

УКРАЇНСЬКА МОВА

С.А.СВІТКОВСЬКА
О.В. ГАШИБАЯЗОВА
О.О. ПАСАТ

5

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ПОНЯТТЯ, ЯКІ ТРЕБА ВИВЧИТИ І ЗАПАМ'ЯТАТИ

ЗАВДАННЯ ПІДВИЩЕНОЇ СКЛАДНОСТІ

ЗАВДАННЯ ПІДВИЩЕНОЇ СКЛАДНОСТІ

РОБОТА В ПАРІ

РОБОТА В ГРУПІ

ЗНАЮ! УМІЮ!

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ПРОЕКТ

ІНТЕРНЕТ-МАНДРІВКА

ПОМІРКУЙТЕ!

ПОМІРКУЙТЕ!

*Прочитайте!
Це цікаво!*

ПРОЧИТАЙТЕ! ЦЕ ЦІКАВО!

*Навчайтеся!
Тренуйтеся!*

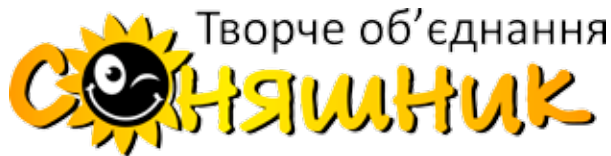
НАВЧАЮСЯ! ТРЕНУЮСЯ!

Бажаємо тобі успіхів у навчанні!

Свінтковська Світлана Андріївна
Гашибаязова Олександра Василівна
Пасат Олександра Олександрівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти
з навчанням молдовською мовою

Харків
2018

УДК 81=161.2

Авторський колектив:

С.А. Свінтковська, О.В. Гашибаязова, О.О. Пасат
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 31.05.2018 № 551)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

УКРАЇНСЬКА МОВА: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням молдовською мовою / С.А. Свінтковська, О.В. Гашибаязова, О.О. Пасат – Харків: Соняшник, 2018. – 252 с. : іл.

ISBN 978-966-97695-5-8

Автори підручника подають цікаві види роботи: творчі і практичні завдання, вправи, пов'язані з розвитком мовлення, переклад з молдовської мови українською і навпаки, кросворди, тестові завдання, інтегровані завдання, які дають змогу комплексно реалізувати завдання шкільної мовної освіти. Рубрики «Поняття, які треба вивчити і запам'ятати», «Завдання підвищеної складності», «Лінгвістична гімнастика», «Робота в парі»; «Робота в групі», «Прочитайте! Це цікаво!», «Поміркуйте», «Інтернет-мандрівка», «Навчаюся! Тренуюся!» сприяють урізноманітненню форм і методів роботи, зацікавленню й підвищенню інтересу у вивченні української мови. Умовні позначки допоможуть зорієнтуватись у підручнику.

УДК 81=161.2

© С. А. Свінтковська,
О. В. Гашибаязова, О. О. Пасат
© ТО «Соняшник», 2018

ISBN 978-966-97695-5-8

Юний друже!

Мова – найцінніший скарб народу. І якщо ти зріс, осяяний українськими зорями й скупаний українськими росами, тоді ти – молдованин чи болгарин, гагауз, румун чи німець – син України. Бо, як добра Мати, не ділить вона дітей своїх на рідних і пасинків, а однаково дарує і красу, і плоди, і право, і любов свою усім дітям, якого б походження і якої б національності вони не були.

І навчать тебе батьки й твоя родина, вчителі у твоїй національній школі пізнавати світ і вдосконалювати його твоєю рідною мовою. Бо вона – твій генетичний код, твій зв'язок з Вищим розумом. І завдяки йому ти є Ти, неповторний і самобутній.

А вчителі української мови й твої українські друзі навчать тебе мови землі, яка є твоїм рідним домом, – української мови, державної мови нашої України. За допомогою цієї мови ти пізнаєш душу народу, що став твоїм добрим сусідом, знайдеш своє місце в суспільстві.

Перед тобою підручник української мови. Він закликає тебе до цікавої подорожі в дивовижний світ усного й писемного українського слова. Потоваришуй з ним, і він допоможе тобі засвоїти державну мову нашої Батьківщини, навчитися добре спілкуватися нею, користуватися її засобами в різних сферах спілкування.

Будь допитливим і натхненним, і перед тобою відкриються неозорі видноколи української мови! А зорієнтуватися в підручнику тобі допоможуть умовні позначки.

ВСТУП

§1. Значення мови в житті суспільства

Місце і роль української мови в Українській державі

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*О слово рідне! України слава!
Богдана мудрість і Тараса заповіт.
І гул століть, і сьогодення гомін...
М. Лещенко*

З перших днів твого народження тебе супроводжує мова. Коли ти був немовлям і не знав ще жодного слова, ти вже вловлював ніжний шелест бабусиної казки й маминої колискової. А трохи пізніше – весело сміявся, коли тебе гойдали під супровід потішки «Huța, huța cu săruța...» чи плескали твоїми долоньками в «tărușele, tărușele...», але ж і казка, і колискова пісня, і весела потішка – це твоя мова! Ти ще нею не володів, але чув її, і вона давала тобі відчуття захищеності, формувала перші уявлення про світ, що тебе оточує. Ledь оволодівши найпримітивнішим умінням говорити, ти почав використовувати мову **для спілкування** з іншими.

Спілкуючись із тобою, твої рідні, вихователі в дитсадочку вчили тебе одягатися, зав'язувати шнурочки, тримати ложку; пізніше – мити посуд, застеляти ліжечко, дотримуватись правил поведінки – тобто з допомогою мови передавали тобі свої знання й уміння, свій досвід, якого вони набули від своїх батьків і вчителів, а ті – від своїх, і так – аж у глибину сторіч. Отже, ти, завдяки мові, оволодів уміннями, набутими ще тими людьми, яких ти ніколи не бачив, які жили багато століть до тебе, бо **передача досвіду** від покоління до покоління – це також одна із важливих функцій мови.

Але ж, називаючи предмети, тварин чи рослин, дізнаючись про їхні особливості, ти розширював свої знання про навколишній світ, пізнавав його, а разом із тим і вчився мислити: порівнювати предмети, розрізняти подібні й відмінні їх ознаки, робити висновки. Ти ж бо ніколи не називав коровою півня, а собаку – кроликом. Інша справа, що ти нізащо не зміг би пояснити, чому то саме півень, а не корова. Тобі для цього не вистачило б слів, і ти ще не знав, як ці слова поєднувати для **повноцінного висловлення думки** – адже мислення вдосконалюється разом із удосконаленням мови, бо мова – це не тільки **засіб спілкування** чи **передачі досвіду**. Вона не тільки дозволяє нам передавати свої думки іншим. Вона служить для **формування думки** – адже й думаємо ми словами, реченнями!

І чим багатша, досконаліша наша мова, тим глибшим, досконалішим є наше мислення. Отже, ще однією функцією (призначенням) мови є її **мислеоформуюча** функція (Г. Могельницька).

1.1 Чи могли б люди жити без мови? Чи могли б без мови спілкуватися, пізнавати, передавати досвід і навіть повноцінно мислити? Для чого служить мова?

2.1 Прочитайте. Порадившись із товаришем чи подругою по парті, дайте відповіді на всі «чому?» в тексті. Усно перекажіть першу частину тексту. Висновком хай буде ваша відповідь на перше «чому?».

В одній із Біблійних оповідей розповідається про те, як колись давно, ще як всі люди на світі однією мовою розмовляли, у дуже нечестивому й злому Вавилонському царстві зібралися зі всіх кінців землі лихі люди й вирішили збудувати таку височенну вежу, щоб по ній можна було дістатися аж на небо, аби й там свої нечестиві порядки завести. Дуже вже вони Бога не любили, бо Бог добру людей навчав.

Спершу в них справи швидко пішли: старші казали, що треба робити, майстри виконували, підмайстри подавали все, що наказували майстри; хто нічого не вмів – того навчали досвідчені вчителі. Будують та тішаться!

– Ось-ось, – кажуть, – уже на небо виліземо й будемо звідти всією землею керувати!

А одного ранку зійшлися на роботу – старші дають накази, а майстри не розуміють! Майстри кажуть підмайстрам цеглу нести, а вони пісок несуть! Досвідчені вчителі навчають невмілих, а ті тільки сміються з них, бо здається хлопцям, що вчителі їхні з глузду з'їхали: мелять-бо якусь нісенітницю, у якій ні складу ні ладу немає! Усі щось говорять, а ніхто нікого не розуміє!

Це Господь їм мови посплутував: кожному іншу мову дав. Як не намагались лиходії продовжити будівництво, а нічого в них не вийшло.

2.2 Чому лиходії так і не добудували Вавилонську вежу? Які функції перестала виконувати мова?

Ото, кажуть, із тих пір і почали люди в різних землях різними мовами говорити. Розвивали їх, удосконалювали, давали новим предметам і явищам нові назви, відповідно до власного їх сприйняття чи ставлення до них: знайшли колоскове поле, витеребили зерно, зварили – смачно! Та й сили прибуло, аж душа радується! І назвали нову страву «каша». Чого саме так назвали – хто знає. Дуже давнє це слово. Може, у них, як і в стародавніх єгиптян, *душа* словом Ка називалася? І слово «каша» означало страву, що приємна для Ка?

А от рослину, із зерна якої ту першу кашу зварили, *житом* назвали, бо зрозуміли, що вона *життя* підтримує, *жити* допомагає. В інших кінцях землі рослина ця або зовсім не відома, або іншим словом, зовсім не пов'язаним із життям, називається, бо в них інші рослини, а може, тварини, життя забезпечували. От самі скажіть: чи могло якутів чи лапландців жито з життям пов'язувати?

Отже, кожен народ у свою мову свою душу вкладав: виражав у ній і свій досвід, і свої уподобання, і свої знання, і свої погляди на те, що добре, а що – погано.

В одного народу слово «*лихóй*» – це похвальне слово людині, якій немає спини, межі, яка нічого не боїться й ні на кого не звертає уваги. А в іншого народу такі якості зовсім не викликають захоплення. Він любить спокійних, добрих людей, які дотримуються правил, зважають на інших. У нього слово «*лихий*» означає «недобрий», «поганий», «злий».

Тож через багато тисячоліть народи почали ближче спілкуватися один з одним і виникло питання про одну спільну світову мову (її в XIX – XX ст. навіть придумали були – есперанто називалася...), але жоден народ не відмовився від своєї рідної мови й на оте есперанто не перейшов (За легендою).

3.1 Порадьтеся зі своїми товаришами і дайте письмову відповідь на запитання: чому жоден народ не відмовився від своєї рідної мови і на есперанто не перейшов?

3.2 Самостійно прочитайте наведений текст. Подумайте, на яке із запитань, поставлених у попередньому завданні, він допомагає відповісти? Чи збігаються ваші думки з думкою автора?

Дехто вважає мову лише засобом спілкування між людьми. Насправді ж цим не обмежується її значення. У мові зберігає нація свою історію,

багатовіковий досвід, культуру, свої уявлення про світ, про добро і зло, красу і потворність.

Мова для кожного народу стає ніби його другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, так боляче б'є по народові й зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері (Г. Нудьга).

4.1 *Виразно, вдумливо прочитайте вірш і скажіть, до чого закликає автор? Вивчіть вірш напам'ять.*

ХТО ЛЮБИТЬ, ТОЙ ЛЕГКО ВЧИТЬ

Якщо з українською мовою
В тебе, друже, не все гаразд,
Не вважай її примусовою,

Полюби, як весною ряст.
Примусова тим, хто цурається,
А хто любить, той легко вчить.

Д. Білоус

5.1 *Виразно прочитайте текст. Встановіть, де завершується казка й починається розмова про реальні речі.*

Було в царя Мардарія чотири сини. Як підросли хлопці, послав їх цар у чужі країни наречених шукати – не схотів, бач, одружувати синів у своїй країні, бо тільки царівен у невістки бажав.

Довго блукали сини в чужих краях, аж на десятий рік вернулися з дружинами – красунями чужоземними.

Цар уже на здоров'я підпадати став, царство теж підупало.

Тут би всім разом до праці взятися, та от біда: сини свою мову забули, а невістки царські й чути царевої мови не хочуть! Звісно, своя, рідна кращою здається.

Може б, і хотіли щось разом зробити. Так не розуміє ніхто нікого: той

до лісу тягне, а той – до біса. Зовсім розвалили батькове царство. Люди тікати почали від такого безладдя. Цар і помер з горя невдовзі.

А тут і чужоземне військо підступило. А брати не можуть домовитись, як проти ворога стати. Так те царство й завоювали чужинці. А царевичів тих із жінками їхніми в полон забрали.

Отаке бува, як в сім'ї порозуміння, спільної мови немає.

А Держава – це теж як одна велика сім'я. Тут теж треба, щоб кожен, хто живе в ній, розумів один одного, бо ж усі мають разом і господарювати в ній, і обороняти її, і одних законів дотримуватись.

Тому-то й потрібно, щоб кожен громадянин, який у цій Державі живе, знав державну мову, яка й запроваджується для того, щоб могли розуміти й підтримувати один одного, усе робити злагоджено, на загальне благо.

6.1 *Дайте письмові відповіді на запитання:*

1. Чому загинуло Мардарієве царство?
2. Чи згодні ви з думкою, що Держава – це велика сім'я? Чим Держава до сім'ї подібна?
3. Для чого потрібна державна мова?

6.2 *Доберіть із наведених нижче заголовків до казки той, який найбільше відображає її зміст і головну думку. Будьте готові аргументувати свій вибір.*

1. Цар Мардарій і його сини.
2. Чому загинуло Мардарієве царство?
3. Де згоди немає – там лихо буває.
4. Де про злагоду не дбають – там і щастя не мають.
5. Де нема єднання – не бува і процвітання.
6. Спільна мова – щастя основа.

Коштовний скарб – comoară scumpă
Кровообіг – circulația sîngelui
Генетичний код – cod genetic
Плекати – a îngrijii
Примусово – forțat, cu sila
Свідомість – conștiință

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

§ 2. Значущі частини слова. Спільнокореневі слова Наголошені голосні в коренях слів

Як тебе не любити, Києве мій!..
Дмитро Луценко

В українській, як і в молдовській мові, слова складаються із значущих частин – **морфем (morfete)**. Для їх виділення використовують **графічні позначки (semne convenționale)**.

7.1 Пригадайте назви й символічне значення значущих частин мови. Якими графічними позначками вони визначаються? Розберіть за будовою наведені слова.

Садочок, школярик, пришкільний, водичка, лікарня, мирний, схвильований, постріл, пояснення, робітник, городина, буквар, словник, трава, жовтий, борщик, найкращий, тихесенький.

Корінь (rădăcina cuvîntului) – це головна значуща частина слова. Він виражає спільне значення, яке мають усі **спільнокореневі слова (cuvinte înrudite)**.

8.1 Виразно прочитайте вірш. Випишіть виділені слова, визначте корені та доберіть до них спільнокореневі слова.

Україна – це біленькі у садках хатки,
Ниви, збіжжям засіяні, запашні квітки.
І міста розлогі, чисті, – знай, дитя, це, знай!
Україна наша рідна – це чудовий край (І. Савицька).

9.1 Розкажіть один одному, що вам відомо про свій рідний край? Прочитайте народну мудрість «У рідному краї й соловейко голосніше співає». Як ви гадаєте, чому? Своїми думками поділіться з класом.

10.1 *Випишіть в одну колонку однокореневі слова, а в іншу – різні форми одного й того ж слова.*

Ліс, калина, калину, лісник, калиною, калинам, пролісок, лісовий, калиновий, лісництво, лісовик, калини, лісок, праліс, узлісся, перелісок, лісочок.

11.1 *Знайдіть в Інтернеті цікаві відомості про столицю нашої Батьківщини. Напишіть невелику розповідь, уважно простежте за написанням ненаголошених голосних.*

12.1 *Перепишіть наведені слова в алфавітному порядку, ураховуючи першу і другу букви. Вставте пропущені ненаголошені е, и.*

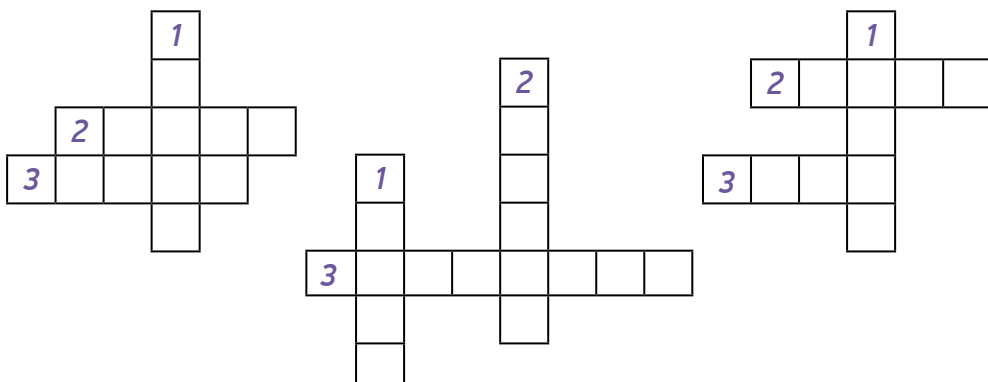
Ап..льсин, б..нзин, б..тон, г..рой, д..путат, д..ректор, кор..дор, л..мон, п..нал, см..тана, тр..вога, ц..мент, ц..буля, ч..модан, ч..ревики, інж..нер, г..рбарій. п..дагог, дж..рело, т..л..фон, ц..стерна.

Хвилинка для відпочинку

- Мамо, мені здається, що наш смартфон «почистився», – каже син.
- Дивно. Що ж трапилось?
- Він скупався у ванній.

13.1 *Усі слова цього кросворда мають ненаголошені е чи и. Розгадуючи, перевіряйте написання слів.*

- I. 1. Природна або штучна заглибина. 2. Частина тулуба від шиї до рук. 3. Метрополітен.
- II. 1. Школяр. 2. Хімічна проста речовина або сплав, що відрізняється міцністю і ковкістю. 3. Третій місяць року.
- III. 1. Людина, яка виявляє самовідданість, хоробрість у бою чи праці. 2. Водний простір, що вкриває більшу частину земної поверхні. 3. Населений пункт.

14.1 Прочитайте прислів'я. Перепишіть, вставляючи у слова пропущені букви. Поясніть їх правопис.

1. М..ні мов сестрoньки оці б..рези і калини. 2. Та з..мля мила, де мати родила. 3. За рідний край хоч пом..рай. 4. Люблять Батьківщину не за те, що вона в..лика, а за те, що вона своя.

14.2 Як ви розумієте записані прислів'я? Розкажіть своїм товаришам про улюблений куточок рідного міста чи села так, щоб було зрозуміло, чому і за що ви його любите.

15.1 Прочитайте текст. Випишіть слова з ненаголошеними голосними, вставляючи в них пропущені а або о; у дужках запишіть перевірене слово.

Київ стоїть на Дніпрі. Лівий б..рег н..зький. За рікою до самого гор..зону простягнулися нові ж..тлові масиви. На правому б..резі Дніпра піднімаються в..сокі гори. На них і підноситься в..л..чавий Київ – столиця нашої д..ржави.

У місті багато чудових багатопо..рхових будинків. Ш..рокі вул..ці обсажені каштанами та іншими д..коративними д..ревами. Гарні квіти ростуть на вул..цях, площах і у скверах Києва. Дивно прекрасна наша столиця.

15.2 Прочитайте виписані слова, правильно вимовляючи вставлені голосні. Прокоментуйте вимову й написання. Чи завжди правопис ненаголошених голосних можна перевірити наголосом?

15.3 Визначте слова, написання яких потрібно запам'ятати.

16.1 *Перепишіть слова, вставляючи на місці крапок пропущені букви, що передають на письмі ненаголошені звуки. Усно доберіть до кожного слова спільнокореневі слова або форми слів з ненаголошеними е чи и.*

Бл..зенько, т..мненько, л..генько, роб..тсья, ш..почуть, ш..лестіти, в..шневий, неприм..рениий, кл..котіти. с..ло, щ..бетати, ш..рокий, св..стіти, р..піти, скр..піти, р..готати.

Клекоті́ти – a clocoti
Велича́вий – măreț

§ 3. Частини мови, основні способи їх розпізнавання Іменник. Голосні у відмінкових закінченнях іменників Велика буква і лапки в іменниках

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Живи та міцній,
Українська Державо!
П. Тимочко*

ІМЕНИНИ ЧАСТИН МОВИ

Зібрала Граматика всі слова й сказала: «Володіння мої ростуть із кожним роком, слів стає все більше. Я вже старію, і важко мені керувати, тому вирішила я поділити своє царство. Дочка Морфологія і син Синтаксис будуть мені допомагати. Від сьогодні Морфологія – повелителька в країні частин мови, а Синтаксис – володар словосполучень і речень».

Дочка Морфологія з дитинства дуже любила порядок. Зразу ж після того, як вона стала царівною серед частин мови, дала такий наказ: «Частини мови, які мають свої закони і правила поведінки, об'єднуйтеся у групи й придумайте свою назву».

Зібралися разом Життя, Розум, Добро, Сила, Земля, Любов, Мати, Батько, Дитина, Ім'я та інші друзі й почали радитись. Ім'я сказало: «Ми даємо імена всім предметам і явищам. Тому я пропоную для нас назву – іменники».

17.1 *Придумайте продовження казки.*

Слова, які називають предмети і відповідають на питання *хто?* *що?* (*cine? ce?*) називаються *іменниками* (*substantive*).

18.1 Серед записаних ознак частин мови знайдіть і запишіть спочатку ознаки іменника, потім – прикметника, і, на-решті, – дієслова. Назвіть їх відповідники молдовською мовою, на-ведіть приклади.

Рід, відмінок, число, власний чи загальний, особа, неозначена форма, істота чи неістота, час, дієвідміна, предмет, ознака, кількість.

19.1 Розгляньте наведену таблицю. Розкажіть за таблицею про частини мови, які ви вивчали в початкових класах. Користуючись матеріалом таблиці, з'ясуйте: скільки частин мови є в українській мові? А в молдовській? Назвіть самостійні й службові частини мови в обох мовах. Які частини мови є змінними, а які – незмінними? Порівняйте з молдовською мовою. До кожної з частин мови доберіть власні приклади. Будьте готові звітувати про свою роботу перед класом.

ЧАСТИНИ МОВИ									
Самостійні						Службові			
Змінювані				Незмінювані					
Відмінювані			Дієвідмінювані			Незмінювані			
ІМЕННИК	ПРИКМЕТНИК	ЧИСЛІВНИК	ЗАЙМЕННИК	ДІЄСЛОВО	ПРИСЛІВНИК	ПРИЙМЕННИК	СПОЛУЧНИК	ЧАСТКА	ВИГУК

20.1 Перепишіть слова за наведеною нижче схемою: Ванна, по, гарячий, дрижати, розсудливо, гриміти, на, величезний, безтурботно, кіннота, і, календар, прізвище, але, ранок, робота, писати, спокійний, дощ, без, бібліотека, шовковий, супутник, літати.
Схема на наступній сторінці.

Самостійні частини мови				Службові слова
Іменники	Прикметники	Дієслова	Прислівники	<i>по</i>
<i>ванна</i>	<i>гарячий</i>	<i>дрожати</i>	<i>розсудливо</i>	

ВЛАСНІ НАЗВИ		
	ПРАВИЛО	ПРИКЛАД
1	Прізвища, імена по батькові, прізвиська, псевдоніми	<i>Іван Якович Франко, Ярослав Мудрий, Великий Кобзар</i>
2	Клички тварин	<i>Рябко, Каштанка, Барсик</i>
3	Імена дійових осіб у байках і казках	<i>Лебідь, Рак і Щука, Баба-Яга, Олена Прекрасна</i>
4	Імена міфологічних істот і божеств	<i>Ярило, Дажбог, Зевс, Афіна</i>
5	Географічні назви	<i>Україна, Київ, Крутоярівка, Одеса</i>
6	Астрономічні назви	<i>Чумацький Шлях, Сатурн</i>
7	Назви установ та організацій, вулиць, майданів	<i>майдан Незалежності, Одеський національний університет ім. І. Мечникова, вулиця Шевченка</i>
8	Назви подій, свят	<i>Полтавська битва, Великдень, Новий рік</i>
9	Почесні звання	<i>лауреат Нобелівської премії</i>
10	Назви окремих високих посад	<i>Президент України, Прем'єр-міністр України</i>

Запам'ятайте!

Назви літературних творів, наукових праць, журналів, газет, кінофільмів пишуться з великої літери та беруться в лапки.

21.1 *Перекладіть українською мовою. Зіставте рід іменників у молдовській та українській мовах. Який висновок можна зробити?*

Păr ondulat, cîine rău, casă nouă, durere de nesuferit, fîntînă adîncă, cîntec răsunător, pălărie nouă, zi caldă, pom fructifer.

22.1 Прочитайте й поясніть прислів'я:
Без солі не смачно, без хліба не ситно.
Хліба край – і під ялинкою рай, а хліба ні шматка – і в тарілці тоска.

23.1 Уважно прослухайте слова й рухами рук покажіть їх належність до самостійних або до службових частин мови: якщо ви почуєте самостійну частину мови – підніміть руки над головою й плесніть у долоні, якщо ж почуєте службову частину мови – зімкніть руки перед собою у вигляді привітання.

ЛГ

Казка, джерело, над, будувати, ах, швиденько, малюнок, покої, нами-сто, через, так, щоби, керувати, го-го-го, нога, толерантність, весілля, гора, у, біля, тому що, ні, перед, лагідний, веселитися, по, наш, і, або, колосальний, дім, ніс, навколо, тополя, барвінок, фу, ай, ліки, сумління, кришталевий, дуже, дар, зірка.

24.1 Запишіть своє ім'я та по батькові, назву міста чи села, у якому ви мешкаєте, назву вулиці.

25.1 ХТО ШВИДШЕ! Пригадайте й запишіть назви п'яти українських і п'яти молдовських казок.

26.1 Прочитайте вголос, потім перепишіть і поставте, де потрібно, лапки.

У нашому класі майже всі виписують газету Luceafărul. Його засновником являється Всеукраїнська національно-культурна молдовська асоціація. Друкується газета в Одесі у видавництві Чорномор'я. Головний редактор газети – Валентина Кривцова. В газеті Luceafărul друкуються цікаві матеріали про традиції та обряди молдован України.

27.1 Перепишіть текст. Підкресліть іменники. З'ясуйте їх відмінок, поясніть правопис закінчень та вживання великої літери в іменниках.

У кожній державі є свій найголовніший Закон. Він називається Конституцією, або Основним Законом. Усі інші закони, які приймаються, не повинні суперечити Основному Закону. Бо від Конституції залежить щастя й доля народу і кожної людини. Кожний громадянин продовження вправи на наступній сторінці

повинен добре знати Конституцію своєї держави, розуміти її, виконувати і боронити. 28 червня український народ святкує День Конституції, а 24 серпня – День Незалежності України.

Хом'ут – jug (la ham) gîtar
Кіннота – cavalerie, armată călare, călărimе

§ 4. Прикметник Голосні у відмінкових закінченнях прикметників

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Любіть Україну у сні й наяву...
Красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.
В. Сосюра*

Слова, які вказують на ознаку предмета, називаються **прикметниками (adjective)**. Прикметник відповідає на питання **який? яка? яке? які? (care? ce fel?)**

28.1 Прочитайте виразно вголос фрагменти з Конституції України. Випишіть прикметники разом з іменниками, до яких вони відносяться. Скажіть, у чому вони узгоджуються з іменниками.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує вільний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Стаття 53. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови.

28.2 Прокоментуйте, як втілюються ці положення Конституції України на території нашої держави, вашого району (громади), у вашому селі (місті).

29.1 *Перекладіть українською мовою словосполучення. Зіставте переклад з оригіналом і з'ясуйте, чим різняться словосполучення. Зробіть висновок.*

Carte interesantă,
caiet nou

Limba ucraineană

Copii cumiņți
glie roditoare

spice aurii

pîine rumenă
elev ordonat

problemă complicată

30.1 *Прочитайте виразно текст. Випишіть словосполучення «іменник + прикметник», виділіть закінчення прикметників і поясніть, від чого залежить їх рід, число та відмінок.*

Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той, хто дорожить рідним словом, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини, може осягти своїм розумом велич і могутність Батьківщини. Людина, яка не любить рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду й племені (В. Сухомлинський).

Хвилинка для відпочинку

31.1 *Прочитайте й запам'ятайте:*
Не забувайте, що ви діти землі,
що зветься Україна. Ви повинні любити свою
Батьківщину. Вона у вас – єдина!
Зацвітає калина, зеленіє ліщина.
Степом котиться диво-луна.
Це моя Батьківщина, це моя Україна,
Що, як тато і мама, одна! (А. Камінчук).

32.1 *Які ви знаєте міста України? Які можете назвати річки? Які українські пісні ви знаєте? Цікаві відомості знайдіть у мережі Інтернет і поділіться ними з однокласниками.*

33.1 *Складіть колективний твір-роздум «Не можна ходити по землі без любові до рідної мови і рідної пісні», використавши вивчені в початкових класах частини мови.*

34.1 *Перепишіть текст, вставляючи пропущені букви. Підкресліть іменники та прикметники.*

продовження вправи на наступній сторінці

МАТЕРИНА МОВА

Кол..скова пісня, кол..скова –
То найперша мат..рина мова.
Пахне вона м'ятою і цвітом,
Чебрецевим і суничним літом,
Пахне молоком і спор..шами...

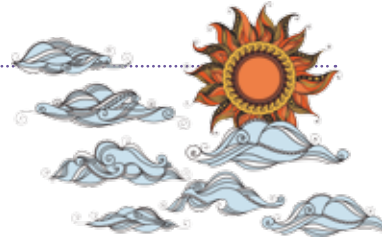
Скільки в ній ласкавості і шани,
Скільки в ній тр..вожності людської,
І надій, і с..в..ни гіркої...
Кол..скова пісня, кол..скова –
То солодка мат..рина мова.
М. Сингаївський

34.2 Виконайте одне із завдань:

1. Яка основна думка вірша М. Сингаївського «Материна мова». Як ви розумієте слова **материна мова, рідна мова, державна мова**? Для чого ми вивчаємо в школі рідну мову? Для чого нам потрібно добре знати українську мову?
2. Вивчіть вірш напам'ять.

Мерéживо – horboțică
Забезпéчити – a îndeștula, a garanta
Безхмáрний – senin, fără nori
Всебíчний – multilateral

§ 5. Числівник

Займенник. Особові займенники

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Любов до Батьківщини неможлива
без любові до рідного слова.
В. Сухомлинський*

Частина мови, яка вказує на кількість предметів або порядок при лічбі, називається **числівником (numeral)**. Числівник відповідає на питання **скільки? котрий? (cît? al cîtălea?)**

35.1 По черзі порахуйте, правильно вимовляючи українською: 1) від 1 до 10; 2) від 11 до 19; 3) від 20 до 80 (по 10); 4) від 100 до 1000 (по 100).

! Слова, які вказують на предмети, ознаки, кількість, але не називають їх – *це займенники (pronome)*.

• Займенники відповідають на питання *хто? що? який? скільки?* (*cine? ce? ce fel? cât?*). Займенники *я – ми, ти – ви, він (вона, воно) (eu – noi, tu – voi, el (ea) – ei (ele))* – належать до особових. Їх об'єднує те, що всі вони вказують на особу або предмет. Кількість займенників у мові незначна, але вживаються вони дуже часто. За їхньою допомогою складають зв'язний текст, унікаючи повторів.

36.1 Прочитайте один одному речення. Якою частиною мови є виділені слова? На яке запитання відповідають особові займенники?

Рідна мова материнська, ти – душа мого народу (Д. Кононенко). Я так люблю природу! З нею я зливаюсь і серцем, і душею (В. Сосюра). Верба, як трава лугова: ти її покоси, а вона знову виросте (Народна творчість).

37.1 Встаньте в коло й візьміться за руки. Почувши числівник, підніміть руки вгору, а почувши займенник – разом присядьте.

Вісім, самий, він, я, сто, двадцять один, тисяча, наш, ніякий, себе, трьохсотий, мною, цього, мільйон, чотирнадцятий, хто, чого, який-небудь, шістдесят чотири, будь-кого.

Хвилинка для відпочинку

- Хлопчику, яку оцінку ти одержав сьогодні в школі?
- Четвірку.
- А з якого предмета?
- З чотирьох одразу...

38.1 Перекладіть українською мовою прислів'я з числівниками. Випишіть числівники. Скажіть, на які запитання вони відповідають.

1. De șapte ori măsoară și odată taie.
2. La o mîină sînt cincî degete, dar toate-s diferite.
3. Lucrează, de parcă de trei zile n-a mîncat.
4. Tare-i darnic: cu o mîină îți dă și cu două cere.

38.2 Поясніть, як ви розумієте наведені прислів'я?

Прочитайте!
Це цікаво!

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО...

... в Україні найбільше молдован розселено на Одещині – 143 тис., з них 22% – міські жителі. Понад 92% жителів села зберегли молдовську мову, трішки більше ніж 54% молдован, жителів українських міст, володіють рідною мовою, а в сільській місцевості продовжують побутувати національні звичаї та обряди.

39.1 Про що ви дізналися, читаючи текст? Скажіть, яких національних традицій дотримується ваша сім'я?

Коротка інформація про народ	
Назва	<i>Молдовани</i>
Історична батьківщина	<i>Молдова</i>
Чисельність у Молдові	<i>3 – 3,5 млн</i>
Мова	<i>Молдовська, балкано-романської підгрупи романської групи індоєвропейської сім'ї</i>
Алфавіт	<i>Латиниця, до початку 1990-х рр. – кирилиця</i>
Релігія	<i>Православне християнство</i>
Відомі представники	<i>Штефан сел Марє – Стефан Великий (господар-правитель), Дмитро Кантемір (господар-правитель, філософ) Петро Могила (Київський митрополит), Данило Апостол, Софія Ротару</i>
Символи народу	<i>Бузок, виноград, ластівка, білий лелека</i>
Чисельність в Україні	<i>259 тисяч</i>
Місця компактного проживання в Україні	<i>Одеська та Чернівецька області</i>
Час появи в Україні	<i>З X–XIII ст.</i>
Обставини появи в Україні	<i>Автохтонне населення Північної Буковини та Південної Бессарабії, також – еміграція під час утисків завойовників</i>

40.1 Розкажіть один одному, що ви знаєте про історію молдовського народу та його мову. При можливості, використовуйте числівники.

41.1 Перепишіть текст, підкресліть займенники, визначте їх рід.

Під час турецьких завоювань молдовська фортеця Городешти була захоплена лютими яничарами. Хоробро боролися її захисники з ворогами, але запаси води й харчів були вичерпані, і вже не було сил боротися. Вітер, що налетів раптово, змусив ворогів пригнутися до землі. До Городештської фортеці злетілися сотні білокрилих лелек. Вони несли в дзьобах грона винограду й скидали їх захисникам фортеці. Воїни були врятовані від спраги і голоду. Із силами, що відродилися, вони відстояли фортецю, і загарбники змушені були відступити. Відтоді білокрилий лелека став вважатися символом щастя і благополуччя.

41.2 Виконайте одне із завдань:

1. Випишіть слова, які вказують на особу, але не називають її.
2. Розкажіть, які легенди побутують у вашій місцевості про визвольну боротьбу молдовського народу проти турецьких загарбників.

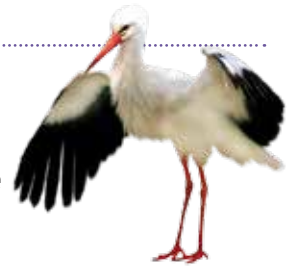

Хлівéць – grajd, coteț de dimensiuni mici

Щіри́й – sincer

Збагну́ти – a înțelege, a pătrunde, a concepe

Глиби́нний – adânc, profund

§ 6. Дієслово. НЕ з дієсловами. Правопис -шся, -ться в коренях дієслів. Голосні в особових закінченнях дієслів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Книги, книги на полицях...
Завше тихо поміж книг,
Та яку ти не розгорнеш -
То й легенда в кожній з них.
Ю. Ванак*

! Слова, які вказують на дію і відповідають на запитання *що робити? що зробити?(ce face?ce-a făcut? ce va face?)* називаються дієсловами (*verbe*).

В українській мові, на відміну від молдовської, дієслова минулого часу змінюються за числами, а в однині – за родами: *він прийшов, вона прийшла, воно прийшло, вони прийшли*.

Особа	ДІЄВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ			
	Однина		Множина	
	I дієвідміна	II дієвідміна	I дієвідміна	II дієвідміна
1-ша	<i>кажу, радію</i>	<i>бачу, стою</i>	<i>кажемо, радіємо</i>	<i>бачимо, стоїмо</i>
2-га	<i>кажеш, радієш</i>	<i>бачиш, стоїш</i>	<i>кажете, радієте</i>	<i>бачите, стоїте</i>
3-тя	<i>каже, радіє</i>	<i>бачить, стоїть</i>	<i>кажуть, радіють</i>	<i>бачать, стоять</i>

42.1 *Перекладіть і запишіть словосполучення українською мовою. Порівняйте форми минулого часу в молдовській і в українській мовах. Яка відмінність у їх творенні?*

Fetița cânta, băiatul cânta; mama lucra, tata lucra; elevul scria, eleva scria.

43.1 *Прочитайте текст. Яке спільне значення мають виділені слова? Визначте їх граматичне значення.*

У бібліотеці, де книжки стоять рядами на стелажах, завжди тихо. Та коли уважно прислухатися, книжки говорять з вами. Вони розказують вам чудову казку, цікаву повість, від яких у вас загоряться очі; з їх сторінок зазвучать чудові вірші, які ви пам'ятатимете довго, а можливо, і все життя.

З книжок ви дізнаватиметесь, як живуть народи різних країн, доведуватиметесь про великі відкриття науки і техніки, про зірки і планети, про рослини і тварин.

44.1 *Знайдіть в Інтернеті цікаві факти про книги, напишіть дієслова.*

Хвилинка для відпочинку

- Васильку, - звернувся вчитель до учня-п'ятикласника. - Як буде минутний час від дієслова «прокидатися»?

- Спати, - відповів учень.

- А що, на вашу думку, повинен був відповісти Василько?

45.1 Прочитайте уважно текст, доберіть до нього заголовок. Впишіть дієслова, визначте їх дієвідміну.

Бережіть книжку. Не пишійте і не малюйте в книжці. Не підкреслюйте й не закреслюйте в ній слів і речень; не робіть олівцем чи нігтем ніяких поміток на полях. Не кладіть у книжку олівця, ручки. Не заломлюйте сторінок, не перегинайте книжки. Не їжте над книжкою.

Любіть книжку: вона допоможе вам розібратися у строкатому плетиві думок, навчить вас поважати людину.

45.2 Чи дотримуетесь ви цих порад? Який висновок ви зробили для себе, прочитавши текст? Поділіться своїми думками з класом.

46.1 Уважно прослухайте слова. Якщо дієслово з НЕ пишеться окремо, поверніться зліво, якщо разом – управо.

Не читати, не думати, ненавидіти, нехтувати, недочитувати, не цікавитися, не записувати, недобачати, не бажати, не цінувати, не захоплюватися, не хотіти, недоглядіти, не відпочити, незчутися, недочувати.

47.1 Поспілкуйтеся на одну з тем: «Книга в моєму житті» або «Книга – мудрості криниця». Складіть план для написання твору на одну з обговорених тем.

48.1 Виразно прочитайте текст. Впишіть дієслова. Визначте число, особу та дієвідміну вписаних дієслів.

Ти, певне, помітив, школярику, що по краях сторінки в книжці нічого не пишеться. Це берегій. Як ти гадаєш, для чого їх залишають? Правильно, по-перше, так красивіше. А по-друге, коли ти вже прочитав рядок, око зупиняється на берегах і відпочиває. Ось тому і в зошиті теж слід дотримуватися берегів (В. Григоренко).

Завше – (în) totdeauna
Берегі – (în carte) сîmp, margine

§ 7. Прийменник. Написання прийменників з іншими частинами мови. Сполучник. Уживання сполучників *і, та, й, а, але* для зв'язку слів у реченні.

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*...нам треба поспішати
Зробити щось, лишити по собі.
Л. Костенко*

49.1 Пригадайте, при яких частинах мови стоїть прийменник? Яку роль він відіграє у словосполученні? Чому, на ваш погляд, ця частина мови має таку назву?

! Слова: *з, над, під, біля, у, в, за, перед* – це **прийменники (prepoziție)**. **Прийменник** – це службова частина мови, яка зв'язує слова в реченні. **Прийменник** змінює суть речення, впливає на його значення, наприклад, ми можемо сказати: *Я пішов до школи, а можемо: Я пішов зі школи.*

На відміну від молдовської мови, де в конструкціях на позначення просторових відношень вживається тільки прийменник *la*, в українській мові в таких словосполученнях уживаються прийменники-синоніми: *на - в; до - в (у)*, наприклад:

Am fost la concert – був на концерті, eu mă duc la Odesa – я їду в Одесу, am fost la bibliotecă – був у бібліотеці.

В українській мові деякі прийменники мають фонетичні варіанти, поява яких зумовлена законами милозвучності української мови. До них належать прийменники *в (у, уві, вві), з (зі, із)* та інші.

Сполучник (conjuncție) поєднує однорідні члени речення і частини складного речення, вказує на різні смислові зв'язки між ними: *Вийшли з хати батько й мати в садок погуляти* (Т. Шевченко). *Малих народів не буває, але бувають малі співці* (М. Вінграновський).

50.1 *Запишіть наведені словосполучення. Перекладіть їх українською мовою. Зробіть висновки.*

A scrie cu tocul, a desena cu creionul, a colora cu acuarele, a înveli cu hîrtie, a coase cu acul, a mînca cu pîine, a lega cu ață, a săpa cu hîrlețul, a spăla cu săpun, a mînca cu furculița.

51.1 *Перепишіть речення, добираючи з дужок потрібний прийменник. Прокоментуйте свій вибір.*

1. (З, із, зі) одним рибалкою він дуже подружився. 2. Лист (з, із, зі) Києва знайшов свого адресата. 3. Війнув (з, зі, із) Сходу вітер. 4. (У, в) нього (у, в) очах засвітилася радість. Рідко навіднуюсь (в, вві, уві) рідні місця, частіше бачу їх (в, у, вві, уві) сні.

Хвилинка для відпочинку

52.1 *Конкурс «Хто відгадає, той мудрість надбає»*

1. Що стоїть посеред Києва?
2. Гора й долина – що між ними?
3. Який рік тягнеться один день?
4. Вечір чим кінчається, а ранок починається?
5. Ним кінчається літо і починається осінь.
6. Що стоїть між вікнами і дверима?

53.1 *Запишіть наведений текст, вставляючи замість крапок необхідну літеру. Будьте готові аргументувати свій вибір.*

Твоя Батьківщина, твій народ – це т..сячолітнє д..р..во, що пустило коріння в гл..б..ну віків і гордо розкинуло віти над з..млею, щедро зрошеною кров'ю твоїх предків. Будь на цьому дереві не сухим сучком, а міцною гілкою, що з..л..ніє, цвіте і плодоносить, залиш по собі добрий слід на рідній з..млі. Тобі дано прожити кілька десятиріч на родючій землі Батьківщини, залиш по собі не подряпину, яку вкр..ває пилом перший вітер, а гл..боку борозну з колосками пш..ниці, що нал..ваються кожного року янтарним з..рном, прож..ви своє ж..ття так, щоб про тебе добрим словом згадували люди (В. Сухомлинський).

54.1 Розкажіть один одному про те, яким ви бачите своє місце в майбутньому нашої Батьківщини (свого села, міста)? Напишіть твір-мініатюру «Що я можу зробити корисного для свого села (міста)».

54.2 Виконайте одне із завдань.

1. Випишіть із тексту три словосполучення з прийменниками. Прокоментуйте написання прийменників з іншими частинами мови.
2. Прочитайте текст. Визначте тему і стиль тексту. Яка його головна думка? Чи погоджуєтесь ви з думкою автора? Доберіть до тексту заголовок. Аргументуйте свій вибір.

Зрощений – udat, acoперit de rouă
Подряпина – zgîrietură
Війнути – a adia, a sufla

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМОЮ «Повторення вивченого в початкових класах»

1. Усі власні назви записано правильно в рядку

А річка Дніпро, цукерки «Київ вечірній», богатир Котигорошко, журнал соняшник

Б опера «Наталка Полтавка», сестриця Оленка, місто «Полтава», кіт Мурко

В фабрика «Киянка», пісня «стежина», поема «Сон», місто Вінниця.

Г гімназія «Ерудит», майдан «Незалежності», озеро Світязь, песик Йогурт

2. Особовий займенник є в реченні

А Не дивуйтесь, що співи мої безнадійні.

Б Я прибула з далекого краю.

В Всім світить сонечко ласкаво, всім світять промені ясні.

Г Ця пісня дуже гарна.

3. Дієслово майбутнього часу є в реченні

- А** Буду я навчатись мови золотої.
- Б** Прийшла журлива пора прощання з літечком.
- В** В зелені кучері дерев вплітаються жовтаві кольори.
- Г** З радістю прийшли вони до школи.

4. Службовою частиною є

- А** я
- Б** весело
- В** під
- Г** ранок

5. На порядок при лічбі вказує числівник

- А** один
- Б** двадцять
- В** сто
- Г** третій

6. Усі дієслова пишуться з м'яким знаком у рядку

- А** сміют.ся, співають..., мовчиш..., відповідають...
- Б** переливають..ся, світять..., намагають..ся, знають...
- В** хвалят..ся, мирят..., свариш..ся, боят.ся
- Г** говорять..., можеш..., відсувають..ся, змагають..ся

7. Запишіть слова, вставивши пропущені букви е-є, и-ї чи знявши риску.

Люб..мо, закінч..ш, сто..мо, не/допишеш, познач..ш, не/продовжиш, хоч..мо, заго..ш.

8. Випишіть із прислів'я іменники, визначте їх рід, число, відмінок.

Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.

9. Із поданих слів складіть і запишіть прислів'я.

- 1.** Людина, а, красна, своїм, пташка, знанням, пір'ям.
- 2.** Без, прожити, хліба, аніж, без, легше, книги.
- 3.** Книгою, будеш, жити, з дружити, – буде, легше, у, світі.
- 4.** Будеш, знати, читати, будеш, все, книги, знати.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

§ 8. Лексичне значення слова

Ознайомлення з тлумачним словником

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*У кожній мові, в кожному слові
Краси майбутнього шукай...
М. Рильський*

Для потреб повсякденного спілкування досить невеликої кількості слів. Але для читання і розуміння книг їх треба знати дуже багато. Встановлено, що дитина 7 років уже використовує 5 000 слів, а 14 років – до 10 000; обсяг словника конкретної людини залежить від роду її занять, освіченості і здібностей.

Словник мови прозових творів Т. Г. Шевченка охоплює 20 000 слів, а поетичних – понад 10 тисяч слів.

Лексичне значення слова хоч і стійке, але не залишається незмінним. Наприклад, запозичене слово «білет» первісно означало «водяна бульбашка», «брунька», «золота капсула з амулетом», з часом набуло нового значення – «записка з печаткою», пізніше – «з екзаменаційними питаннями»; розмовне – те саме, що квиток.

*Навчаюся!
Тренуюся!*

! Кожне слово щось означає: називає предмет, дію, ознаку, тобто має **лексичне значення** (*sensul cuvîntului*).

● **Лексикологія** (*lexicologia*) – наука про лексику. **Лексика** (*lexica*) – сукупність слів мови. Слово «лексика» походить від грецького «лексис», що означає «слово». Отже, **лексикологія** – це наука про слова.

55.1 *За поданим лексичним значенням назвіть слова.*

1. Лісове білокоре дерево.
2. Велика площа землі, заросла деревами і кущами.
3. Медоносна комаха, що збирає квітковий нектар і переробляє його на мед.
4. Частина неба над лінією горизонту.
5. Птах, що кладе яйця в чужі гнізда.

Знамі'ятайте!

Про лексичне значення того чи іншого слова можна довідатися із тлумачного словника (dicționar explicativ).

У ньому, крім цього, наводяться приклади вживання слова.

Наприклад: *Рánoк, -нку, ч.* Частина доби після ночі, початок, перші години дня. *Ранок сьогодні був сонячний і безвітряний.* Також знайти значення слова можна в онлайн – словнику.

56.1 *З'ясуйте за допомогою тлумачного онлайн-словника лексичне значення слів: довкілля, сіножать, крутояр, степ, лан, луг.*

57.1 *Ознайомтеся, як побудована словникова стаття.*

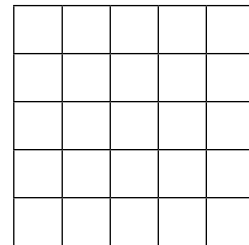

1. Слово подається в початковій формі з наголосом.
2. Після слова пишуться граматичні ознаки.
3. Пояснюється лексичне значення слова.
4. Наводиться приклад.

Хвилинка для відпочинку

58.1 *За лексичним значенням відгадайте слова, упишіть їх до горизонтальних рядів фігури. Що записано у першому вертикальному рядку?*

1. Основна лексична одиниця.
2. Легкий приємний вітерець.
3. Місце, де круто спадає поверхня землі внаслідок обвалу.
4. Вибита, вирвана силою вибуху яма.
5. Лінія зіткнення неба із землею чи водною поверхнею.

Підказка: обрій, легіт, слово, обрив, вирва.

59.1 *Виходячи з лексичного значення слів, доберіть присудки до поданих підметів. Запишіть їх парами.*

Підмети: ластівки, горобці, журавлі, солов'ї, зозулі, сороки, голуби, ворони, півні, качки, гуси.

Присудки: кують, тьохкають, цвірінчать, щебечуть, курличуть, скрекочуть, каркають, воркочуть, гелґочуть, кукурікають, кахкають.

60.1 *Сформулюйте самостійно лексичне значення слів: повітря, вишня, вода, сонце, вітер. Доберіть до них молдовські відповідники.*

61.1 *Для чого потрібно знати лексичне значення слова? Чи всі слова мають лексичне значення?*

62.1 *Прочитайте вірш. Чому так названі місяці в українській мові? Спробуйте пояснити їх назви.*

Січень січе, лютий лютує,
Березень плаче, Квітень квітує.
Травень під ноги стеле травцю.
Червень складає сіно в копицю.
Липень медовий бджілок чарує.
Серпень чудовий булки дарує.

Вересень трусить груші в садочку.
Жовтень гаптує клену сорочку.
Йде листопад, застеля килими.
Грудень надходить – початок зими.

Ф. Петров

63.1 *Прочитайте. Випишіть виділені слова, за допомогою тлумачного онлайн-словника усно поясніть їх лексичне значення.*

Рідна земля з її голубими плесами річок та озер, буйноцвітням зела, розмаїтим світом комах, пернатих, звірини й інших братів наших менших стає для нас єдиною і незамінною в роки дитинства. Тоді й народжується ота любов до своєї землі, до всього живого, що зігриває серце людини все її життя.

Хто підв'яже зламану гілочку берізки, врятує пташку, підбере і вилікує цуценя, хто перейметься чужим болем, той нікому не вчинить зла. Душа його, освітлена великою любов'ю до життя, дарує тепло всім: і людям, і тваринам.

63.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. *Напишіть міні-висловлювання «Мій рідний край», використовуючи слова довкілля, степ, лан, луг, сіножать, крутояр, гаптувати.*

2. *Випишіть із підручника української літератури прислів'я про природу, рідний край. Визначте лексичне значення 6 слів (на вибір).*

Перна́ті – păsărimе, păsăret
 Лégiт – vînt ușor, vîntuleț, adiere
 Гаптува́ти – a broda
 Обрiй – orizont
 Вірва – groapă, vîltoare
 Крутоя́р – rîpă cu maluri abrupte

§9. Однозначні та багатозначні слова

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Не талант знати – талант працювати.
Народна творчість*

! Слово, що має одне лексичне значення, називається **однозначним** (*cuvinte monosemantice*). Наприклад, слово «форзац» має

- одне лексичне значення – це подвійний аркуш паперу, що з'єднує книжку з внутрішньою частиною обкладинки, а також служить для оформлення книжки.

! Слово, що має кілька лексичних значень, називається **багатозначним** (*cuvinte polisemantice*). Слово «абзац» має два значення: відступ управо на початку першого рядка для відокремлення однієї частини тексту від іншої і частина тексту між двома абзацами.

64.1 Прочитайте. Скажіть, які з поданих слів належать до однозначних, а які до багатозначних.

Література, форзац, роман, словник, слово, мова, перо, ручка, лексикологія.

65.1 Уважно прослухайте слова. Почувши однозначне слово, плескаєте в долоні один раз, багатозначне – два рази.

Лінія, дятел, Карпати, важкий, буква, шрифт, калина, мова, ясен, будинок, текст, книжечка, коса, олень, лютий, лінія, тополя, ручка, шафа, козел.

Запам'ятайте!

У тлумачному словнику різні значення багатозначного слова подано в одній статті й пронумеровано.

Наприклад: *Читач, а, ч. 1. Той, хто читає, хто зайнятий читанням яких-небудь творів 2. Відвідувач громадської бібліотеки, читальні.*

66.1 *Складіть і запишіть кілька речень з багатозначними словами (на вибір).*

67.1 *ХТО ШВИДШЕ! Яке те саме, але багатозначне слово треба вставити в кожне з цих речень?*

1. З перших літ дитину мати за рученьку ... **2.** За кожним рухом олівця Василько ... ще й кінчиком язика. **3.** А наймолодший вчиться ... літака.

Хвилинка для відпочинку

Бабуся запитує онука:

- Ким ти мрієш стати, коли виростеш, Ярославе?
- Будівельником.
- І що ж ти будуватимеш?
- Будинки без кутків: дуже вони мені набридли!..

68.1 *Перекладіть українською мовою слова. Скільки значень мають ці слова в молдовській та українській мовах?*

Atmosferă, mijloc, a cîştiga, împrumut, pînză, a intra, grad, amar, vreme.

69.1 *Складіть і запишіть невелике висловлювання «Моя улюблена казка», уживаючи багатозначні слова.*

70.1 *Перепишіть, вставляючи пропущені літери, знаки. Багатозначні слова підкресліть. Поясніть їх значення в кожному реченні.*

Чи любите ви казки? Напевно, не знайде...ся читача, який відповів би «ні». «Казка» – від слова «казати», «розказувати». Так воно було в давнину – казку обов...язково розказували, а не читали з книжки, як це роблять... с...огодні. Звідки з...явилися казки? З гл...бокої давнини їх придумували, передавали з уст в уста. І, звичайно, кожний оповідач до-

продовження вправи на наступній сторінці

давав щось своє. Так і жили казки серед людей, а з часом їх стали зап...сувати, перекладати з однієї мови на іншу. А знаєте, чим всі казки, навіть дуже різні, схожі між собою? У будь-якій казці обов...язково перемагає Добро. Не вірите? Перевірте!

Читач – cititor
Оповідач – povestitor, narator
Перо – pană

§10. Уживання багатозначних слів у прямому та переносному значеннях. Лексична помилка

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Ніде не пахнуть так отави,
Як на землі, де виріс я.
М. Терещенко*

! **Багатозначні слова** можуть вживатися в **прямому і переносному значеннях**. **Пряме значення** (*sens propriu*) – це звичайна назва (предмета, дії чи ознаки).

Переносне значення (*cu sens figurat*) – це образна назва, перенесена з одних предметів, явищ, ознак і дій на інші. Переносним його називають тому, що мовець свідомо переносить назву предмета, явища, ознаки, дії на інше, бо вони чимось подібні одне до одного.

Наприклад, сумує людина – **пряме значення**, сумує небо – **переносне**.

У тлумачному словнику при словах з переносним значенням ставиться помітка: **перен.** **Наприклад**: Море, я, с.

1. Частина океану, великий водний простір з гірко-солоною водою.
2. **Перен.** Велика кількість чогось. Море пшениці.

71.1 Порівняйте. У яких висловах слова вжиті в прямому значенні, а в яких – у переносному.

1. Крила птаха; на крилах думки. 2. Світло сонця; світло науки. 3. Загальноосвітня школа; школа життя. 4. Золота сережка; золоті руки. 5. Гострий ніж; гострий розум. 6. Теплий день; тепле слово. 7. Летять журавлі; летять дні. 8. Діти виглядають із хати; місяць виглядає з-за хмар.

72.1 Із тлумачного онлайн-словника випишіть прямий переносне значення слів.

Океан, птах, звір, земля, пава, риба, хмара.

Лексичні помилки

	Суть помилки	Приклади
1.	Уживання слів, не властивих українській літературній мові.	<i>Вони приперлися до мене вночі.</i>
2.	Уживання росіянізмів.	<i>Нам нічого не мішало зустрітися тут вдруге.</i>
3.	Уживання слова, не властивого описуваній епосі.	<i>Фашисти відбивали атаку українських козаків.</i>
4.	Дублювання змісту у двох словах.	<i>Остап Вишня написав свою автобіографію.</i>
5.	Уживання в одному реченні близьких спільнокоренових слів, однакових слів (тавтологія).	<i>Класний керівник повідомив класу про конкурс юних мовознавців.</i>
6.	Порушення лексичної сполучуваності.	<i>На день народження мама завжди виготовляє смачну їжу.</i>
7.	Уживання слова в невластивому йому значенні.	<i>Я зайду до тебе через неділю.</i>

73.1 *Визначте суть лексичної помилки за допомогою узагальнювальної таблиці.*

1. Я рахую, що літо – найкраща пора року. 2. Добрий мій знайомий розповів інтересний спосіб полювання на ведмедя. 3. Під час жнив працюючим комбайнерам приходиться багато працювати. 4. Красу природи описували всі письменники і поети. 5. Туристична подорож мальовничими куточками України тривала дві неділі. 6. Усі учні нашого класу приймали участь в акції «Збережемо природу!» 7. Тарас Шевченко створив багато творів про красу української природи.

Хвилинка для відпочинку

74.1 *Відгадайте загадки.*

1. На синьому килимі жовті зерна посіяні.
2. Здавна я служу людині,
Я у маминій машині,
На сосні чи на ялині,
А у когось ще й на спині.

75.1 *Складіть і запишіть речення, у яких подані слова вживалися б у переносному значенні.*

Веселий, посміхається, добрий, кришталевий, сумує, виглядає.

76.1 *Прочитайте. Випишіть із тексту вірша слова, ужиті в переносному значенні. Зачитайте їх товаришу по парті.*

ПІСНЯ ПРО ПШЕНИЦЮ

Сонце гріє, вітер віє, а вода тече,
Наша мати-пшениченька золоту сорочку тче.
А в тій золотій сорочечці, як маля,
Буде красуватися, буде усміхатися вся земля.
Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати-пшениченька золотий коровай пече.
А золотий коровай на столі засія –
Буде веселитися і благословитися вся земля.

Д. Павличко

77.1 Чому вживання слів у переносному значенні робить мову виразнішою, яскравішою, поетичнішою?

78.1 До наведених словосполучень доберіть слова в прямому значенні.

Глуха ніч, срібна роса, привітне сонце, сердитий вітер, природа плаче, весна сміється, золота осінь, ліс дрімає, море хвилюється.

79.1 Перекладіть слова українською мовою. Поясніть їх лексичне значення. Які з них в українській і молдовській мовах уживаються в переносному значенні?

Foc, fier, înghețat, a mătura, auriu, izvor, alb.

80.1 Виконайте одне із завдань:

I. Випишіть словосполучення зі словами в переносному значенні.

1. Без півня оселя глуха. 2. Вмерла та курочка, що несла татарам золоті яйця. 3. Пішов кіт спати, а миші танцювати. 4. Без догляду земля – кругла сирота. 5. За господинею всі кутки в хаті плачуть.

II. Випишіть із підручника української літератури загадки (не менше 5) або прислів'я і приказки, де вживаються епітети і порівняння.

III. Напишіть есе «Одне дерево посадив – не дарма життя прожив».

Ткати – a țese
Коровай – rîine, piță
Благословіти – a binecuvînta
Кришталевий – cristalin

§11. Загальноживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Мудрим ніхто не вродився,
а навчився.
Народна творчість

! Усі слова поділять на дві групи: *загальноживані (cuvinte de uz general) та стилістично забарвлені (cuvinte cu sens figurat)*.

• *Загальноживані* слова вживаються у всіх стилях мовлення.

Стилістично забарвлені вживаються лише в певних стилях.

Загальноживані слова використовуються в повсякденному усному та письмовому мовленні всіма людьми. Отже, вони добре всім відомі: *мама, сіль, дощ, радіти, теплий, звечора, ніколи*. Слова, які відомі всім, є *загальноживаними*.

До стилістично забарвлених слів належать слова, що вживаються в галузі науки, освіти, техніки: *радіус, вітамін, фонетика (наукова лексика)*; слова, що вживаються в політичному і громадському житті: *прем'єр-міністр, Кабінет Міністрів України, депутат (політична лексика)*; слова, які використовуються в усному невимушеному, переважно побутовому спілкуванні: *байдикувати, котяра, здоровань (розмовна лексика)*.

81.1 До поданих загальних назв доберіть і запишіть конкретні. Слова яких груп є загальноживаними, які – стилістично забарвленими?

Зразок: Назви дій: вишивати, бігти, писати, садити.

Кольори. Одяг. Професії. Члени речення. Шкільні предмети. Установи.

82.1 ХТО ШВИДШЕ! Запишіть слова у дві колонки: у першу – загальноживані, у другу – стилістично забарвлені.

Людина, відмінок, працювати, біосфера, хлібороб, мітинг, чолов'яга, музика, префікс, спікер, брат, порядок, завдання, моніторинг, діагноз, молодий, віршик, матусенька, книжка, пісня, вулиця, читати, спритняга.

83.1 Уважно прослухайте слова. Почувши загальноживане слово, опустіть голову вниз, стилістично забарвлене – відкиньте голову назад.

Читати, працювати, ледарювати, учитель, розумничка, досвід, мудрість, ясночолій, лікар, благословенний, Батьківщина, вода, воля, добро, мати, земля, атомний, молоко, банк, ні, одна, сонечко, робот, економія, повітря, три, син, так, я, президент, бігти.

84.1 *Запишіть 10 слів, які вживаються в науці, освіті, техніці. Зачитайте їх товаришу по парті.*

85.1 *У наведених іменниках визначте суфікси і поясніть їх роль у вираженні різних відтінків почуттів.*

Кошеня, звірятко, хлопчисько, писака, звірюга, оченята, мамуня, вогник, вовчище, зміюка, дружище, друзяка, подруженька, ясененький, ледащо, співаночка, дідуган, крихітка.

86.1 *Чому слово собацюра є стилістично забарвленим?*

87.1 *Прочитайте. У яких реченнях слова карамель, квадрат, перебір є загальноживаними, а в яких стилістично забарвленими?*

1. З усіх цукерок найбільше любив Миколка карамель. 2. Для фарбування цукерок уживається карамель. 3. Поле посіяли точними квадратами. 4. Квадрат двох дорівнює чотирьом. 5. Марія вслухалася в тихий перебір струн. 6. Мама дуже любила рушники, ткани перебором.

88.1 *За допомогою тлумачного онлайн-словника розкрийте значення кожного загальноживаного слова. Запишіть.*

Смуга, багаття, гай, страва, лобода, яр, будяк.

89.1 *Запишіть 10 українських прислів'їв, у яких би використовувались стилістично забарвлені слова.*

89.2 *Складіть і запишіть невелике висловлювання «... – професія почесна», уживаючи стилістично забарвлені слова. На місці пропуску вставте назву професії (на власний розсуд).*

Установа – instituție, așezămînt
Дорівнює – este egal
Смуга – dungă, fîșie
Яр – vale adîncă, lungă
Багаття – rug
Гай – crîng, pădurice

§ 12. Групи слів за значенням Синоніми. Ознайомлення зі словником синонімів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Вібрає в мові кожен атом, -
Доловлюй коливання, рух.
Д. Білоус*

! **Синоніми (sinonime)** – це слова, різні за звучанням, але близькі чи однакові за лексичним значенням. **Наприклад:** школяр – учень, говорити – розповідати.

Синоніми належать до тієї самої частини мови. **Наприклад:** думати, вважати, міркувати – дієслова; чемний, привітний, люб'язний – прикметники. Два або більше синонімів утворюють **синонімічний ряд**. **Наприклад:** гамір, галас, гам.

Синоніми відрізняються відтінками значення та сферою вживання. **Наприклад**, про вчительку можна сказати, що вона вродлива і гарна, але шкільний кабінет буде тільки гарний (бо врода – зовнішня краса людини).

Отже, ці синоніми відрізняються відтінками значення.

Слова *комп'ютер* і *комп* (розм.) також синоніми. Слово *комп'ютер* використовується в різних стилях мовлення, а слово *комп* – тільки в розмовному стилі. Отже, ці синоніми відрізняються **сферою вживання**.

Синоніми допомагають точніше висловити думку, уникнути повторення тих самих чи спільнокореневих слів.

90.1 *ХТО ШВИДШЕ!* Згрупуйте слова в синонімічні ряди та запишіть.

Літера, стародавній, дружба, канікули, знати, перерва, буква, древній, приятель, довіра, відпочинок, злагода, вивчити, історичний, підтримка, відпустка.

91.1 *Замініть однокореневі слова їх синонімами.*

1. Ледар усе життя ледарює. 2. Тільки нероба нічого не робить. 3. Школярі підійшли до школи. 4. Батьки вчать нас любити Батьківщину.

92.1 *Випишіть із слів, об'єднаних значенням «добрий», ті, які підходять до слів: а) учитель, б) урок, в) школа. Свій варіант зачитайте товаришу по парті.*

Справжній, привабливий, гарний, талановитий, елегантний, рідкісний, відомий, чудовий, приємний, симпатичний, оригінальний.

Хвилинка для відпочинку

– Ромчику, твій братик зустрічає мене ще біля воріт і цілує... А чому ти не береш з нього приклад? – запитує батько сина.

– Тому що я не розбив велику люстру у вітальні.

93.1 *Спишіть. Підкресліть синоніми до слів іти й ставати.*

На перерві мене покликали в учительську. Плентаюсь коридором, ступлю кілька кроків і стану. Пройду ще трохи і зупинюсь. Хочеться повернутись і чкурнути геть із школи. І все ж таки я відчинив двері й зупинився біля порога (Д. Ткач).

93.2 *Які почуття передав автор, використовуючи синоніми?*

Створені спеціальні словники синонімів української мови, наприклад «Практичний словник синонімів української мови» (автор М. Зубков) містить близько 10 000 синонімічних рядів української мови. На допомогу прийдуть й онлайн-словники синонімів.

94.1 *Прочитайте. Випишіть синоніми.*

МОНОЛОГ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ

Слова рідненькі я люблю

Це слово більш близьке мені.

І ними іншомовні заміню.

Абсурд для мене – нісенітниця,

Вуаль я назову серпанком,

Екзамен – іспит,

Вульгарний наречу брутальним,

Гарненька етикетка – це ярлик.

А замість фарби скажу барви,

Звикай до слова українського,

Або інакше кольори.

До нього ж я з дитинства звик.

Не вимовлю на фоні, а на тлі –

Д. Білоус

95.1 *Знайдіть у мережі Інтернет цікаві прислів'я, приказки, загадки (не менше 10) про школу, навчання, знання, канікули, у яких ужиті синоніми.*

*Прочитайте!
Це цікаво!*

КАНІКУЛИ

Період із 22 липня до 23 серпня у давніх римлян називався канікулами – часом, коли Сонце перебуває в сузір'ї Пса (з латинської – canis). Поява над горизонтом зірки Сиріус із сузір'я Пса збігалася із початком спекотного періоду.

На цей час припадала перерва в засіданнях римського сенату. Згодом канікулами почали називати літню перерву в роботі навчальних закладів, а ще пізніше – взагалі перерву в заняттях учнів і студентів. Канікулами також називають перерву в роботі парламенту (Є. Чак).

96.1 *Напишіть есе «Школа, у якій я навчаюся», уживаючи синоніми.*

Дрєвній – străvechi
Пріязнь – bunăvoință, afecțiune
Відпўстка – concediu
Привábливий – atrăgător, ademenitor

§ 13. Антоніми. Ознайомлення зі словником антонімів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Народ скаже – як зав'яже.
Народна творчість*

! **Антоніми (antonime)** – слова з протилежним лексичним значенням. Антоніми утворюють не ряди, як синоніми, а пари.

• Наприклад: *день-ніч, там-тут, добрий – злий.*

Антоніми є слова тієї самої частини мови: *радіти – сумувати* (дієслова), *чужий – рідний* (прикметники), *літо – зима* (іменники).

Багатозначне слово може мати кілька антонімів залежно від того, у якому значенні воно вжите.

Наприклад: *черства (людина) – чуйна, черствий (хліб) – свіжий.*

97.1 Які частини мови найчастіше бувають антонімами?

98.1 Перекладіть українською мовою. Adevăr, minciună; hărnicie, lenevie; furtună, liniște; spune, tace; încide, deschide; apare, dispăre; zgomet, liniște; întuneric, lumină.

Створені спеціальні словники антонімів, наприклад «Повний словник антонімів української мови» (автор Л. Полюга).
Онлайн-словники можна знайти за посиланням

99.1 Прочитайте виразно вірш. Знайдіть антоніми.

БРАТИ-АНТОНІМИ

З братом я живу у парі,	Я почну відпочивати,
Та не в злагоді – у сварі.	Він рушає працювати.
Робимо все залюбки	Як він може веселитись,
Тільки завжди навпаки.	Коли мушу я журитись?
Я збираюся лягати,	Я стою, а брат біжить,
Брат лише почав вставати.	Говорю я – брат мовчить (А. Свашечко).

100.1 У наведених прислів'ях уставте потрібні слова антоніми.

1. З великої хмари ... дощ. 2. Слова, як мед, а діла, як
3. Менше говори, ... роби. 4. Труд дає, а 5. Праця чоловіка годує, а ... марнує. 6. Літо збирає, а ... з'їдає. 7. Руки білі, а сумління 8. Добре говорить, а ... робить.

100.2 Пригадайте інші прислів'я, у яких є антоніми.

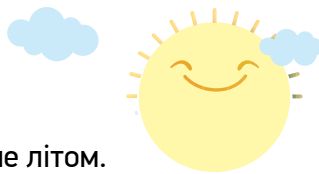
101.1 Знайдіть і підкресліть пари слів, що не є антонімами.

Стіна– підлога. Веселий – радісний.
Малий – мініатюрний. Сумувати – хворіти.
Битись – миритись. Широко – вузько.
Осінь – весна. Ручка дитини – ручка учня.

Хвилинка для відпочинку

102.1 *Відгадайте загадки.*

1. Чим кінчається вечір і починається ранок?
2. День і ніч біжить, утоми не знає.
3. У нас зимою білим цвітом сад зацвів, неначе літом.
4. Голодна – мукає, сита – жує, дітям молоко дає.

103.1 *ХТО ШВИДШЕ! До вказаних слів доберіть антоніми. Прочитайте перші літери дібраних антонімів. Яке слово вийшло?*

Пасивний, день, голосно, песиміст, учений, вітчизняний, багато.

104.1 *За картинками складіть речення з антонімами.*

105.1 *Запишіть разом із товаришем по парті шість пар антонімів, що вказують на почуття, стан людини.*

106.1 *Перепишіть прислів'я. Підкресліть ужиті в них антоніми та синоніми. На які людські риси вказують прислів'я?*

1. Чи будень, чи неділя – усе йому безділля.
2. З нього ні діла, ні роботи.
3. Переливає з пустого в порожнє.
4. Уміє з чорного зробити біле.
5. Косо, криво, аби живо.

Марну́є – risipește, irosește
Зла́года – înțelegere, armonie
Сва́ра – ceartă, sfadă
Жури́тися – a se mîhni, a se tînguи
Паси́вний – pasiv, inert
Песи́міст – pesimist

§ 14. Омоніми

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Мово, ти – відкрита часові,
Мужня, ніжна і дзвінка...*

Д. Білоус

! **Омоніми** (*omōnīme*) – слова, що звучать і пишуться однаково, але мають різне лексичне значення. **Наприклад:** прозора пара – пара коней, ключ від замка – журавлиний ключ, скрипковий ключ.

Близькі до омонімів **омографи**, які однаково пишуться, але по-різному звучать: **зámок і замóк, запáстися** (від западатися) і **запасті́ся** (від запасатися), **ні́коли і нікóли**.

107.1 *Прочитайте виразно текст. Випишіть омоніми.*

Ти свого не знаєш діла.
Де ти ніж великий діла?
Може він лишився в Полі?
Де ж вона? Вона - у полі.
То біжи мерщій на поле,

Вона, мабуть, просо поле.
По дорозі вирви м'яти.
Будем тоді просо м'яти.
По дорозі купиш мила,
Будеш чиста ти і мила.

108.1 *З якою метою вживаються омоніми в зазначеному тексті?*

109.1 *Запам'ятайте значення та правопис наведених омонімів і складіть по одному реченню з кожним із них.*

Став – «водоймище з непроточною водою» і **став** – «зупинився»; **міна** – «вираз обличчя» і **міна** – вибуховий снаряд.

110.1 *Випишіть із речень омоніми. Визначте, якими частинами мови вони є. Зробіть синтаксичний розбір третього речення.*

1. Уранці я завжди мию шию. **2.** Хоч не шию я ніколи, а голок у мене доволі. **3.** Вийшла дівчинка на поле, де бабуся грядку поле. **4.** Наші батенько і мати хочуть гарних діток мати. **5.** Наш Іванко воду ніс, а мороз щипав за ніс.

! **Омоніми** треба відрізнати від багатозначних слів. Різні значення багатозначного слова мають між собою щось спільне, а омоніми нічого спільного в значеннях не мають. **Наприклад:** омоніми **зámок** (будівля) і **замóк** (пристрій для замикання дверей) – це абсолютно різні слова, а **крило** (птаха) і **крило** (літака) – багатозначні слова.

У тлумачному словнику омоніми позначаються в різних словникових статтях і номеруються цифрою праворуч. **Наприклад:**

Бáлка¹, *у, ж.* Яр із пологими схилами.

Бáлка, *у, ж.* Дерев'яна колода або залізний брус, що є основою перекриття.

Значення багатозначних слів подаються в одній словниковій статті.

111.1 Прочитайте словосполучення. Назвіть з-поміж них такі, що містять багатозначні слова. Словосполучення з омонімами випишіть.

Цвіте пролісок, цвіте усмішка; м'яка подушка, м'яка вдача; мило всміхнувся, духмяне мило; морська чайка, козацька чайка; важка валіза, важка доля; їстівні лисички, нірка лисички; солодкий цукор, солодкий сон.

112.1 Прочитайте. Доведіть, що виділені слова є омонімами.

1. Був холодний місяць лютий, лис ходив голодний, лютий (А.Качан).
2. Журавлиний в небі ключ відімкнув весну, мов ключ (О. Різниченко).
3. «Нас з Китом у морі кілька!» - похвалилась Крабу Кілька (Г. Гарченко).
4. Гукав матросам з хвилі котик: «Я звір морський, не Мурчик-котик!»

Міжмовні омоніми – це слова, що в різних мовах вимовляються однаково або приблизно однаково, але мають різне лексичне значення

113.1 Перекладіть слова українською мовою. Поясніть лексичне значення українських і мовдовських слів. Які з них є міжмовними омонімами?

Gospodar, gol, habar, halat, suc, vin, port.

114.1 *Прослухайте речення. Почувши омоніми, обніміть себе.*

1. Жук пішов у сад за дачу і розв'язує задачу. 2. Катя мила ляльку, мила, їй не вистачило мила. 3. А комар години цілі все тиняється без цілі. 4. Діти коло школи стали дружно в коло. 5. Я думаю без краю про щедрість ту безкраю.

115.1 *Перекладіть українською мовою молдовські слова-омоніми cap, unitate, a comanda, dispoziție, а також молдовською мовою українські омоніми край, поле. Зробіть висновок про переклад омонімів.*

116.1 *ХТО ШВИДШЕ! Запишіть групи слів у дві колонки: 1) з омонімами; 2) з багатозначними словами.*

Дівоча, морська коса; апельсиновий гай, сік; дверна, кулькова ручка; вушко голки, зайчика; скрипковий, журавлиний ключ; солодкий чай, сон; чумацький шлях, Чумацький Шлях; важка сумка, доля.

Хвилинка для відпочинку

Ви гралися коли-небудь у слова? А знаєте, що і слова граються між собою? Так, так, вони перегукуються, міняються місцями і ніби хизуються: ось які ми схожі! Така гра слів називається *каламбуром*.

117.1 *Виразно прочитайте каламбури.*

Грає слово
Грає слово, виграє.
Грає Гриць – м'яча він б'є.
Грає мама роль в кіно.
Грає тато в доміно.

Грає братик на гітарі.
Грає з ним сестра у парі.
Вдома, в класі на перервах
Граю я усім ... на нервах.

І. Січовик

Дитяча цікавість
- Скажіть, цю іграшку із вати
Коровою чи вовком звати?
А. Граматюк

Сонце
Вночі прийшов до мене ... слон!
Сказала мати: «Сон це».
Я повторяв: «Це сон, це сон...»
Який це сон!? Це ж сонце!
Б. Стельмах

Каламбур – дотепний вислів, побудований на обігруванні багатозначності слова або омонімії.

118.1 *За допомогою онлайн-словника омонімів з'ясуйте значення слів потяг та лава.*

119.1 *Складіть речення із словами-омонімами.*

Бабка (страва; хижа комаха із прозорими крилами), такса (порода собак; норма оплати), ласка (доброзичливе ставлення до когось; хижа тварина), бокс (вид спорту; вид чоловічої стрижки).

119.2 *Спробуйте самостійно скласти каламбури.*

Водоймище – rezervor de apă, bazin de acumulare a apei, iaz
Війбоїна – văgăună, făgaș, scobitură, groapă, hop
Тиняться – a hoinări, a umbla haimana, a hoinări fără rost

§ 15. Пароніми

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Не бійтесь заглядати у словник...
М. Рильський*

Крім однозвучних слів, що мають різне значення, тобто омонімів, часто в мові вживаються слова, близькі за звучанням, але різні за значенням. **Наприклад:** *адрес* – *адреса*. Такі слова називаються **паронімами**.

Не всі слова, схожі за звучанням, можна вважати паронімами. До паронімічних належать тільки ті, що мають невелику відмінність у вимові: *уява* – *уявлення*; *дефектний* – *дефективний*; *декваліфікація* – *дискваліфікація*.

Часто вони мають один корінь, а відрізняються лише суфіксом, префіксом, закінченням, наявністю чи відсутністю частки (*-ся*). Серед паронімів є слова з різними коренями (*плюш і плющ*).

Незначна різниця у вимові паронімів спричинює труднощі в їх засвоєнні, призводить до помилок, зокрема до неправильної заміни одного слова іншим. Тому треба особливо уважно стежити за вживанням малознайомих слів і завжди звертатися до відповідних словників, щоб уточнити значення, правопис і вимову потрібного слова.

Пароніми, що мають спільний корінь	Пароніми, з різними коренями
Дипломат і дипломант Абонемент і абонент	Фанатичний і фантастичний Шторм і штурм

120.1 *За допомогою онлайн-словника паронімів з'ясуйте значення вказаних слів і складіть з ними речення.*

Абонемент – абонент, горластий – горлатий, звичай – звичка.

121.1 *Поєднайте кожен прикметник із відповідним іменником, що в дужках.*

1. Лікарняний, лікарський, лікувальний (обов'язок, властивість, бюлетень).
2. Водний, водянистий, водяний (жук, шлях, чорнило).
3. Особистий, особовий (рахунок, успіх).
4. Жирний, жировий (обмін, бульйон).

121.2 *Складіть речення з поданими пароніми:*

Уява, уявлення; книжковий, книжний.

КНИЖКОВИЙ

книжковий клуб
книжкова полиця
книжкова продукція
книжкова крамниця
книжковий ринок
книжкова виставка

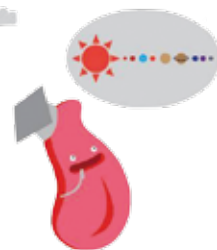
КНИЖНИЙ

книжна мова
книжний стиль
книжна лексика

УЯВА

багата, дитяча
поетична уява
поставати в уяві
витвори уяви

УЯВЛЕННЯ

повне, чітке
уявленняя про...
мати уявленняя
про щось

122.1 Прочитайте речення, знайдіть помилки. Визначте, чи правильно вжиті в реченнях пароними. Виправте їх.

1) Він мав великий досвід роботи в експедиції. Невдача з якимось досвідом надавала майстру ще більшого завзяття.

2) У театрі було заведено, що до початку вистави грав духовий оркестр. Художник готував картини на виставу, присвячену героям Небесної Сотні.

Слова для довідок: вистава, досвід, виставка, дослід.

123.1 З'ясуйте значення слів (за словником). Із двома словами (на вибір) складіть речення.

Цінний, ціновий; особовий, особистий; заповіт, заповідь; тактовний, тактичний; гриб, грип; квартира, кватирка.

Виста́ва – spectacol, reprezentație

Горла́тий – cu voce puternică, gălăgios

§ 16. Фразеологізми Поняття про фразеологізм, його лексичне значення

Буду я навчатись мови золотої ...

А. Малишко

! Стейкі сполучення слів, які за значенням дорівнюють одному слову (словосполученню), називаються **фразеологізмами (frazelogisme)**.

● **Наприклад:** дерти горло – кричати, за царя Гороха – давно.

Фразеологізми вживаються у розмовному та художньому стилях мовлення. Вони надають мовленню виразності, образності емоційності. Значення фразеологізмів ми можемо знайти у фразеологічному словнику.

*Прочитайте!
Це цікаво!*

ІСТОРІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМУ

Цікаве походження вислову *жити на широку ногу*. Виявляється виник він через моду, що з'явилася в Англії ще у XII столітті. Подейкували, що продовження на наступній сторінці

на великому пальці правої ноги англійського короля Генріха II з'явився жакхливий наріст. Король ніяк не міг змінити форму спотвореної ноги. Тому він замовив собі черевики з довгими, гострими, загнутими догори носками. Ефект виявився приголомшливим. Вже наступного дня шевці були завалені замовленнями на «носате» взуття; кожен новий замовник прагнув переплюнути попереднього.

Король вирішив за краще обмежити довжину носків на рівні закону: простим громадянам дозволялося носити черевики з носком не довше 15 сантиметрів, лицарям та баронам – близько 30 сантиметрів, а графам – 60 сантиметрів.

124.1 З кожної групи словосполучень випишіть фразеологізм. Розкрийте його значення.

1. Вилити молоко; вилити чай; вилити душу.
2. Дати хліба; дати сорочку; дати драпака.
3. Замітати хату; замітати сліди; замітати двір.
4. Дивитися крізь вікно; дивитися крізь пальці; дивитися крізь щілину.

125.1 Прочитайте виразно вірш.

ВЕРЕМІЙ

Це дідусь хороший мій, звать його так – Веремій.
Так він дивно розмовляє, що поспробуй – зрозумій!
В цирку був я з дідусем – ми там бачили усе:
І жонглера, і ведмедя на швидкій велосипеді...
Я крутивсь, дідусь спитав: - Ти прийшов ловити гав?
Аж піднявся я із лави: та які ж у цирку Гави?
Ну й дідусь мій, Веремій! Що він каже? Зрозумій.
Грались ми з Рябком кудлатим, посварилися із братом.
Брат мовчав і я мовчав, а дідусь обох повчав:
- Так до бійки недалеко! Що це ви розбили глека?
Братик, плачучи, сказав: - Глека я не розбивав...
Ну й дідусь мій Веремій! Що він каже, зрозумій.
Ми були біля криниці, з неї я хотів напиться.
Нахиляюсь, гнуся, гнусь – до води ж не дотягнусь...
А дідусь мій: - Що? Попив? Шилом патоки вхопив?
Знов мені не зрозуміло: тут – ні патоки, ні шила!
Ну й дідусь мій, Веремій! Що він каже? Зрозумій!

Г. Бойко

126.1 *А ви розумієте дідуса? А чому онук його не зрозумів? Випишіть незрозумілі хлопчику сполучки, поясніть їх значення. Який висновок ми можемо зробити?*

127.1 *За допомогою фразеологічного словника розтлумачте зазначені фразеологізми.*

- 1 пара – сізіфова праця, ахіллесова п'ята;
- 2 пара – езопівська мова, піррова перемога;
- 3 пара – ганнібалова клятва, валаамова ослиця;
- 5 пара – троянський кінь, розмотати клубок;
- 6 пара – грати першу скрипку, виходити на арену;
- 7 пара – спалити за собою кораблі, підкласти свиню.

128.1 *Виправте фразеологізми.*

Взяти п'яти в руки – ногами наживати; задерти губи – надати носа; замилювати пальці – дивитися крізь очі; крокодилова душа – заячі сльози; теревені бити – байдики правити; придушити муху – зробити з комара слона; мозолити пальці – знати язика.

129.1 *Прочитайте словосполучення, доведіть, що кожне з них може вживатися і як звичайне (вільне) словосполучення, і як стійке словосполучення (фразеологізм). Розкрийте значення фразеологізмів.*

Ступити перший крок; права рука; гаряча голова; крутий поворот; забути стежку.

130.1 *Чому фразеологізми не завжди можна перекласти дослівно? І що в такому випадку робити?*

131.1 *Замініть кожен фразеологізм словом з тим же значенням. Зразок: як кіт наплакав – мало.*

Як кіт наплакав; як маку; льоду серед зими не випросиш; раків пекти; розбити глек; розпускати нюні; серед білого дня; скалити зуби; старі й малі; крутити носом.

132.1 *ХТО ШВИДШЕ! У ліву колонку вписати звичайні словосполучення, а в праву – фразеологічні звороти.*

З трьома фразеологізмами придумати речення.

1. Дати тягу. Дати книжку. 2. Вийти з себе. Вийти з класу. 3. Надати продовження вправи на наступній сторінці

волейбольну камеру. Надути губи. 4. Намотати на вус. Намотати нитку на палець. 5. Робити до вечора. Робити з мухи слона. 6. Шукай у шухляді. Шукай вітра в полі. 7. Піймати щуку. Піймати облизня. 8. На стіну повісили картину. На стінку лізти.

133.1 *Закінчіть речення фразеологізмами. За потреби скористайтесь довідкою.*

1. Місто він знає, як... . 2. Нові будинки ростуть, як... . 3. Крутиться з ранку до вечора, як... . 4. Схожі ми з сестрою, як... . 5. Що йому не кажи, йому все, як... 6. Приїзд давніх друзів був, як 7. Дощу цієї весни було мало, як 8. Після хорошої зарядки сон, як... . 9. Коли ми піднялися на гору, село було видно, як ...

Довідка: свої п'ять пальців, муха в окропі, з гуски вода, сніг на голову, на долоні, гриби після дощу, рукою зняло, дві краплі води, як кіт наплакав.

Обмежити – a mărgini
Шухляда – ladă, săltar

§ 17. Джерела українських фразеологізмів Прислів'я, приказки як різновид фразеологізмів

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Вивчайте, любіть українську мову,
Як світлу Вітчизну любіть...
В. Сосюра*

Джерела українських фразеологізмів різні. Найважливішим є мова народу. Фразеологізми походять від словосполучень на позначення поведінки людини у праці, побуті, родинних стосунках. Наприклад: працювати не покладаючи рук; задерти носа; кліпати очима.

Деякі фразеологізми походять з мови ремісників (міняти шило на швайку шевців) і людей, які виконують найрізноманітнішу роботу (дати задній хід; пливти за течією).

Ще одним джерелом походження фразеологізмів є усна народна творчість. Наприклад: язиката Хвеська, молочні ріки й кисільні береги.

продовження на наступній сторінці

Чимало фразеологізмів запозичено з інших мов. Наприклад: се ля ві (з франц.) – таке життя.

Велика кількість фразеологізмів сягає своїм корінням у Біблію. Наприклад: адамові діти (рід людський).

Чимало фразеологізмів походить із давньогрецької міфології. Наприклад: вогонь Прометея, подвиги Геракла.

134.1 *Відповідно до зазначеного вище матеріалу складіть таблицю «Джерела фразеології».*

Зразок: Походження: Мова народу

Приклади: Гнути спину, бити себе в груди

135.1 *У мовленні людей яких професій могли виникнути такі фразеологізми?*

Притягти до відповідальності; *грати головну роль*; грати першу скрипку; брати під обстріл; положення поза грою; видавати на – гора; *заводитися з півоберта*; вивести на орбіту.

135.2 *З виділеними фразеологізмами складіть речення.*

136.1 *Прочитайте. Випишіть фразеологізми, які походять з усної народної творчості.*

1. Мудрість народних пісень відразу поведе твою душу на тихі води і ясні зорі (М.Стельмах). 2. Що вже Ганна Антонівна мороки з хлопцем мала – ні в казці сказати, ні пером описати (Ю. Яновський). 3. Це не казка про курочку рябу, це є правда, хоча й гірка (А. Михайлевський).

136.2 *Знайдіть слова, ужиті в переносному значенні.*

Запам'ятайте!

Різновидами фразеологізмів є *прислів'я й приказки*.

Наприклад: коса – дівоча краса. Одна голова добре, а дві – краще.

137.1 *Прочитайте прислів'я й приказки, розкрийте їхнє значення.*

1. Людей питай, а свій розум май. 2. Не кидай слова на вітер. 3. Хто багато питає, той багато знає. 4. Не заговорюй зуби. 5. Розкажи другу – піде по кругу.

138.1 Яка роль прислів'їв і приказок у мовленні?

Занам'ятайте!

Фразеологізми виступають одним членом речення. **Наприклад:** Він заговорив дрібно й сердито, наговорив сім мішків гречаної вовни.

139.1 Перепишіть речення, підкресліть у них усі члени речення.

1. Всю дорогу він бубонів, а тут води в рот набрав (Марко Вовчок). 2. Ви послухайте його і на вус намотайте (М. Стельмах). 3. Пішов козак світ за очі (Т. Шевченко).

140.1 ХТО ШВИДШЕ! Запишіть 5 фразеологізмів, які походять з давньогрецької міфології або усної народної творчості.

141.1 Перекладіть молдовські прислів'я українською мовою.

1. Cine rîde la urmă, rîde mai bine. 2. Cîte capete, atîtea pãreri. 3. Omul cît trăiește, învată. 4. Nu iese foc fără fum. 5. Mai bine mai târziu, decît niciodată. 6. Ce-i în mîină, nu-i minciună. 7. Cine fugе după doi iepuri, nu prinde nici unul. 8. Prietenul la nevoie se cunoaște.

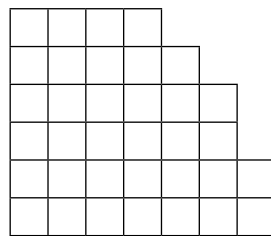
142.1 Складіть і розіграйте діалог між двома товаришами, які діляться враженнями від прочитаної книги. У репліках вживайте фразеологізми: за вуха не відтягнеш, затаїти дихання, похололо в душі, ні живий ні мертвий, зачіпати за живе.

Хвилинка для відпочинку

143.1 Прочитайте фразеологізми. У клітини фігури запишіть назви представників професій, у мовному середовищі яких започатковано такі вислови.

1. Де тонко, там і рветься; розмотати клубок.
2. На один копил; натягати на копил.
3. Не святі горшки ліплять; спала полуда з очей.
4. Не вистачає клепки; вставити клепку.
5. Сім раз відмір, а один відріж;
6. Закинути вудку; клювати на живця.

Підказка: рибалка, швець, гончар, бондар, кравець, ткач.

144.1 *Вам пропонується короткий зміст фразеологізмів і малюнки предметів, назви яких у них є. Пригадайте фразеологізми.*

1. Щось дивовижне, недоречне.
2. З'являється рясно, у великій кількості, швидко.
3. Бути щасливим, везучим.
4. Спалити.
5. Прислухатися.
6. Відмовити тому, хто сватається.
7. Покарати.

145.1 *Виконайте одне із завдань:*

1. Запишіть 10 фразеологізмів різних за походженням. З одним із них складіть речення.
2. Напишіть міні-висловлювання з використанням фразеологізмів «Вік живи – вік учись».

Задёрти – a ridica (capul)
Бубоніти – a bombăni, a tormăi

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМОЮ «Лексикологія»

1. Розділ мовознавчої науки, який вивчає словниковий склад мови, називається

- А** орфоепією
- Б** лексикологією
- В** синтаксисом
- Г** орфографією

2. Синоніми – це слова, які мають

- А** кілька лексичних значень
- Б** різні лексичні значення
- В** протилежні лексичні значення
- Г** схожі лексичні значення

3. Усі слова синоніми в рядку

- А** обрій, небосхил, світанок
- Б** взірець, зразок, приклад
- В** горіти, палати, підпалювати
- Г** добрий, лагідний, гарний

4. Антоніми правильно наведено в рядку

- А** друг – недруг
- Б** багато – небагато
- В** успіх – невдача
- Г** гострий – негострий

5. Помилку допущено в словосполученні

- А** Відносини між батьками й дітьми
- Б** Варто запам'ятати
- В** Шанувати старших
- Г** Чоловік богатирської сили

6. Омонімічні словосполучення є в рядку

- А** Вода з ключа – журавлиний ключ – ключ від дверей
- Б** Співає завірюха – співає дівчина – співає сопілка
- В** Вити гніздо – вити на місяць – вити вовком
- Г** Накреслити коло – знаходитися коло хати – велике коло.

7. Установіть відповідність між антонімами

- 1 тиша
- 2 виглянути
- 3 вітатися

- А сховатися
- Б прощатися
- В галас
- Г заглянути

8. Установіть відповідність між синонімами

- 1 чемний
- 2 брунатний
- 3 вишуканий
- 4 ворожий

- А витончений
- Б коричневий
- В ввічливий
- Г боязкий
- Д хижий

9. Розташуйте й запишіть синоніми *верещати, шепотіти, кричати, говорити* в порядку зростання ознак.

10. До кожного лексичного значення багатозначного слова *свіжий* доберіть і запишіть антонім.

- Свіжа газета
- Свіжий хліб
- Свіжа сорочка

11. Складіть по два речення з даними словами так, щоб ці слова були омонімами і запишіть їх.

Край, ніс.

12. Випишіть сполучення слів, у яких є слова з переносним значенням.

Крилатий птах, крилатий вислів, дитина плаче, зима плаче, корінь дерева, корінь життя, солодкий чай, солодке життя.

БУДОВА СЛОВА

СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

! *Будова слова (structura cuvîntului)* – це розділ мовознавства про значущі частини слова – *корінь (rădăcină), префікс (prefix), суфікс (suffix), закінчення (dezinență)*.

Словотвір (derivarea cuvîntelor) – це розділ мовознавчої науки, який вивчає способи творення слів.

Орфографія (ortografia) – це система правил про способи передачі на письмі морфем і слів.

Морфема – це найменша частина слова, яка має певне значення.

§18. Корінь суфікс, префікс і закінчення – значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів

*Берегти її, плекати
Буду всюди й повсякчас, –
Бо ж єдина – так як мати, –
Мова в кожного із нас!
Т. Коломієць*

Основа (tema) – частина слова без закінчення, яка виражає лексичне значення слова: *школа, школу, школою; добрий, доброго, доброму*.

Закінчення (dezinența) – це змінна частина слова, яка вказує на різні форми слова і слугує зв'язковим зв'язком слів у словосполученні та реченні (*мова, мовою*). Слова з нульовим закінченням: *доц-доцу, вітер-вітру, степ-степу*.

Корінь – це головна значуща частина слова. Корінь містить у собі спільне лексичне значення споріднених слів: *летіти, злет, перелітний*.

Спільнокореневі (споріднені) слова – це слова зі спільним коренем, але з різними лексичними значеннями: *море, моряк, морський*.

Форми одного слова – це одне й те саме слово в різних формах: *море, моря, у морі*.

146.1 Прочитайте речення. Простежте, як змінюється форма слова «мова», коли воно пов'язується з іншими словами. Випишіть усі його форми, виділіть у ньому закінчення й основу.

Як гул стоїть, як шум віків, як бурі подих – рідна мова (М. Рильський).
Люблю, мов сонце, материнську мову... (С. Литвин). Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має (С. Воробкевич). Хтось ті суцвіття звуків винаходив, що стали потім мовами народів? (С. Тельнюк). Барвистість одвічна рідної мови – це щось невимовне, прекрасне, казкове (П. Усенко).

147.1 Запишіть у три колонки однокореневі слова. Виділіть у них корені й закінчення. Чи вся основа входить до складу кореня? Чи у всіх словах?

Ліс, захмарний, хмара, відзвучать, лісок, прозвучить, звук, безхмарний, праліс.

Префікс (prefixul) – значуща частина слова, що стоїть перед коренем і надає словам нового лексичного значення або нового відтінку в значенні: *прилетіти, облетіти, перелетіти, залетіти*.

Суфікс (suffixul) – значуща частина слова, яка стоїть після кореня і надає словам нового лексичного значення або нового відтінку в значенні: *ліс, лісник, лісок*.

148.1 Згрупуйте і запишіть колонками споріднені слова. Виділіть у них корені й префікси. Якого значення надають префікси словам? Зробіть висновки.

Хід, в'язка, пуск, зв'язок, запуск, похід, перехід, зав'язь, спуск, виходити, перев'язка, допускати, заходити, припускати, підв'язаний.

149.1 За допомогою префіксів утворіть антоніми до наведених слів. Чи можна префікси, як і слова, вважати антонімічними? Свою думку поясніть.

Заїзд, зубатий, зайти, налити, сипати, прибувати, приїхати, в'їхати, згорнути, з'єднати, вбігти, відплисти.

150.1 Зачитайте одне одному вірш. Перепишіть його, розкриваючи дужки. Виділіть префікси. Зробіть висновок про написання однозвучних префіксів і прийменників із словами. Поділіться своїми висновками з однокласниками. продовження вправи на наступній сторінці

Як (на) моріжок
(На) летів сніжок
І (до) річки, і (до) бору
Не видно стежок.

Шапку я (с) хвачу,
(З) гірки (по) лечу,
Чобітками, підківками
Стежку (про) топчу (П. Воронько).

151.1 *Утворіть назви мешканців країн і міст чоловічої та жіночої статі за допомогою потрібних суфіксів.*

Київ, Полтава, Суми, Данія, Одеса, Фінляндія, Канада, Татарбунари, Львів.

152.1 *Запишіть, як називається за професією той, хто працює в шахті, склить вікна, лікує людей, прибирає двір, складає піч, переносить вантаж, грає на скрипці, викладає в школі (суфікси виділіть).*

153.1 *Придумайте і запишіть по три слова молдовської й української мов за наведеними схемами.*

1. 2. 3.
4. 5. 6.

Уважно слухайте слова, імітуючи руками символіку частин

154.1 *слова: слово, утворене префіксальним способом, – гачок правою рукою; слово, утворене суфіксальним способом, – дашок обома руками, слово, утворене префіксально-суфіксальним способом, – зімкнені над головою руки у вигляді привітання.*

Батьків, школяр, пришкільний, розмова, настільний, полудневий, безпідставний, водичка, запорізький, відзначення, закінчення, земелька, праліс, лісок, вибір, десятка, зернятко, вигляд, ручка, дубок, приніс, синок, віддав, роздав, розрахунок, викуп, прибіг, підготовка, значок, сонечко, прадід, гірський, вихід, безпомилковий, лісовик, ніжки, похід, звечора, садок, удень, прибережний, річка, переміг, зліз, сніжок.

Схема розбору слова за будовою

1. Закінчення і його значення.
2. Основа.
3. Корінь.
4. Префікс і суфікс (по можливості їх значення).

п р и к р а ш е н и й

Хвилинка для відпочинку

ВЕДМЕЖА ПОСЛУГА

- Мамо, Ольга говорила, що я впав у басейн?
- Ні, не говорила.
- Тоді і я не скажу, що вона твоє кольє загубила.

155.1 *З'ясуйте лексичне значення фразеологізму «ведмежа послуга».*

156.1 *Прочитайте подані висловлювання відомих письменників про значення мови для духовності нації та її збереження. Друге речення перекладіть українською мовою і запишіть.*

1. Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть всього того, чим він відрізняється від інших людей (Панас Мирний).

2. Limba este comoara cea mai prețioasă a unui popor. Limba noastră a existat și va exista și o lume întreagă o va recunoaște de frumoasă, dulce și melodioasă (G. Meniuc).

157.1 *Доведіть або спростуйте методом дискусії тезу «Людина, байдужа до рідної мови, - дикун».*

158.1 *Знайдіть в Інтернеті вислови відомих людей про українську мову, запишіть їх у робочі зошити. Визначте слова, утворені су-*

фіксальним способом та поясніть їх написання. З двома виписаними словами складіть речення.

Цўпко – tare, puternic
В'язко – lipicios, mlăștinos,
Дикун – sălbatic, om primitiv
Одвічний – de demult,
de veacuri
Косовіця – seceriș
Байдужий – indiferent,
nepăsător

Микола Корнилович Пимоненко
Сінокіс

§. 19. Уживання префіксів у вимові та на письмі

Префікси з-, (зі-, с-), роз-, без-, через-

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Природа не терпить неточностей
і не прощає помилок.
Ралф Емерсон*

! Префікс **з-** перед глухими приголосними [к], [п], [т], [х], [ф] змінюється на **с**: *скочити, спитати, створити, сховати, сформувати*. Перед іншими приголосними він не змінюється: *збити, зважити, згребти, здати, зробити, зсадити*.

Коли префікс **з-** додається до кореня, який починається не одним приголосним звуком, а сполученням їх, то пишеться переважно префікс **зі-**: *зібрати, зіграти, зіщулитися*. В окремих словах можуть паралельно вживатися префікси **зі-** і **зо-**: *зітлілий – зотлілий, зігнутий – зогнутий*.

УВАГА! Не плутайте на письмі префікси **з-**, **зі-** з прийменниками **з**, **зі**: *злізти – з лісу, зігнути – зі мною*.

У префіксах **роз-**, **без-**, **через-** кінцевий дзвінкий приголосний [з] перед глухими не змінюється: *розплутати, безсмертний, розказати, безкорисливий, черезсідельник*.

При швидкому темпі мовлення у префіксах **без-**, **роз-** кінцевий приголосний [з] перед глухим приголосним може уподібнюватися до парного йому [с]: *[безпечний], [роspитати]*, а пишеться *безпечний, розпитати*.

159.1 Від поданих слів утворіть нові за допомогою префіксів з-, с-, роз; запишіть їх, поясніть написання і значення.

Хвалити, крутити, купити, чесати, плести, топтати, шити, копати, палити, брати, гнати, слати.

160.1 Перепишіть слова, вставляючи замість крапок пропущені букви. Будьте готові аргументувати свій вибір.

..горнути, ..будити, бе..соння, бе..шелесний, бе..цінний, ..грати, ..простувати, ..тліти, ..тривожитися, ..гнати, ..хопити, ..сукати, ..сохнути, ..стрибнути, ..цілитись, ..чеплений, ..шивання, ..щипувати, ..мліти.

Хвилинка для відпочинку

Яка погода

- Петрику, іди надвір і поглянь, яка там погода.
- Ой не можу глянути, мамо, бо надворі дощ.

Їла Катря паляницю, – Чим же я віддячу Каті?
Пригостила нею кицю. Як стемніло, киця в ліжку
Киця бігає по хаті: Принесла Катрусі...? (І. Січовик).

161.1 *Перепишіть речення, обираючи необхідний префікс. Розкрийте зміст одного з прислів'їв.*

Як прийде туга - (роз, рос)пізнаєш друга. Не (с,з)тримав слова - і вже людям (роз,рос)мова. Слова (роз,рос)кидаєш - недобру славу маєш.

162.1 *До поданих слів доберіть спільнокореневі слова протилежного значення з префіксами роз-, без-. Запишіть ці слова, виділіть префікси.*

Зразок: завантажити – розвантажити

Зав'язати, сильний, зійшлися, засипати, формований, єднати, копати, людний.

163.1 *Перепишіть, вставляючи пропущені букви.*

1. Тепер усе те сталося, про що в казці ро..повідалося (Народна творчість). 2. За річкою у веснянім мареві ро..стилався рідний край (В. Ткаченко). 3. Ніч була бе..шумною, темною. 4. Вірний кінь бе..помилково вгадував дорогу до полку (О. Гончар). 5. Грядки на городі були вже ро..пушені під ро..саду. За ставом ро..бились в купу череп'яні дахи містечка (М. Коцюбинський).

164.1 *Уявіть, що ваш клас запросили взяти участь у засіданні шкільного мовознавчого гуртка.*

Тема засідання «Основні способи словотворення». Виконайте один із запропонованих нижче проектів:

- 1) усний виступ, у якому беруть участь кілька осіб;
- 2) електронна презентація;
- 3) наочність (альбом, буклет, плакат тощо).

Підготуйтеся до захисту свого проекту перед однокласниками.

Прісок (приск) - scrum, spuză; jar
Череп'яний - de, din lut
Спéка - căldură, arșiță, dogoare
Мáрево- 1) miraj; 2) iluzie deșartă

§ 20. Вимова і написання префіксів *під-, від-, над-* Префікси *пре-, при-, прі-*

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Протягом усього життя я багато разів згадував школу, яка зробила мене людиною, корисною для інших.
Б. Лавреньов*

- ! У префіксах *під-, від-, над-* приголосний [д] вимовляється виразно: *підказати, відписати, надтріснутий*.
- У деяких словах за законами милозвуччя після префіксів *під-, від-, над-* перед коренем пишеться й вимовляється і: *підіграти, відійти, надірвати*.

165.1 Прочитайте наведені слова. Зверніть увагу на вимову слів з префіксами *під-, від-, над-*.

Відпливти, відлетіти, надписати, відбігти, відпроситися, підкреслити, відірвати, підкотити, підказати, підбігти, підписати, віддати, відкинути, відтягнути, надбити, надіслати, підібрати, надрізати, підтримати.

166.1 Змініть словосполучення за зразком: *бульвар коло моря – приморський бульвар і запишіть їх. Визначте префікси. З'ясуйте лексичне значення записаних слів.*

Ділянка при школі, кіоск поблизу вокзалу, степи поблизу Дністра, місто на Дніпрі, поблизу Карпат.

167.1 Перепишіть, виділіть суфікси. Поясніть значення написаних виразів.

Притишена розмова, примерзла земля, присмалити праскою сукню.

168.1 *Що треба знати, щоб не помилитись у правописі префіксів пре-, при- при-? Своїми думками поділіться з класом.*

- ! Префікс *пре-* виражає найвищу міру ознаки: *премудрий, прегарний, прекрасний*.
 - Префікс *при-* має два основні значення: *наближення, приєднання (пришити, прибити, приклеїти)* та неповноти дії (*присісти, прилягти, приблизити*).
- Префікс *при-* вживається тільки в словах *прірва, прізвище, прізвисько*.

169.1 *Перепишіть слова, замість крапок вставляючи пропущені букви е, и, і. При потребі користуйтеся орфографічним словником або онлайн-словником. Виділіть префікси та аргументуйте їх правопис.*

Пр..мостити, пр..купити, пр..звище, пр..брежний, пр..добрий, пр..в'ялий, пр..землитися, пр..летіти, пр..рва, пр..ривистий, пр..дорожний, пр..гарно.

170.1 *Спишіть речення, вставляючи пропущені букви е, и або і. Поясніть правопис префіксів.*

1. Пр..летіла зозуленька, сіла на калині (Я. Щоголів). 2. Дунай темніє внизу, як пр..рва (О. Гончар). 3. Пр..йшла, пр..летіла весна (О. Довженко). 4. Потім настала довга-пр..довга зима. Ліс пр..брався в іній та ожеледь (Г. Тютюнник). 5. З городів запахло чорнобривцями, пр..в'ялими нагідками (М. Стельмах). 6. Нас оточувала велична пр..мудра пр..рода (Г. Журба).

171.1 *Доберіть до поданих слів антоніми з префіксами пре- або при. Виділені слова розберіть за будовою.*

Прегарний, відтягти, *предобрий*, відв'язати, відчепити, відкрити, відійти, віднести, *відіслати*, від'їжджати, відстати.

173.1 *Подані словосполучення замініть одним словом із префіксами пре- або при-. Аргументуйте ваш вибір.*

Дуже гострий; поява птахів навесні; дуже погано; дуже пишний; боєць, який стереже кордони; місце, де приймають теплоходи; дуже спокійний; троху смалений.

Хвилинка для відпочинку

У музеї двоє хлопчиків оглядають мумію з табличкою: «2500 р. до н. е.».

- Що б це могло означати? – міркує вголос один.

Другий подумав і каже:

- Мабуть номер автомобіля, який її переїхав.

174.1 Виконайте одне із завдань:

1. Напишіть твір-роздум «Школа в моєму житті».
2. Напишіть твір-опис «Моя школа».

Їжеледь – ghețuș
Рáзок – fir
Наостáнку – la sfîrșit
Скáлка – așchie

Стрічка – lentiță
Шнурóк – ațișoară
Гінкíй – iute
Вгáдувати – a ghici

§ 21. Основні способи словотворення: суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, основоскладання

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Поведінка – це дзеркало, у якому кожен показує своє обличчя.

Гете

Щоб правильно визначити спосіб словотворення, слід уважно визначити слово, від якого утворене похідне: *подорожній* ← *дорожній* ← *дорога*.

Слово *подорожній* утворене префіксальним способом (*подорожній* «мінус» *дорожній* = *по-*, це префікс); слово *дорожній* – суфіксальним (*дорожній* «мінус» *дорога* = *-н(ій)*; *-н-* – суфікс).

Намалюйте словотвірний ланцюжок. Зразок: лісник ← ліс

Предобрий, жартівник, защедрий, вольовий, надрозумний, тваринозахисник.

Словниковий склад української мови безперервно змінюється, поповнюється новими словами. Вирішальну роль у розвитку і збагаченні лексичного складу мови відіграє утворення нових слів на базі вже тих, що існують.

175.1 Розгляньте таблицю. Охарактеризуйте способи творення слів в українській мові. Користуючись словотвірним словником, запишіть по п'ять прикладів на кожен із способів творення слів.

Основні способи творення слів		
Назва способу словотворення	Особливості творення	Приклади
Префіксальний (prefixal)	За допомогою префіксів	<i>ліс</i> → <i>праліс</i>
Суфіксальний (suffixal)	За допомогою суфіксів	<i>сад</i> → <i>садок</i>
Префіксально-суфіксальний (prefixal-suffixal)	За допомогою префіксів та суфіксів одночасно	<i>Кордон</i> → <i>прикордонник</i>
Безафіксний (neafixal)	Відкидання значущих частин	<i>Зелений</i> → <i>зелень</i>
Складання (compunere)	а) складанням двох цілих слів; б) складанням частин з цілим словом; в) складанням основ із словотворчими сполучними звуками <i>о, е, є</i> .	<i>Кіно; театр</i> → <i>кінотеатр</i> <i>Фізична культура</i> → <i>фізкультура</i> <i>сніговий, працездатний краєвид</i>
Абревіація (abrevierea)		<i>ЕС (Європейський союз)</i> <i>ТЮГ (театр юного глядача)</i>
Перехід однієї частини мови в іншу (conversiunea)	Переходом однієї частини мови в іншу	<i>Черговий (прикметник) учень.</i> <i>Черговий (іменник) зайшов у клас.</i>

176.1 Пригадайте основні способи творення слів, властиві молдовській мові. Назвіть спільне і відмінне у способах словотвору української та молдовської мов.

177.1 Пригадайте назви і символічне позначення значущих частин слова, дайте їх визначення та з'ясуйте морфемну будову наведених слів.

Безмежність, учнівський, допис, землемір, зимувати, мирно, по-людськи.

178.1 Утворіть нові слова за допомогою суфіксального способу.

Школа, учити, вода, берег, слово, сонце, море, сад, сніг, книга, хліб, тихо, рік, праця.

179.1 Розподіліть наведені слова за способами їх творення. Визначте твірні основи.

Машиніст, тесляр, електровоз, господарка, превеликий, надзвичайний, юнкор, птахоферма, співробітник, ТЮЗ, політ, маловідомий, учительська, кінозал, РАЙВНО.

Хвилинка для відпочинку

Мама поклала Степанкові в шкільний ранець помаранчу, і від неї розносився навкруги аромат.

- Що в тебе так приємно пахне? – запитав у Сергійка його сусід по парті Мар'яно.

- Помаранча, – відповів Степанко. – На великій перерві я й тебе пригощу. Хлопці ласували помаранчею, яка стала ще пахучішою.

- Як ви думаєте, друзі, чому? (В. Григоренко).

180.1 Запишіть прикметники, утворені префіксально-суфіксальним способом від поданих слів. Позначте словотворчі префікси й суфікси.

Без дна, при Дніпрі, під снігом, за морем, над міру, без голосу, без грошей, без дітей, під березою, під вікном, над бровою.

181.1 Визначте способи творення слів.

Фізкультура, птахоферма, спортзал, краєзнавець, інформбюро, хворий, переказ, фотовиставка, РАТАУ, кінотеатр, МАН, майбутнє, стінгазета, водопровід, благодатний, першопрохідці, перехід, приморський, черговий, військовий, працівник, телевізор.

182.1 Чи вживаються в молдовській мові абрєвіатури? Доведіть прикладами.

183.1 Перекладіть українською мовою подані слова, поясніть їх написання та спосіб творення.

Arhinesesar, contradmiral, pseudoștiințific, ultramodern, ultrasunet, ireal, extraordinar, inovație, acvamarin, aviație, telefon, televizor.

184.1 Користуючись орфографічними словниками української та молдовської мов або онлайн-словником, наведіть по три приклади на кожний спосіб словотворення в українській і молдовській мовах та з'ясуйте, що спільне і що відмінне у словотворчій будові цих слів в обох мовах.

184.1 Запишіть текст, розкриваючи дужки. Виділені слова розберіть за будовою.

Соня(ч,ш)ний зайчик
Спати лягає,
(З,С)краю поду (ж,ш)ки
Світло др(е,і)має.

Сам прокидається,
(З,С)кочить із хати,
Сон(е,и)чку-мамі
Все (роз,рос)казати (П. Стрельник).

Грань – 1) cant, margine, limită; 2) jar, jăratec
Неосяжний - de necuprins

§ 22. Сполучні О, Е, Є в складних словах

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Я нерозлучний з рідною землею,
Моя любов – найвища і земна.
О. Ющенко

185.1 Випишіть складні слова. Визначте спосіб творення складних слів.

Всепланетне оновлення, благодатний, героїчні першопрохідці, уроки фізкультури, новий спортзал, шкільна стінгазета, двадцять перше тисячоліття.

185.2 Чим відрізняються складні слова від решти інших? Виділені слова розберіть за будовою.

Складні слова утворюються з двох або більше основ. Найчастіше основи складних слів поєднуються за допомогою сполучних голосних *о* або *е*

Якщо перша частина складного слова закінчується на твердий приголосний, то сполучним голосним виступає *о*: *чорнобривий, лісостеп, хлібороб*

Якщо перша частина складного слова має основу на м'який неподовжений приголосний, то сполучним голосним між основами буде *е*: *землевласник, працелюбний*

Якщо перша частина складного слова має основу на м'який подвоєний приголосний або на *й*, то сполучним голосним буде *є*: *краєзнавство, дієслов*

186.1 Утворіть слова-іменники від наведених словосполучень. Поясніть їх написання.

Ловити птахів; любити правду; поклонятися сонцю; ламати каміння; лікуватися грязями; видобувати вугілля; носити ракети; черпати землю.

187.1 Вставте сполучні *о*, *е*, *є*. Поясніть свій вибір.

Пар..плав, земл..мір, ліс..степ, стал..вар, нафт..провід, піш..хід, місяц..хід, каш..вар, верб..ліз, кор..їд, чорн..зем, пил..сос, житт..пис, кра..знавство, бур..вій, гряз..вод..лікарня.

188.1 Користуючись орфографічним словником або посиланням, запишіть 10 слів з орфограмою «О, Е, Ё в складних словах» і складіть з ними речення.

189.1 Із наведених слів утворіть складні слова, уживаючи єди-
нальні голосні. Поясніть правопис за допомогою прави-
ла. Зразок. *Праця, любити – працелюб.*

Рука, писати; чорний, слива; сіно, косити; хвиля, різати; білий, сніг; сірий, очі; чорний, брови; русявий, коси; овочі, сховати; низький, хмари; північ, схід; багато, багато; жовтий, гарячий.

189.2 Зверте правопис утворених слів за орфографіч-
ним словником і запам'ятайте.

190.1 Складіть усне монологічне висловлювання з
лігвістичної теми «Складні слова та їхній
правопис».

Хвилинка для відпочинку

Розповідав один чоловік:

- Ішов я лісом – то вже страху було! Ледве втік.
- А що ж таке?
- Та, либонь, аж сто вовків за мною гналось.
- Ну й брехун же ти!
- Хто? Я брехун? Як наліг на мене вовк...
- Та де ж ти його бачив?
- Йй-бо, за кущем щось шелестіло.

191.1 *Перепишіть речення. Знайдіть складні слова. Вставте пропущені сполучні голосні.*

1. Павук-нитк..плут давно під листям сни дивить-
ся. Тихесенько шамрять під корою жуки-кор..їди
(Ю. Старостенко). 2. Пад..лист іще не вийшов із ді-
бров (А. Малишко). 3. Вона не палац золотий, не
хмар..дери буря... (Л. Полтава). 4. Три верби зелен..
косі поставали понад ставом (П. Осадчук).

192.1 *Спишіть речення, вставляючи пропущені літери. Поясніть правопис сполучних голосних у складних словах.*

Павло Тичина народився 21 січня 1891 року в багатодітній сім'ї. Змалечку він бачив нелегке хліборобське життя. Дитинство хлопчика минало серед широких полей ланів. Там його душа наповнювалася життями дайними звуками й кольорами. Тонке відчуття природи згодом визначило самобутність поетичного стилю молодого митця.

192.2 *Із поданих нижче пар слів утворіть і запишіть складні слова.*

Життя, давати; багато, грань; багато, голоси; дзвінкий, голос; мило, звук; багато, барви; життя, любити.

Хмародер – clădire înaltă; zgîrie-nori
Завбачати – a prevedea

§ 23. Зміни приголосних при творенні слів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Чоловік має два вуха, щоб багато слухав,
а один язик, щоб менше говорив.
Народна мудрість*

! При творенні нових слів, коли поєднуються різні частини слова, відбуваються зміни приголосних. Ці зміни виявляються при вимові і відповідно передаються на письмі.

193.1 *Утворіть іменники з суфіксом -ин-(а), поясніть їх правопис.*

Батьківський, одеський, Білгород-Дністровський, татарбунарський, козацький, вінницький, гуцульський, галицький, черкаський, полтавський, чернівецький, херсонський.

! При творенні прикметників із суфіксом **-н-** приголосні [к], [ц'] змінюються на [ч]: *рік – річний, вулиця – вуличний*. Сполучення звуків [чн] передається на письмі буквосполученнями **-чн-**. Виняток становлять іменники *рушник, рушниця, мірошник, дворушник, соняшник*, прикметники *торішний, вчорашній, сердешний* (у значенні *бідолашний*) тощо, у яких слід писати **-чн-**. Ці слова треба запам'ятати або звертатися до орфографічного словника.

194.1 Від поданих нижче слів утворіть нові слова за допомогою суфікса **-н-**.

Сонце, серце, стіна, рік, пшениця, смак, безпека, ячмінь, околиця, торік, ранок.

! При утворенні іменників жіночого роду від відповідних іменників чоловічого роду, що закінчуються на **-ник**, кінцевий [к] змінюється на [ц']: *робітник – робітниця, перевізник – перевізниця*.

195.1 Від іменників чоловічого роду утворіть назви осіб жіночого роду і введіть їх у речення.

Підводник, керівник, письменник, перевізник, замовник, розбійник, бешкетник, землевласник, захисник, відмінник, порушник, прогульник.

! В українській мові дуже часто при творенні прикметників за допомогою суфікса **-ськ(ий)** кінцеві приголосні основи змінюються.

Зміни відбуваються у таких групах приголосних:

Г, ж, з + ськ, ств → зьк, ств	Прага – пражький Запоріжжя – запорізький боягуз – боягузтво
к, ч, ц + ськ, ств → цьк, ств	козак – козацтво ткач – ткацтво німець – німецький
х, ш, с + ськ, ств → ськ, ств	птах – птаство товариш – товариський Одеса – одеський

продовження таблиці на наступній сторінці

Винятки: казахський, тюркський, цюрихський, герцогство

Інші приголосні, зокрема [d], [m], перед суфіксами *-ськ-*, *-ств-* у вимові також змінюються або випадають, проте на письмі ці зміни не позначаються: *студент* – *студентський*, *громада* – *громадський*, *люди* – *людський*, *людство*

196.1 *Перепишіть речення. Поставте слова, подані в дужках, у потрібній формі, утворивши прикметники за допомогою суфіксів -ськ(ий), -ств(о).*

1. Гіллястий (волох) горіх розкинув густу тінь (М. Коцюбинський).
2. Сидять спереду два хлопці: чорні (козак) шапки набакир (М. Гоголь).
3. Дорога із (юнак) і далеких гін сто раз вертає до порога і приводить серце на поклін (А. Малишко).

Хвилинка для відпочинку

НЕ ВГАДАЛА

– Васю, – говорила Орися, – чому ти такий замурзаний?.. Я навіть можу вгадати, що ти сьогодні їв на сніданок.

– Угадай.

– Яєчню, от що.

– А от і не вгадала. То я ще вчора яєчною снідав.

197.1 *Спишіть речення, вставляючи пропущені букви. Поясність правопис.*

Стефан Великий (Ștefan cel Mare) – володар, один із найвидатніших правителів Молдов..кого князівства. Керував країною близько 47 років. Протягом цього періоду він боровся за незалежність Молдов..кого князівства. Успішно протистояв міцнішим суперникам – Осман..кій імперії, Польщі, Угорщині.

Завдяки талантам Стефана Великого – полководця, дипломата й політика – Молдов..ке князівство змогло не тільки зберегти незалежність, а й стало значною політичною силою у Східній Європі. Недалеко від Капріян..кого монастиря росте дуб, названий «Дубом Стефана Великого і Святого». За легендою володар відпочивав біля цього дуба після однієї з битв. Посилаючись на дані вчених, вік дуба становить більше 550 років (М. Гріндберг).

197.2 *Над якими орфограмами ви працювали? Які ще орфограми є в тексті?*

198.1 Уявіть ситуацію: ви з товаришем прийшли до бібліотеки з метою знайти матеріал для усного повідомлення про видатних правителів Молдови або України. Складіть і розіграйте діалог, який відбувся між вами й бібліотекарем.

199.1 Перепишіть афоризми. Який з них вам сподобався найбільше? Вивчіть його напам'ять.

1. Коли не зможу нічим любій Україні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити. 2. Вода без риби, повітря без птахів, час без людей бути не можуть. 3. Краще бідняк, та правдивий, ніж багач, та беззаконний. 4. Не вчи яблуню родити яблука: загороди її лише від свиней, зріж будяки, почисть гусінь (За творчістю Г. Сковороди).

Міро́шник – morar
Двору́шник – ipocrit, făţarnic
Довёршений – isprăvit; desăvîrşit
Око́лиця – împrejurime; mahala

§ 24. Написання разом і через дефіс складних слів Написання складних слів з пів-, напів-, полу-

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Є така країна – пісня солов'їна –
І за неї в мене серденько болить.
Я. Бабич*

Складні слова в українській мові пишуться разом або через дефіс.

Разом пишуться:

1. Усі складноскорочені слова й похідні від них: *міськрада, профспілка*.
2. Складні слова, утворені від словосполучення, що складається із головного і залежного слова, основи яких поєднані сполучними [о], [е]: *водовоз, землемір*.
3. Слова з першою частиною *кіно-, фото-, авіа-* та іншими: *кінозірка, фотолюбитель, авіарейс*.

продовження таблиці на наступній сторінці

Через дефіс пишуться:

1. Складні слова, утворені поєднанням незалежних слів: *школа-інтернат, молдовсько-український*.
2. Слова, утворені повторенням того самого слова (*писав-писав*), поєднанням синонімічних слів (*тишком-нишком*), антонімічних (*більш-менш*), слів, близьких за значенням (*хліб-сіль*).

Складні іменники з першою частиною *пів-, напів-, полу-* пишуться разом: *півогірка, півгрупи, напівготовий, полутінь*.

Перед іменниками – власними назвами *пів-* пишеться через дефіс: *пів-Харкова, пів-Одеси, пів-Європи*.

Перед йотованими голосними *пів-* пишеться через апостроф: *пів'яруса, пів'юрти* (крім власних назв).

200.1 Прочитайте наведені слова, визначте їх спосіб творення. Запишіть у такому порядку: складання цілих основ, складання основ із сполучними голосними, складання основ із суфіксами і префіксами, абревіація.

Отрутохімікати, ТЕЦ, сільгоспхімія, хіммайданчик, хлорофос, фосфамід, ціноутворення, фонокінофотодокументи, облрибкомбінат, виставка-ярмарок, авіапромисловість, радіотелеграфний, професійно-технічний, ОСПУ.

201.1 Наведіть приклади складних слів із частиною *авто-,аеро-, електро-, теле-, радіо-, аква-*.

202.1 Перепишіть, розкриваючи дужки, позначте й усно поясніть орфограму.

1. А вражень – на (пів)року – від неба, від щемких солоних вод, від люду на усі чотири боки, гірських підйомів і морських широт (В. Крищенко).
2. Птиці криють (пів)неба, (пів)обрію криють під крила (А. Малишко).
3. І райдуги ясне (пів)коло нагадує про міст між гір (Ю. Ющенко).

203.1 Утворіть із поданих словосполучень складно-скорочені слова. Поясніть один одному правопис.

Театр юного глядача, командир дивізії, запис актів громадянського стану, професійно-технічне училище, станція технічного обслуговування, тепла електрична станція, Державна автомобільна інспекція, юний натураліст.

204.1 *Згадайте, як пишуться іменники з напів-, запишіть їх, розкриваючи дужки, в алфавітному порядку.*

(Напів)кочівник, (напів)бокс, (напів)автомат, (напів)присідання, (напів)підвал, (напів)забуття, (напів)шепіт, (напів)признання, (напів)провідник, (на)(пів)дорозі, (на)(пів)слові, (напів)пустеля, (напів)темрява, (напів)чагарник, (напів)сировина.

205.1 *Чи однакове написання виділених слів у попередній вправі? Звірте його за орфографічним словником і запам'ятайте.*

206.1 *Від наведених повних назв утворіть складноскорочені слова і запишіть їх. Як творяться складноскорочені слова?*

Дніпровське будівництво, Харківський тракторний завод, районний центр, командир дивізії, сільський кореспондент, професійний квиток, технічна робітниця, спеціальний одяг, сільська рада.

Хвилинка для відпочинку

Мама запитує Василька:

– Чому ти приніс три бали?

– Бо сьогодні вчителька почала опитувати з перших парт і доки дійшла до мене, то всі високі бали роздала, – пояснив син.

207.1 *Складіть диктант (10 – 12 слів) «Написання складних слів разом і через дефіс». Продиктуйте його сусідові по парті. Перевірте написання.*

208.1 *Устаньте й уважно слухайте слова. Почувши складне слово, яке пишеться через дефіс, розставте руки в сторони, почувши ж складне слово, що пишеться разом, – схрестіть руки на грудях.*

Пароплав, працелюб, прем'єр-міністр, чорногуз, чистотіл, землеупорядник, план-схема, лісостеп, шлакоблок, дизель-мотор, лікар-педіатр, перекотиполе, одірвіголова, пройдисвіт, міді-одяг, міні-футбол, століття, п'ятиденка, сон-трава, півколо, пів-Європи, полумисок, напівавтомат, інженер-технолог, авіаперевезення, автодром, велоспорт, віце-прем'єр, мікроклімат, купівля-продаж, член-кореспондент.

209.1 *Перепишіть подані слова, усно охарактеризуйте умови орфограми – написання разом і через дефіс складних і складноскорочених слів.*

Атомо/хід, криго/лам, хліб/сіль, плаття/костюм, кімната/виставка, поле/захисний, кіно/повість, кіно/фільм, стежка/доріжка, гуси/лебеді, літак/розвідник, фабрика/кухня, газо/провід, фільм/опера, водо/сховище, сніго/затримка, крає/знавець, верто/літ, куле/мет, міно/мет, руко/пис, чорно/окий.

210.1 *Спишіть речення, підкресліть складні слова, поясніть способи їх творення.*

Прийшла біловолоса зима. Твердий синявий сніг грає на сонці самоцвітами. Замовкла річка під горою, і верболуз не шелестить. Білокорі берізки й велетенські сосни ніби застигли в непорушній тиші. Здається, що й немилосердний вітер вирішив відпочити від праці. Небо стало чистим, глибоким, темно-синім. Сонце торкнулося вершечків сосен і спалахнуло злато-зеленим вогнем.

210.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. Доберіть антоніми до виділених слів, складіть з ними словосполучення, потім уведіть їх у речення.
2. Прочитайте текст, доберіть до нього заголовок. Визначте стиль і тип мовлення.
3. Розкажіть своїм сусідам по парті, що цікавого можна побачити взимку в лісі (у полі, в парку).
4. За зразком поданого тексту складіть власний текст, використовуючи по можливості складні слова.

211.1 *Перекладіть українською мовою і запишіть наведені словосполучення. Виділіть орфограми – ськ, зьк, цьк у суфіксах. Усно поясніть їх написання.*

Munții Caucazului, limba franceză, hidroelectrocentrala de la Cremenciuc, malurile Bugului, limba lituaneană, chihlimbar de Riga, poporul uzbek, limanul Sivaş, portul din Odesa, muncitorii din Droghobîci.

Прізьба – prispă
Прóлісок – ghiocel

Носорі́г – rinocer
Повнові́дий – rotund la faţă

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМОЮ «Будова слова. Словотвір. Орфографія»

1. Усі слова спільнокореневі в рядку

- А радість, радо, радощі, безпорадно
- Б весна, провесінь, веснянка, весніє
- В синь, синюватий, синіти, синівський
- Г вода, водяник, водій, водити

2. Усі слова пишуться з префіксом пре- в рядку

- А пр...биральниця, пр....красний, пр....рва, пр....вокзальний
- Б пр...морський, пр....грівати, пр....бити, пр....лягти
- В пр...звисько, пр....мерзати, пр....смажений, пр....великий
- Г пр...щедрий, пр....мудрий, пр....хороший, пр....звище

3. Немає закінчення у слові

- А село В весло
- Б доміно Г грім

4. Слово з нульовим закінченням є в рядку

- А словники В зошитів
- Б словником Г словник

5. Схемі префікс + корінь + закінчення відповідає слово

- А воля В вільний
- Б воленька Г неволя

6. Усі слова пишуться з префіксом с- у рядку

- А ...малювати, ...шити, ...ходити, ...мити
- Б ...казати, ...фотографувати, ...питати, ...хопити
- В ...писати, ...мити, ...бити, ...косити
- Г ...пекти, ...жарити, ...варити, ...цідити

7. Виконайте розбір слів за будовою: прив'яле, дощ.

8. Запишіть два слова, які відповідають схемі префікс + корінь + суфікс + закінчення. Виділіть у них значущі частини.

9. Складіть три речення, зв'язаних за змістом, використавши в них спільнокореневі слова з коренем -ліс-.

ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ ОРФОГРАФІЯ

§25. Звуки мовлення

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*І від тебе теж залежить
Мови нашої краса...
С. Ковальчук*

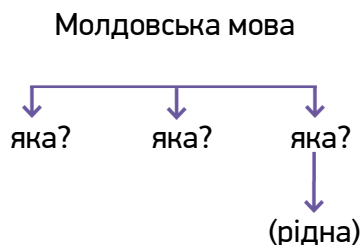
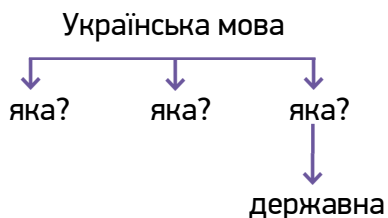
ЛАУРЕАТ КОНКУРСУ

У 1928 році в Парижі відбувся конкурс мов, на якому мали визначити – яка мова найдоброзвучніша. Зачитували тексти різними мовами – тими, що належать великим і могутнім народам, і тими, що їхні носії не так вже й відомі у світі. Виразність і мелодійність української мови була належно оцінена членами журі. Серед чотирьох переможниць конкурсу українська мова зайняла третє місце, поступившись французькій та італійській і залишивши після себе мову фарсі (перську). Так гнана й переслідувана колись у себе вдома попелюшка потрапила у принцеси. У книзі «Фонетика – це цікаво» розповідається про те, що звуки не тільки складаються у слова і так допомагають нам висловити свої думки. Вони також можуть створити певні враження від почутого. Дослідники встановили, що [а] дає відчуття величчя, яскравості, простору. [е, и, о, у, і] – співучості, легкості, краси, мелодійності.

212.1 *Більше цікавих фактів про українську мову ви зможете дізнатися за посланням*

213.1 *Чим подобається особисто вам українська мова? А молдовська? На основі відповідей створіть схему:*

- ! Основним об'єктом вивчення фонетики є **звуки** – найменші одиниці мовного потоку, з яких у мові складаються слова. Звуки мови
- на письмі позначаються так: [a], [c], [d'], [r],[дж'], [j], [m], [n].

Окремо взяті звуки (на відміну від слова та речення) не мають ніякого значення ([o], [y], [n], [c], [d], [i], [k], [m]), але з них творяться слова та їхні значущі частини. Наприклад, з наведених звуків легко складається слово *підсумок*, у якому виділяються три значущих частини *під + сум + ок*.

Звуки утворюють зовнішню, звукову оболонку слів і тим самим допомагають відрізнити одне слово від іншого.

Слова розділяються за кількістю звуків, з яких вони створені, набором цих звуків та їх послідовністю.

Звукова система української мови нараховує **38 звуків**: 6 голосних і 32 приголосних.

Усі слова в мові складаються із **звуків (sunete)**. Звуки мовлення творяться мовним апаратом людини, її мовними органами. В українській мові, як і в молдовській, звуки мови поділяються на **голосні і приголосні**.

Голосні (vocale) – це звуки мовлення, в основі яких лежить голос. При творенні голосних звуків видихуване повітря проходить через ротову порожнину вільно. Голосні звуки творяться голосом і завжди утворюють склад, але в українській мові, на відміну від молдовської, звуки вимовляються менш напружено.

В українській мові шість голосних звуків: [a], [o], [y], [e], [u], [i], які позначаються на письмі десятима буквами: *а, я, о, у, ю, е, є, і, ї, у*. Залежно від місця наголосу в слові голосні звуки можуть бути **наголошеними (accentuate)** і **ненаголошеними (neaccentuate)**. В українській мові немає дифтонгів, трифтонгів та напівголосних, які є в молдовській мові.

Приголосні звуки – це звуки, що творяться за допомогою голосу й шуму або лише шуму. При їх вимові струмись видихуваного повітря натрапляє на різні перепони органів мовлення (наприклад, язик, зуби, губи), унаслідок чого виникають шуми, які є основою саме приголосних звуків. В українській мові **32 приголосні звуки**: [б], [в], [г], [r], [d], [d'], [ж], [дж], [з], [з'], [d], [d'], [j], [к], [л], [л'], [м], [н'], [н], [п], [p'], [c], [c'], [т], [т'], [ф], [x], [ц], [ц'], [ч], [ш].

продовження таблиці на наступній сторінці

- !** При фонетичному записі м'якість приголосного позначають знаком ['] – скісною рисочкою зверху праворуч від літери [с'іл'], а пом'якшеність – графічним знаком апостроф [дв'іч'і].

Приголосні звуки складу не утворюють.

214.1 Існують словесні формули, які полегшують запам'ятовування класифікації приголосних звуків, з якими ви можете ознайомитись за посиланням

215.1 Потренуйтеся вимовляти голосні звуки української мови, повторюючи їх багато разів.

215.2 Вимовте слова, наведені парами, звертаючи увагу на звучання в них голосних.

Полити – палити, воли – вали, копати – купати, торбина – турбіна, греби – гриби, мене – мене, кит – кіт, вмити – вміти, рив – рів, рад – ряд, ліс – лис.

216.1 Прочитайте вголос наведені слова, а потім перепишіть і підкресліть у них букви, що позначають голосні звуки. Вимовляючи окремо кожен голосний звук, намагайтеся встановити, яке враження справляє особисто на вас той чи інший звук. Своїми спостереженнями поділіться з класом. Береза, будинок, вага, голос, директор, епоха, Європа, квітень, бджола, зірка, зима, лиса, шкільний, гедзь, джура, яма, співати, маєток, поле, обов'язок.

217.1 Уважно слухайте слова. Якщо слово починається з голосного звука, підніміть праву руку вгору, якщо ж слово починається з приголосного звука – ліву руку.

Осінь, Україна, скаржитись, Сашко, Київ, міркувати, утворити, лялька, джміль, його, лікар, оглядати, фонетика, квадрат, учитель, Євген, чоловік, правда, учора, їжак, коса, дівчина, пташка, урок, алфавіт, бабуся, електрика, вікно, ґанок, горе, ходити, ніч, пиріг, яблуко, родзинка, тиша, фиркати.

218.1 *Виразно прочитайте наведений текст, правильно вимовляючи голосні й приголосні звуки.*

Синів і дочок багатьох народів я зустрів, які перетинали гірські й морські кордони і на подив багато бачили, багато знали.

Я їх питав із щирою душею:

– Яку ви любите найбільше мову? –

І всі відповідали: – Ту, що нею співала рідна мати колискову (Д. Білоус).

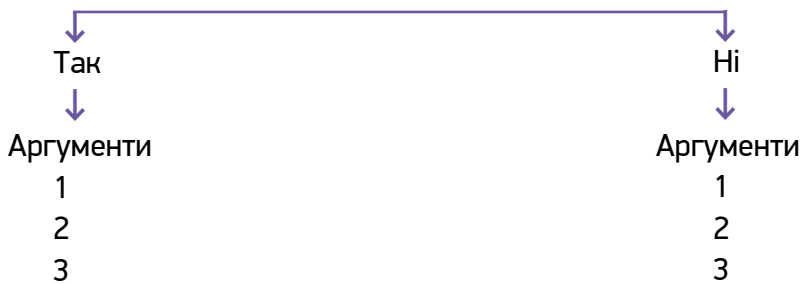
218.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. *Визначте головну думку тексту, дайте йому назву.*

Напишіть, які почуття виникли у вас під час читання вірша?

2. *Користуючись наведеною схемою, дайте розгорнуту аргументовану відповідь на запитання: чи погоджуєтесь ви з думкою «синів і дочок багатьох народів»?*

219.1 *Виразно прочитайте вірш. Випишіть речення, що характеризують українську мову. Підкресліть у них голосні та приголосні (різним кольором).*

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бог нам гарну мову дав, щоб ми не мовчали,

А всі літери й слова легко вимовляли.

Кожна літера – це знак, кожна загадка.

Вони з'єднуються так, що виходить слово.

Мова – наш душевний код даний нам від роду,

А без мови наш народ не був би народом.

Через відстані віків як сила могутня

Мова наших прабатьків лине у майбутнє.

О. Лупій

220.1 *Придумайте і запишіть слова, які б відображали вашу любов до української мови.*

Перетинати – a străbate
Бўлька – bășică, bulă, balon

§ 26. Алфавіт. Позначення звуків мовлення на письмі

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Ненаглядна, горда, єдина,
Україно моя, Україно!
В. Симоненко*

Слова «абетка», «алфавіт», «азбука» – синоніми й означають сукупність літер, прийнятих у писемності будь-якої мови та розміщених у певному порядку. Слово «абетка», як відомо, утворене за назвами початкових літер – «а» та «бе». А слово «азбука» народилося дуже давно, ще у Київській Русі, теж із початкових літер, які звалися «аз» та «буки» – «буква». Слово «алфавіт» ще старіше. Воно утворене від назв двох перших букв старогрецького алфавіту. У стародавніх греків перша літера азбуки була «альфа», а друга «віта». Кількість букв у різних алфавітах різна. У молдовському – 31 буква, в англійському – 26, в українському – 33. У гавайській мові нараховується всього 6 букв на позначення голосних та 5 – на позначення приголосних. Кириличний алфавіт складався із 43 літер, кожна з яких називалася цілим словом.

Вігадайте загадку!

Ця хатинка невеличка
Має тридцять три кімнати,
В кожній з них живе сестричка.
Як же цю хатинку звати? (•••••).

Свої думки люди виражають за допомогою слів, пов'язаних у речення. Слова складаються зі звуків.

Звуки мови ми вимовляємо і чуємо. На письмі звуки позначаються *буквами*.

Букви – це умовні знаки, за допомогою яких на письмі передаються звуки.

Всього в українській мові **33 букви**.

Азбука сучасної української мови утворена на основі слов'янської азбуки, що мала назву кирилиця.

32 букви українського алфавіту передають на письмі мовні звуки, а **ь** (знак м'якшення) позначає м'якість приголосних на письмі (*кінь, тінь*).

За накресленням розділяють такі букви:

- *великі* (заглавні, прописні- **В, Ж, З, К**) і *малі* (рядкові- **в, ж, з, к**);
- *друковані* (**А а, В в**) і *писані* (**Л л, Ъ ъ, Ь ь**).

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

На відміну від молдовської, в українській мові слова ніколи не починаються з літери **И**.

221.1 *Спишіть текст. У підкреслених словах назвіть букви.*

Коли відчуваєш зблиск першого променя на світанні, коли проймає спів соловейка поміж міських висоток, ти відчуваєш таємницю своєї країни. Рідна країна – це не лише найвідоміші архітектурні ансамблі, це не лише знані люди. Країна – це простір сили, простір казки й глибини! Це простір, у якому все живе і дихає до найменшої дрібнички. Щоб відчути країну, не треба їхати на край світу. Усе для щастя є поряд! Треба тільки відкритися і довіритися йому! (Б. Гдаль).

222.1 *Доберіть синоніми до слова алфавіт.*

223.1 *Порівняйте український алфавіт з молдовським. Знайдіть в обох алфавітах однакові літери. Які букви однаково пишуться, а вимовляються по-різному? В якому алфавіті букв більше? Подумайте, для чого потрібно, щоб букви в алфавіті завжди стояли в певному порядку? У чому полягає відмінність між звуком і буквою? Скільки букв в українській мові? А звуків? Чому ж, на вашу думку, існує така різниця українського правопису й вимови: 33 букви та 38 звуків?*

 224.1 *Розкажіть одне одному український алфавіт, правильно називаючи букви.*

225.1 *Запишіть за алфавітом назви держав.*

Канада, Данія, Польща, Молдова, Україна, Італія, Болгарія, Франція, Японія, Португалія, Естонія, Швейцарія, Індія, Бразилія, Алжир, Марокко, Словачія, Іран, Чилі, Афганістан, Швеція, Грузія, Румунія, Литва, Угорщина, Чехія, Іспанія.

226.1 *Знайдіть «порушника» алфавітного порядку. Випишіть слово, яке стало не на своє місце. Поясніть значення виділених слів.*

1. Іграшка, ілюзія, іменник, *іму́нітет*, журба.
2. Кабінет, *каверзувати*, калькулятор, їжак, кам'яний.
3. Лагідний, мавка, лан, *лаконічний*, люб'язний.
4. Магазин, маєток, макет, левада, м'ята.

227.1 *Відгадайте загадки-жарти.*

1. Які алфавіти складаються з шести літер?
2. Яке трискладове слово об'єднує 33 букви?
3. Чого багато має золото, менше – озеро, ще менше – море, а зовсім не має річка?

228.1 *Запишіть назви міст України в алфавітному порядку. Чи доводилося вам відвідувати ці міста? Що вам відомо про міста України? Побудуйте діалог про це.*

Вінниця, Київ, Боярка, Рівне, Ковель, Житомир, Львів, Харків, Одеса, Чернігів, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, Луцьк, Алушта, Джанкой, Полтава, Луганськ, Батурин, Суми, Яготин, Черкаси, Горлівка, Ніжин, Євпаторія.

229.1 *Прочитайте назви міст. Випишіть ті, у яких кількість звуків і букв збігається.*

Васильків, Гадяч, Гребінка, Грем'яч, Калуш, Канів, Ковель, Макіївка, Маріуполь, Олександрія, Судак, Ямпіль, Яремче.

230.1 *Що ви знаєте про походження слова «Україна»? Дізнайтесь про це в Інтернеті за посиланням та поділіться інформацією із своїми однокласниками.*

231.1 *Прочитайте текст. Випишіть слова, у яких є букви, що позначають два звуки. Поясніть їх правопис.*

Наша Вітчизна, наша Батьківщина – мати-Україна. Вітчизною ми називаємо Україну тому, що ми народжені в ній, у ній розмовляють рідною мовою і все в ній для нас рідне. Батьківщиною ми називаємо Україну тому, що в ній жили наші батьки і діди, а матір'ю – тому, що вона годує нас своїм хлібом, зіграє сонцем, чарує красою природи. Україн-
продовження вправи на наступній сторінці

ська земля має багату історію, ушавлену героїчними подвигами наших предків. За княжих часів українська держава була найбільшою в Європі.

231.2 Пригадайте, що ви знаєте про історію українського народу та коротко розкажіть про це. При потребі скористайтесь Інтернетом за посиланням

Каверзувати – 1) a face intrigi, a unelti; 2) a juca feste

§ 27. Співвідношення звуків і букв

Звукове значення букв я, ю, є, ї

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Книги – морська глибина...
І. Франко*

Кожна буква українського алфавіту здебільшого передає один звук. Однак повної відповідності між звуками і буквами немає. Одна буква може передавати і два звуки, наприклад: буква *щ* передає сполучення двох звуків [ш]+[ч];

Для позначення одного звука можуть вживатися дві букви, наприклад, букви *дж* і *дз* передають відповідно кожна свій звук: [дж] і [дз] (*джміль, їжджу, дзеркало, дзига*)

Букви *я, ю, є* можуть передавати по одному звукові – [а], [у], [е], коли вживаються для позначення м'якості приголосних: *люди* – [л'юди], *давнє* – [давнє], а також два звуки, коли виступають:

- на початку слова: *юшка* – [й ю ш к а], *єдність* – [й є д 'н 'іс 'т ']
- на початку складу після букви, що позначає голосний склад: *палає* – [п а-л а-й є];
- після апострофа: *в'яне* – [в й я н е]
- після м'якого знака: *порт'єра* – [п о р т й є р а]

продовження вправи на наступній сторінці

М'якість приголосних передається за допомогою букв **ь** та **і** (*сталь, місто, хіба*).

Твердість приголосних на письмі не позначається, а для роздільної вимови вживається апостроф ['] : *з'явитися, під'їхати*

Приголосні звуки складу не утворюють.

232.1 Прочитайте вголос, потім запишіть окремо слова у яких дж і дз позначають один звук, а в яких – два.

Догоджати, відженіть, підзаголовок, наїжджена, підживлювати, дзвякнути, піджарити, принаджувати, відзвук, скривджений, дзвінкий, Гандзя, надзвичайно, дзеркало, передзвін, поводження, народження, дослідження, буджу, воджу, підводжу.

! Шиплячі звуки [ж], [дж], [ч], [ш], в українській мові вимовляються твердо: [ч а с], [ш ч о], [ч а с т о], [ш ч ú р о]. І лише при подовженні шиплячі трохі пом'якшуються: [узб' і' ч' :а], [п' і' ч' :у].

233.1 Потренуйтеся вимовляти й писати українську букву щ: спочатку багаторазово прочитайте вголос наведені слова, потім запишіть їх у зошит, промовляючи напівголосно букву щ. Запам'ятайте написання слів з щ.

Гуща, щастя, щасливий, дощик, ущухнути, щавель, щедрувати, що, щітка, щирий, дощечка, щока, ще, щедро, нащадок, вищий, щодня, прощатися, прикросі, кладовище, свище, найкращий, полощу, щомиті, явище, теща, знищення.

Щиглику, щиглику,
Що мені робити,
Щоби річку перейти,
Щоби не втопитись?
Щиглик весело співає
Ще не знаю! Ще не знаю.

234.1 Прочитайте вірші, правильно вимовляючи звук [ч].

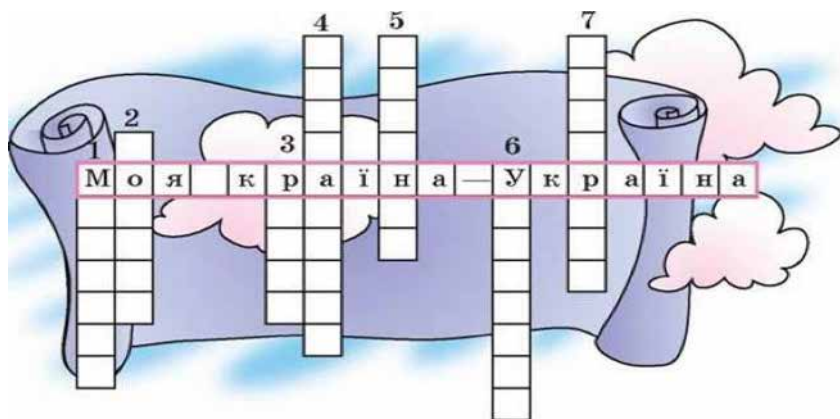
Чисто-чисто у «Чайній», Черепаха чаювала,
У «Чайній» у чарівній Чаплю чаєм частувала (Т. Коломієць).
продовження вправи на наступній сторінці

Чубата чапля чваньковита
Через болото йде одна.

Чомусь з журавликом дружити
Не хоче чапелька чудна (Н. Забіла).

Хвилинка для відпочинку

235.1 Розгадайте кросворд «Країни – сусіди України». Запишіть слова-відповіді, у яких кількість букв і звуків не збігається.

236.1 Прочитайте «Пісеньку букви Я». Розгляньте подану нижче таблицю і скажіть: чого буква Я ще про себе не сказала?

ПІСЕНЬКА БУКВИ Я

А у мене хитра вдача,
Працьовита, не ледача.
Раз лише звук [а] позначу,
Ну, а вдруге й [й] впридачу.
[йа] і [а], [а] і [йа] –

Ось і служба вся моя!
На початку слова [йа],
На початку складу [йа],
Де апостроф – також [йа]:
[йа]ма, сі[йа]ти, сім[йа].

237.1 Обговоріть питання: чи буває розбіжність між написаним і вимовленим словом? Яким звуком позначаються букви Я, Ю, Є? Доведіть, що в слові сім'я [с'і м'й'а] закінчення -а, а не -я.

238.1 Прочитайте, дотримуючись норм вимови. При бажанні – вивчіть вірш напам'ять.

Вчіться, діти! Мудра книжка
Скаже вам чогось багато

З того, що колись другими
І посіяно, й пожато (Я. Щоголів).

Букви *я, є, ю*, після букв на позначення приголосних позначають звуки [а],[е],[у] і м'якість попереднього приголосного звуку: *ряд* – [р'ад], *люди* – [л'уди], *давнє* – [даўн'є].

Букви *я, ю, є* позначають два звуки у таких випадках:

- а)** на початку слова: *якір* – [йа]кір;
 - б)** на початку складу – у середині слова після голосних: *баян* – [байан], *воювати* [войувати], *заєць* [зайець];
 - в)** після апострофа: *б'ють* – [бйуть];
 - г)** після знака м'якшення: *ательє* – [ател'йє], *більярд* – [б'іл'йард].
- Буква *ї* завжди позначає два звуки – [й] та [і]: *їжа* [йїжа], *доїхати* [дойїхати], *з'їсти* [зйїсти].

239.1 *Випишіть у перший стовпчик слова, у яких літери *я, ю, є, ї* позначають один звук, а в другий – два звуки. Поясніть це фонетичне явище.*

Любов'ю, їдальня, юшка, яечня, синє, збиралися, дивляться, усміхаються, яблуня, цілує, кохання, здавалося, єгер, Ярослав.

240.1 *Запишіть подані слова. Визначте в них кількість букв і звуків. Аргументуйте ваш вибір.*

1. Віджати, від'їжджати, джерело, підземний, дзеркало, віддзвеніти, джміль, бджола, відзначити, дзьоб, гудзик, менеджер, сходження, кукурудзяний, надзвичайний. 2. Щирий, дощ, щедрість, щемить, шоколад, чотири, щєбінь.

240.2 *Яка основна думка вірша (вправа 238.1)? Як ви розумієте зміст двох останніх рядків?*

Напишіть есе «Книги – це вікна, через які душа дивиться у світ» (Т. Вільсон).

241.1 *Прочитайте вголос наведений текст, дотримуючись орфоепічних норм. Зверніть увагу на вимову слів з літерами *я, ю, є, ї, щ, ь*.*

НАСТАВ СВЯТИЙ ВЕЧІР

В *Якимовій* хаті кипіла робота. В печі тріщав вогонь та сичав борщ. Олена, мати Василькова, крутила голубці на *вечерю*. Василько сидів долі та м'яв мак до куті. Василькові було літ дванадцять. Він був старший у сім'ї. Василько м'яв мак і все поглядав то на двох сестричок, що *продовження вправи на наступній сторінці*

*г*ралися, то на *б*атька, що сидів на полу, схиливши голову.

«Чого батько журяться», – думав він. – Чи того, що нездужають. Чи того, що нема грошей викупити від шевця мамині чоботи?»

Рипнули двері. В хату увійшов *якийсь* чоловік. «Добрий день Вам. Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку?» – *звернувся* він до Якіма (М. Коцюбинський).

241.2 Виконайте одне із завдань:

1. Підкресліть слова з невідповідністю між звуками та буквами, визначте їх кількість. Будьте готові аргументувати своє рішення.
2. Визначте, до якого стилю і типу мовлення належить прочитаний вами текст. Пригадайте, з якого твору української літератури взято наведений уривок?
3. Складіть діалог «Різдво в нашій родині».
4. Користуючись малюнком до тексту «Радуйся земле! Коляда іде!», складіть усну розповідь «Колядники».

242.1 Прочитайте текст. Випишіть слова з літерами я, ю, є, ї, визначте кількість букв і кількість звуків.

РАДУЙСЯ ЗЕМЛЕ! КОЛЯДА ІДЕ!

Різдво – Коляда – прадавнє і вічно молоде свято, що дійшло до нас із глибини тисячоліть, як пам'ять про древню культуру наших народів. Оновлене християнським змістом і мотивами, співіснує в душах і свідомості людей, міцно увійшло в наш побут і наші храми як величне свято духовності, добра і злагоди (О. Фурковська).

Усталений порядок – ordine stabilită
Співіснувати – a coexistă
Колядники – colindători
Щебінь – pietriș, prundiș

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Ми спитали журавля: – Де найкраща земля?
Журавель відповідає: – Краще рідної немає!
П. Воронько

Звуки мови виникають за допомогою мовного апарату, до якого відносять гортань з голосовими зв'язками, ротову та носову порожнину, губи, язик, зуби та піднебіння. За способом творення звуки поділяються на *голосні (vocale)* та *приголосні (consoane)*.

Голосні звуки – це звуки людської мови, основу яких становить голос:
[a], [o], [y], [e], [u], [i].

Голосні звуки творяться голосом і завжди утворюють склад.

243.1 Прочитайте вірш, правильно вимовляючи голосні.

А – А – А, котика нема.
Е – Е – Е, де наш котик, де?
У – У – У, мишку з'їв малу.
І – І – І він спить на печі.
И – И – И має гарні сни.
О – О – О, не будить його.
І – І – І тихо, мишки всі! (М. Підгірянка).

244.1 Прочитайте вірш. Зверніть увагу на вимову звука [a].

- Алло! Алло!
- А вам кого?
- А мені покличте Зою!
- А немає тут такої!
- А ви хто? Алло! Алло!
Але в трубіці вже гуло (Г. Чубач).

245.1 Перепишіть слова. Правильно вимовляйте букву а.

Алфавіт, акація, Татарбунари, автобус, багатий, кава, айстра.

246.1 *Перепишіть слова, правильно вимовляючи букву о.*

Оса, Одеса, одесит, особа, одина, золото, Молдова, молдованин, молдовська мова, ворона, коробка, молодість.

247.1 *Прочитайте вірш. Зверніть увагу на вимову звука [i].*

Індик гукнув: «Тікаю пріч!
Іде у двір імлиста ніч,
І дощова густа імла
усе довкіл оповіла (Т. Коломієць).

247.2 *Перепишіть слова, вимовляючи букву і.*

Іскра, індик, істина, інститут, Кілія, вітряк, біг, кіно.

248.1 *Прочитайте вірш, чітко вимовляючи звук [y].*

У долині жив удав.
Удавав, що він все знав
У ріку лише дивився -
У траві хвостом вертів.
Удавав, що вже умився (Г. Чубач).

249.1 *Виразно прочитайте вірш. Усно визначте голосні звуки.*

Міркували звуки в алфавіті,
Ті, яким наймення Голосні,
Що вони за всі слова в одвіті,
Що вони озвучені одні.
Кожен склад утворюється ними.
Завжди ставлять наголос на них.
Недаремно ж звуться Голосними!
Інші звуки всі при Голосних!

Та так звані Приголосні звуки
Без серйозних нищіють занять.
Тільки знають шуми, хрипи, грюки
Та сичать, хлюпочуть, бубонять.
Їх би гнати - з мови, безумовно,
Бо від них пуття немає, ні!
Так приблизно подумки,
Міркували звуки голосні.

І. Січовик

250.1 *Чи погоджуєтеся ви з думкою Голосних? Запишіть у дві колонки ті твердження, з якими погоджуєтеся, та ті, зміст яких викликає у вас сумнів. Доведіть правильність своєї думки.*

251.1 *Вимовте парами наведені слова, звертаючи увагу на звучання в них голосних.*

Полити – палити, воли – вали, копати – купати, торбина – турбіна, гребі гриби, мине – мене, кит – кіт, вмити – вміти, рив – рів.

252.1 *Уявіть, що ви вирішили залишити в соціальній мережі міні-коментар (обмінятися думками) «Який він, мій рідний край». Напишіть текст на цю тему (5-6 речень). Можете використати такі прислів'я: «Та земля мила, де мати народила», «Всюди добре, але вдома найкраще».*

253.1 *Прочитайте текст. Визначте його основну думку. У якому стилі написано текст? Знайдіть слова, у яких більше звуків ніж букв, запишіть їх фонетичною транскрипцією.*

Прямо над нашою хатою пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. Дід говорить, що так співають лебедіні крила. Я придивляюсь до їхнього маяння, прислухаюсь до їхнього співу, і мені теж хочеться полетіти за лебедями, тому й підіймаю руки, наче крила. І радість, і смуток, і срібний передзвін огортають та й огортають мене своїм снуванням (Я. Стельмах).

Бенте́жний – agitat, tulburat, neliniștit
Снува́ння – 1) urzire; 2) forfotă

§ 29. Приголосні тверді, м'які, дзвінкі й глухі

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Буду я природі другом!
Степан Жупанин*

254.1 *Що ви дізналися в початкових класах про приголосні звуки?*

255.1 Виразно прочитайте пари слів і вкажіть різницю у вимові та значенні.

Бик – бік, рис – ріс, син – синь, лис – ліс, перелаз – перелазь, тин – тінь, галка – галька, сад – сядь.

! Приголосні звуки української мови: [б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [с], [с'], [в], [ф], [г], [к], [х], [ж], [ш], [ч], [ц], [ц'], [л], [л'], [н], [н'], [р], [р'], [м], [дж], [дз], [дз'], [й].

Вони можуть бути *твердими і м'якими*. Звуки [б], [п], [в], [м], [ф], [г], [к], [х], [ж], [дж], [ч], [ш] – *тверді приголосні*. Вони не мають відповідних парних м'яких і лише іноді можуть вимовлятися як напівм'які перед *і, я, ю, є*: зарубіжжя, піддашшя, обличчя, жінка, міра, груші, гірко, пізно, піччю, збіжжя.

Звуки [б], [п], [в], [м], [ф] в українській мові у кінці складу та слова вимовляються завжди твердо: любов, кров, голуб, степ, верф, дріб, біб.

Українські приголосні можуть утворювати пари за м'якістю – твердістю: [д] – [д'] диво, дах, дівчина, діти; [т] – [т'] тато, там, тут, тітка, тінь; [з] – [з'] зозуля, зустріч, зяблик, взяти; [с] – [с'] сила, сонце, сіль, сядь; [ц] – [ц'] цап, цуцик, цікавий, цього; [дз] – [дз'] дзеркало, дзиґа, дзюрчати, дзьоб; [л] – [л'] лампа, лелека, лілея, любов; [н] – [н'] нарцис, онук, ненька, ніжність; [р] – [р'] радість, риба, рідня, рядно.

Рисочка біля звука показує, що звук вимовляється м'яко: люлька [л' у л' к а].

! За своєю природою приголосні звуки поділяються на *дзвінки та глухі (sonore și surde)*. Дзвінки приголосні утворюються за допомогою голосу та шуму, глухі – лише за допомогою шуму. Частина українських голосних утворює пари за дзвінкістю – глухістю:

Дзвінки – [б], [г], [ґ], [д], [дж], [дз], [ж], [з].
Глухі – [п], [х], [к], [т], [ч], [ц], [ш], [с].

Не має дзвінкого відповідника глухий звук [ф]. Дзвінки приголосні [л], [м], [н], [р], [в], [й] не мають глухих відповідників. В українській мові дзвінки приголосні вимовляються завжди дзвінко. У кінці складу і слова вони не оглушуються.

256.1 *Перепишіть слова. Вставте пропущені букви. Доберіть, де можливо, слова для перевірки.*
Ане..дот, я..би, во..зал, е..заменатор, боро..ьба.

257.1 *Чи помітили ви, що відбувається в цих словах із глухими приголосними? Як ви думаєте, чому?*

! Глухі приголосні перед дзвінкими вимовляються дзвінко, тобто уподібнюються до дзвінких. Наприклад: вокзал [вог'зал]. Щоб перевірити сумнівний приголосний, потрібно змінити слово так, щоб після цього приголосного був голосний. Наприклад: лічба – лічити, молотьба – молотити.

Серед дзвінких приголосних тільки [z] перед глухими звуками у декількох словах уподібнюється до парного йому [x]. наприклад: вогкий [вохкий], легко [лехко]. У інших випадках вимовляємо й пишемо z: березти, лягти, допомогти, бігти.

До деяких слів не можна дібрати перевірного слова. Написання таких слів треба запам'ятати: вокзал, екзамен, анекдот, вогкий тощо.

258.1 *Дізнайтеся більше про голосні та приголосні звуки за посиланням*

259.1 *Перепишіть прислів'я. Визначте слова, у яких є тверді приголосні, що не мають парного м'якого.*

1. Осінь усьому рахунок веде. 2. Восени й горобець багатий. 3. Плаче жовтень холодними сльозами. 4. Восени багач, а навесні прохач. 5. Осінь на рябому коні їздить.

259.2 *Напишіть невеликий твір-роздум за одним із прислів'їв.*

260.1 *Відгадайте загадку!*

З [к] дерева захищає і на них вона завжди;
З [н] звірятко заховає, коли треба, від біди.
На неї птах сідає, вона його гойдає.
А коли [г] на [б] змінить, – звірем стане вмить.

261.1 *Виразно прочитайте слова. Скажіть, якими звуками вони розрізняються.*

Коза – коса, казка – каска, везти – вести, жаль – шаль, гриб – грип.

261.2 *Як вимовляються звуки [з], [ж], [б] у першому слові з кожної пари слів, і як вимовляються звуки [с], [ш], [п] у другому слові пари?*

262.1 *Правильно прочитайте пари слів. У яких словах приголосні [б], [к], [д], [с], [р], [л] вимовляються твердо, а в яких м'яко? Якими буквами позначається помя'кшення цих звуків?*

Б'ють – бій, кінний – коня, дорога – дівчина, сон – сіно, робота – рятувати, лук – люк.

263.1 *Випишіть з наведених прислів'їв народів світу в окремі стовпчики слова із дзвінками та глухими приголосними, підкресліть їх.*

Краще чисте сумління, аніж царське володіння. Усе на світі можна придбати – тільки не батька і матір. Рис розсипав – то не збереш, сказав слово – не вернеш (Індійські прислів'я). Краще погоріти, ніж на чужині жити (Арабське прислів'я). Диня від дині запахом проймається, сусід від сусіда – згодою. Дурневі загадай чалму принести – він голову принесе. Язик один, а вух двоє – тому кажи раз, а двічі слухай (Перське прислів'я). Всяке село своє прислів'я має (Польське прислів'я).

264.1 *Чи є в молдовського народу прислів'я, подібні за змістом до наведених прислів'їв народів світу? Пригадайте і запишіть 3-4 прислів'я молдовською, потім перекладіть їх українською мовою. Які вам видалися більш повчальними? Чому?*

265.1 *Уважно прочитайте наведений текст, дотримуючись норм української вимови. Назвіть слова, у яких на початку пишеться: а) дзвінкий приголосний; б) глухий приголосний. Визначте в них тверді та м'які приголосні, аргументуючи свою відповідь.*

Це – верба. Вона зацвітає першою. Ледь пригріє сонечко, а вона вже вітає нас своїми пухнастими котиками. За це з давніх-давен шанують вербу. Верба не вибаглива. Росте біля води. Встромиш гілку чи кілочок у вологу землю – і виросте дерево. І криниці копали під вербою. А ще кажуть, якщо верби ростуть біля ставків, річок, то воді спокійно і добре. Значить і людям несе добро і спокій така вода. Ось яка вона верба!

265.2 *Виконайте одне із завдань.*

1. *Визначте тему й основну думку тексту. Дайте йому назву. Чи можна вважати цей текст розповіддю? Аргументуйте свої висновки.*
2. *Складіть усну розповідь за питаннями: які ще рослини – символи українського народу ви знаєте? Пригадайте назви рослин – символів молдовського народу. Чи є рослини – символи, спільні для обох народів? Як ви думаєте, з чим це пов'язано?*
3. *Напишіть розгорнуту відповідь на запитання «Що б ти порадив любителям природи, які залишають свої «візитні картки» на зеленій галявині?»*
4. *Напишіть твір-розповідь «Рослини, що їх шанують», використавши при цьому опис рослини, про яку пишете.*

266.1 *Випишіть з поданих прислів'їв слова з глухими приголосними, підкресліть їх. Усно перекладіть прислів'я молдовською мовою.*

Правда – як олія: завжди наверх випливає. Скарб – не друг, проте друг – скарб. Хто сіє колючки, той збере будяки. Яке зерно, такий і хліб. Власна хатка миліша від чужого палацу. Хліб не пада з неба – працювати треба.

Хизувáтися – a se fãli, a se mîndri
Чалмá – turban

§ 30. Вимова звуків, що позначаються буквами г і ґ Особливості вимови українського звуку [г]

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*В небі сонечко одненьке,
І матуся в нас одна.
Г. Вієру*

Літеру **Г, г** вилучено з української абетки у 1933 році, а повернуто в українську мову третім виданням Українського правопису. Буква **Г** вимовляється як дзвінкий відповідник до глухого **[к]** у невеликій кількості слів. Прочитайте уважно і запам'ятайте найпоширеніші слова з літерою **Г**: *аґрус, гава, ґазда, ґандж, ґанок, ґатунок ґвалт, ґедзь, ґелґотати, ґирлиґа, ґлей, ґніт, ґонт, ґрати (залізна решітка), ґречний, ґринджоли, ґрунт, ґрунтовний, ґудзик, дзиґа, зигзаґ і (зигзаг).*

Оскільки у звуковому арсеналі молдовської мови відсутній фрикативний звук **[g]** **[h]**, для молдован вимова і правопис слів з **[g]** являється однією з найбільших складностей. Як правило, ви вимовляєте і передаєте на письмі звук **[g]** через літеру **х**: *[х]ість, [х]оре, дов[х]о замість [g]ість, [g]оре, дов[g]о*, тому необхідно навчитися диференціювати й правильно вимовляти звуки **[g]**, **[x]**, бо тільки опанувавши артикуляційним механізмом творення цих звуків, ви зможете правильно вимовляти, а потім і передавати на письмі звуки **[g]**, **[x]** відповідними літерами.

267.1 У тлумачному словнику знайдіть лексичне значення поданих слів. Уведіть їх у речення. Речення запишіть.

ґрати – ґрати, ґніт – ґніт, гуля – гуля.

268.1 Пригадайте, як поділяються приголосні звуки за участю у їхньому творенні голосу. Проведіть дослідження: вимовте всі звуки за наведеною таблицею. Під час вимовляння звуків **[g]**, **[x]** натисніть пальцями на горло. Своїми спостереженнями поділіться з класом.

[д], [т], [з], [с], [дз], [дж], [ц], [р], [н], [б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [ч], [ш], [щ], [й], [г], [к], [х], [ґ]

268.2 Як ви вважаєте, звук [з] належить до глухих чи дзвінких? А [х]? Чому ви так думаєте?

Утворюються звуки мовними органами людини. Видихуване повітря з легень по дихальному горлу крізь гортань проходить у порожнину рота або в порожнину носа. При вимові звуків струмінь видихуваного повітря може натрапити на різні перепони: у гортані – голосові зв'язки, в порожнині рота – перепони з боку язика, губ, зубів. Ви вже знаєте, що українська мова має звуки, яких у вашій рідній мові нема. Це – [дз], [дж], [з].

Звук [з] глотковий, фрикативний, дзвінкий. При його вимову голосові зв'язки дрижать. Він відрізняється від [г] тим, що видихуване повітря проходить між голосовими зв'язками без перепон: гарбуз, гарний, горіх, гілка, погода, загадка, погуляти, ген-ген, гирло.

269.1 Користуючись орфографічним словником, доберіть слова (якщо знайдете), у яких [з], [х] стояли б перед ь, я, ю, є. Зробіть свої висновки.

270.1 Поміркуйте: Чому звук [з] називається глотковим? Який звук є його глухим відповідником? Чи пом'якшуються [з], [х]? Своїми висновками поділіться з класом.

270.1 По черзі називайте слова з [з], [х], графічно зображуючи в повітрі відповідну букву.

272.1 Прочитайте хором, натиснувши пальцями на горло:

1. гга – хох	2. га – ха – га	3. г – х
ггго – хххо	го – хо – го	х – г
ггге – хххе	ге – хе – ге	г – г
ггги – хххи	ги – хи – ги	х – х
гггі – хххі	гі – хі – гі	г – х
гггу – ххху	гу – ху – гу	г – г

272.2 ХТО ШВИДШЕ! Запишіть по 10 слів зі звуком [з] та [х]. З двома із них складіть речення, де б ужиті слова виступали підметами або присудками.

273.1 Чи відчуваєте якусь різницю у вимові приголосних [z], [x]? Розкажіть про свої спостереження. Чи розрізняєте ви звуки [z], [x]? Як?

 274.1 Випишіть із підручника української літератури 10 слів із дзвінким приголосним [z] і 10 слів з його глухим відповідником. Прочитайте їх уголос, дотримуючись орфоепічних норм.

275.1 Уважно прослухайте слова, які спочатку повільно, а потім все швидше й швидше буде читати один із вас. Коли ви почуєте в слові звук [z], підніміть руки. А коли почуєте слово, у якому є звук [x], плесніть у долоні. У тих випадках, коли звуки [z], [x] відсутні – кивніть головою. Хто помиляється – вибуває з гри. Голос, гаразд, хороми, халат, хліб, глибина, наголос, ніхто, голуб, кожух, сестра, літо, гедзь, допоміг, сьогодні, говорити, гава, збагнути, похід, парта, зошит, другий, ходити, хуга, натхнення, загальний, щітка, глухий, килим, багрянний, закоханий, хвилина, щока, гріти, ноги, хитрий, грамота, ґрунт, інший, ганяти, бігати, захотіти, гуляти, оберіг.

ЛГ

Хвилинка для відпочинку

276.1 Вимовте скоромовку!

1. У горішнику горошина горішками обвита.
2. У гарненької горлички гуркотливе горлечко.
3. Гусенят багато в Гната.

277.1 Запишіть, вимовляючи напівголосно, наведені слова з [z], [x].

Горох, горе, гора, горло, дорога, гуси, оберіг, голова, гиря, багато, герой, гіркий, горобець, огірок, голуб, губа, гриб, годинник, сьогодні, поріг, гектар, ріг, господар.

269.1 Запишіть назви предметів. Прочитайте написані слова, правильно вимовляючи звук [z], уведіть їх у речення.

278.1 По черзі прочитайте слова з літерами *з* і *г*. Яка різниця у вимові? За допомогою тлумачного словника складіть словничок незрозумілих слів із тих, що наводяться нижче.

Голос, грудень, ґрунтувати, грецький, гава, густина, дзиґа, гавкати, ґумовий, ґелґотати, гребінь, ґазда, гвинт, ґрати (іменник), господар, готель, гарний, ґатунок, газета, ґандж.

279.1 Прочитайте тихо, потім уголос текст, правильно вимовляючи український звук [з]. Випишіть у дві колонки слова з буквами *з*, *х*.

Моя мама дуже гарна. У неї довге темне волосся й сині очі. Кажуть, я схожа на свою маму.

Вона добра, лагідна. Я слухаюся своєї матері й допомагаю їй у всіх домашніх справах. Мама будить нас, коли вже готовий сніданок. Я снідаю сама, а матуся годує молодшу сестричку Христину.

Працює моя ненька в дитсадку. Вона дуже любить дітей, грається з ними, розповідає їм казки.

280.1 Складіть казку-оповідання про трьох братів [з], [х] і [г].

Гультьяка – țrengar, pierde-vară
Гоїтися – a se tămădui, a se vindeca

§ 31. Склад. Основні правила переносу слів

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Живі бурульки падають з дахів,
і вітерець прозорокрилий
додому підгана птахів.
А. Костецький

281.1 Пригадайте, що називається складом? Зі скількох звуків може бути утворений склад? Чи приголосні утворюють склади?

продовження вправи на наступній сторінці

Склад - вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря

↓
відкритий
 (на голосний)
 гра, дно, я

↓
закритий
 (на приголосний)
 край, ла ̇

У слові стільки складів, скільки в ньому голосних звуків. Відповідно до кількості складів слова бувають **односкладові** (схід, день, мій), **двоскладові** (ко-ні, га-йок, біль-ший) і **багатоскладові** (ве-ли-кий, ви-ко-ну-ва-ти, вза-є-мо-до-по-мо-га).

ОРФОГРАФІЧНИЙ ПРАКТИКУМ

Чому так не можна?		
низьк- сов- сові-	ий ість сть	У складі обов'язково є один голосний, один приголосний між голосними належить до наступного складу
мо- о- а- анатомі-	є пера анатомія я	Склад з однієї букви не залишають у рядку і не переносять
поль- пол- май- пам-	оту ьоту ор 'яті	Ь та апостроф не відривають від попередньої букви, сполучення ьо , йо не розривають
довгож- білос- пароп- дванад- трис-	даний ніжний лав цять та	Не можна відривати одну букву від другої основи слова, якщо вона не становить складу
ім. І.- ім.- НА- Войко- 200-	Франка І. Франка ТО В.С. м	Не можна відривати скорочення від слів, яких вони стосуються, не можна переносити скорочення
Не переносяться в наступний рядок розділові знаки, крім тире		

282.1 *Перепишіть текст, вставляючи пропущені букви.*

РАЙДУГА В БУРУЛЬЦІ

Вдень почав танути сніг, капали краплі з дахів. А вночі знову підмерзло. Вийшов з хати Юрко і побачив крижану бурульку.

Вона звисала з даху. Зійшло сонце і бурулька заблищала різнобарвними вогниками – синім, рожевим, червоним, блакитним, жовтим... Юрко стоїть, затамувавши подих від здивування. Красива бурулька, мов райдуга. На даху біля бурульки сіли горобці та й цвірінкають. Вони теж милуються бурулькою-райдугою (В. Сухомлинський).

282.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. Випишіть слова, у яких при переносі можливі помилки; позначте правильні варіанти переносу.
2. Випишіть слова, у яких наголос падає на другий склад. Запишіть їх фонетичною транскрипцією.
3. Підкресліть слова, у яких усі склади є відкритими.
4. До якого стилю і типу мови належить наведений текст.
5. Напишіть есе «Зимовий ранок у селі»

283.1 *Переписуючи, поділіть, де можна, слова горизонтальною лінією на склади; закриті склади підкресліть. Які з наведених слів не можна переносити із рядка в рядок? Чому?*

Бак, лід, етап, оборона, розповідь, Україна, приїзд, дзьоб, виїжджати, Батьківщина, вільно, людина, край, інший, Європа, сюди, їжа, екскурсія, ім'я, денний, олія, віддаль, І. Я. Франко, 23 см, подзвонити, мільйон, Яків, яблуня, яма, водить, сон, шумлять, по, щастя, горах, тихий, квітки, ліси, рученьки, вже, колише, за.

Порúшувати – a tulbura; a încãlca
Óбід – obadã, cerc de roatã
Пóштовх – izbiturã, loviturã

§ 32 Наголос. Ненаголошені голосні [е], [и], [о] в коренях слів

Без мови рідної, юначе,
Й народу нашого нема!
В. Сосюра

284.1 *Виразно прочитайте слова, визначте в них наголос. Вимовте слова, змінюючи місце наголосу в них. Чи зміниться при цьому їх значення? Скажіть, яка роль наголосу?*

П'ята, сім'я, замок, орган, дорога, обід, мука, покоси, дзвони, жила, атлас.

285.1 *Виразно, вдумливо прочитайте вірш.*

ХТО ПРО СЕБЕ ТАК ГОВОРИТЬ?

Я всесильний, я могутній,
Хай дізнаються присутні,
Що в країні Фонетичній
Я на службі довговічній.
Славний радник Королеви
У палаці кришталевім.
Словам значення міняю,

Словоформи обираю.
Буде мўка чи мукá –
Визначить моя рука.
Води є, нема водї
Розберись і розсуди.
Чи важливий я, чи ні
У Фонетичній сторонї (Д. Білоус).

286.1 *Отже, хто про себе так говорить? Зробіть висновок про значення наголосу в слові. Чому не можна порушувати правильний наголос у словах?*

У двоскладових і багатоскладових словах один із складів завжди вимовляється більш виразно, з більшою силою голосу, ніж інші.

Вимова одного зі складів слова з більшою силою голосу називається **наголосом (accent)**. Склад, на який падає наголос, називається **наголошеним (silabă accentuată)**. Усі інші склади в слові **ненаголошені (neaccentuate)**.

В українській мові, як і в молдовській, наголос **рухомий**. Він може переміщуватися при змінюванні слова: **голова** – **голови**, **золото** – **золотїй**.

продовження таблиці на наступній сторінці

Деякі слова можуть мати двоякий наголос: *алфаві́т* або *алфа́віт*, *по́милка* або *помі́лка*.

Є чимало слів, у яких наголос не міняє свого місця: *будинок*, *вибори*, *магазин*, *партер*. Але є й такі слова, значення яких змінюється в залежності від наголосу: *доро́га* і *дорога́*, *бра́ти* і *браті́*, *на бе́резі* і *на березі́*.

287.1 *Що таке словникові слова? Які ще способи перевірки написання ненаголошених голосних у коренях слів ви знаєте? Дізнайтеся більше про ненаголошені [e], [u], [o] на сайті та поділіться отриманою інформацією з однокласниками.*

288.1 *Перекладіть українською мовою. Поставте наголос у словах, запам'ятайте їх вимову (в обох мовах). При потребі звертайтеся до словників.*

Profesor, colegă, televizor, aeroport, ceai, cosmonaut, ceașcă, material, poezie, biologie, catalog, cioban, tehnologie, telegramă, autobus, salut, catedră, chilometru, ecologie, astronomie, rașaport, corabie, automobil, alfabet.

289.1 *Подані слова прочитайте вголос, дотримуючись орфографічних норм, а потім запишіть їх.*

Ви́разна, ви́мова, ви́соко, дочка́, дефі́с, до́шка, далéко, дро́ва, дзві́нкий, завда́ння, засі́дання, за́вуч, кварта́л, кіломе́тр, лапки́, ле́гко, множинá, м'я́кий, навча́ння, новина́, нові́й, однинá, олень, партéр, пита́ння, портфе́ль, порядко́вий, процéнт, тверді́й, украї́нський, чита́ння, чотирна́дцять, п'ятдеся́т.

290.1 *Прочитайте слова, чітко й виразно вимовляючи звуки [a], [o]. Чи є різниця у вимові наголошених та ненаголошених голосних у наведених словах? Який висновок можна зробити? У чому полягає особливість української вимови?*

Карава́н, га́лас, сала́т, гаря́чий, карусе́ль, кастру́ля, кашта́н, газ, га́ма, хо́лодно, ко́ло, молоко́, полони́на, со́лодко, волóга, покотиті́ся, боротьба́, лоскотно́.

291.1 *Цікаво, що у французькій мові наголос падає на останній склад, у польській – переважно на передостанній. В українській і молдовській мовах наголос вільний. Відвідайте сайт щоб, дізнатися про наголос в українській мові та поділіться з однокласниками.*

292.1 *Доведіть або спростуйте методом дискусії тезу «В українській мові, як і в молдовській, наголошені голосні вимовляємо і чуємо ясно».*

293.1 *Перепишіть, вставляючи пропущені букви. Підкресліть корінь, розставте наголоси.*

1. Хвиля – хв..люватися, хв..лястий, схв..льованийий.
2. Зупинка – зуп..нитися, сп..нитися, оп..нитися.
3. Затримка – тр..мати, витр..мати.
4. Почин – поч..нати, розпоч..нати.
5. Ринути – вир..нати, пор..нати.
6. Селище – с..ло, с..лянин, ос..литися.

294.1 *Прочитайте вголос, вставляючи пропущені букви. Аргументуйте свій вибір. Чому можна зробити помилку у виборі букви? Що допоможе вам не помилитися?*

На л..ваді літає м..телик. К..париси дуже гарні. П..ріг з ц..булею. Кил..м біля д..вана. У ш..нелі є к..шеня. П..нал у ч..модані. Тривожусь за д..ктант. У т..атр їдемо в м..тро. К..рмо в..лосипеда. М..нула хв...лина. Б..нзин і сп..рт займаються за с..кунду. Б..тон міцний, як м..тал.

295.1 *Перепишіть текст, вставляючи пропущені букви. У виділених словах визначте кількість букв і звуків.*

Мова – це барвиста крайка, яка прослалася з глибини віків у *майбуття*. Слова можуть *об'єднувати* і роз'єднувати, але об'єднуюча їхня сила в сто кратно дужча. В народі нема скарбу більшого, як його мова. І коли є загроза хоч *дещицю* втратити з того скарбу, нас проймає тривога. Як матір за рідну дитину, як дбайливого господаря за чистий лан.

Дігтяр – răcurar, persoană, care vinde răcură
 Палахкотіти – a pîlpîi, a arde cu flăcări
 Мотуззя – funii, frînghii
 Мигтіти – a scîpi

§33. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом Вимова наголошених і ненаголошених голосних Словник наголосів

*Навчаюся!
 Тренуюся!*

*Чом, чом, чом, земле моя,
 Так любя ти мені?
 К. Малицька*

Особливістю української мови є те, що більшість слів ми читаємо так, як записано, пишемо так, як чуємо (вимовляємо). Усі наголошені голосні вимовляються чітко й виразно. Наголошений [o] ніколи не наближається до [a].
 Ненаголошені ж [e], [u] у вимові наближаються один до одного, отже, ми чуємо їх невиразно, порівняйте [се'лo], [жу'вe]. Ненаголошений [o] перед складом з [y], [i] вимовляється нечітко, наближається до [y]: [ко'жу'x].

СПОСОБИ ПЕРЕВІРКИ

I. Наголосом

1. Форми слова: с(е,и-?)ло – сeла, з(и,е-?)ма – зiми, з(о,у-?)луби – зoлуб
2. Спільнокореневі слова: гл(и,е-?)бокий – вгліб; в(е,и-?)чiрний – вeчiр

II. Пишеться Е

1. У сполученнях -ере-; -еле-: береза, черевик, пелена
2. Якщо ненаголошений звук випадає: ш(е,и-?)вця - швець
3. При чергуванні з і: л(е,и-?)тiти – лiтати

III. Пишеться И

У сполученнях – ри: тривога, бриніти

продовження таблиці на наступній сторінці

IV. За словником

Пшениця, лимон, чемпіон, коток, калач

296.1 *Опрацюйте в групах подану таблицю за таким алгоритмом:*

1. *Ознайомтесь із таблицею.*
2. *Уважно прочитайте правила, запам'ятовуючи приклади.*
3. *Не дивлячись у таблицю, запишіть по два власних приклади до кожного правила. Будьте готові звітувати про свою роботу перед класом.*

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЙ ГОЛОСНІ ЗВУКИ

Голосні	Особливості вимови	Приклади
[e]	Вимовляється наближено до [и] перед складами з [і], [и], [у], меншою мірою перед [e], [i] у наголошеному складі	д[e ^u]лікатний, в[e ^u]личний, н[e ^u]чуткий, м[e ^u]режка, н[e ^u]сіть, в[e ^u]селий
[и]	Наближується до [e] сильніше перед складами з [e], [a]; менше помітно перед [і], [и] та в кінці слова	кр[и ^e]ве, п[и ^e]семний, т[и ^e]хенько, стр[и ^e]бати, гр[и ^e]вастий, л[и ^e]ман, в[и ^e]чікувати, з[и ^e]мівник, гр[и ^e]міти, кр[и ^e]ниця
[o]	Вимовляється з наближенням до [у] перед складами з наголошеним [у] або [і]	пр[о ^y]рубувати, п[о ^y]душка, м[о ^y]туззя, к[о ^y]жух, р[о ^y]зумний, с[о ^y]бі
[y]	Вимовляється з наближенням до [o] перед складами з [o]	ябл[y ^o]ко

297.1 *Запишіть подані слова, вставляючи пропущені букви. Обміняйтесь зошитами і, користуючись таблицею, виправте помилки свого сусіда по парті. Про результати взаємоперевірки поділіться з класом.*

Гал..рея, кр..вавий, віт..р, мат..мат..ка, к..жух, зб..р..гти, г..рячка, кр.. тичний, б..р..жливий, прав..дний, ш..л..стіти, м..нулий, тр..мтіти, р..жим, гр..міти, дж..р..ло, серп..нь, к..чан, вс..р..дині, ябл..ко.

298.1 *Знайдіть в Інтернеті цікаві відомості про столицю нашої Батьківщини та напишіть невелику розповідь. Уважно простежте за написанням ненаголошених голосних.*

299.1 *Перепишіть наведені слова в алфавітному порядку, урахувуючи першу і другу букви. Вставте пропущені ненаголошені е, и.*

Ап..льсин, б..нзин, б..тон, г..рой, д..путат, д..ректор, кор..дор, л..мон, п..нал, см..тана, тр..вога, ц..мент, ц..буля, ч..модан, ч..ревики, інж..нер, г..рбарій, п..дагог, дж..рело, т..л..фон, ц..стерна.

300.1 *Доберіть до кожного слова по два спільно-кореневих. Підкресліть букви, що позначають ненаголошені [e], [u], [a], [o]. Запишіть. Слова, у котрих уживання голосних звуків не перевіряється наголосом, підкресліть. У разі сумніву в написанні слід звернутися до орфографічного словника або онлайн-словника.*

Секретар, режим, комин, бригадир, гаразд, вечірній, легенький, високий, керівник, пшениця, зазвичай, блискавиця, степовий, вербовий, система, сидіти, температура, кресати, химерний.

301.1 *Запишіть текст, вставляючи замість крапок літери е або и. У яких випадках можна перевірити написання правилом, а в яких потрібно скористатися орфографічним словником? Визначте кількість звуків і букв у виділених словах. Поясніть їх вимову й правопис.*

Батьківщиною може бути усе: дім, вулиця, с..ло, місто, **країна**. Однак це не лише географічне положення, а більш широке поняття, яке не обмежується власним будинком чи певною т..риторією. Це народ, рідна мова, традиції, культура, природа рідного краю – все те, що ми **уявляємо**, коли говоримо слово «Вітчизна». У будь-якому куточку Батьківщини легко дихається і радісно **живеться** – тому, хто вважає цей куточок своєю рідною з..млею.

301.2 Обдумайте такі питання: яку інформацію ви почерпнули з тексту? Над чим він спонукав поміркувати? Свої роздуми напишіть у формі есе (5-6 речень), уживаючи слова на вивчені правила.

302.1 Прочитайте наведені прислів'я та виконайте одне із завдань.

Хто багато обіцяє, той рідко слова тримає. Не всяка стежечка без спориша, не в кожній людині добра душа. Услесливий приятель схожий на кішку: спереду ласкає, а ззаду кусає. Мала крапля і великий камінь пробиває.

303.1 Випишіть із наведених прислів'їв слова з орфограмами. Усно поясніть їх правопис. Вивчіть напам'ять одне із прислів'їв (на вибір.)

303.2 Випишіть в одну колонку слова з ненаголошеним звуком [e], а в другу – з [u]. Усно обґрунтуйте написання ненаголошених голосними в коренях слів.

303.3 Випишіть одне з прислів'їв (на вибір) і розкрийте його зміст у формі есе. Підкресліть у творі слова з ненаголошеними [e], [u], поясніть їх написання.

304.1 Підготуйте усне повідомлення з лігвістичної теми «Правильна вимова наголошених і ненаголошених [e], [u] в коренях слів» і виступіть з ним перед учнями вашого класу (перед членами гуртка «Юний філолог»).

304.2 Укладіть словничок «Ненаголошені [e], [u] в коренях слів, правопис яких необхідно запам'ятати». Презентуйте його перед однокласниками.

Кóмин – coş, horn, canal de fum
Кресáти – a scăpăra din amnar

§34. Звуковий запис слів (транскрипція) Орфоепічний словник. Орфоепічна помилка

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Шматок землі, ти зवेशся Україною.
Ти був до нас. Ти будеш після нас.
Л. Костенко*

Орфоепічний словник – словник, що містить у собі інформацію щодо правильної вимови слів та їх граматичних форм.

Завдання орфоепічного словника – піднесення культури усного мовлення для сприяння правильності та швидкості взаємозрозуміння між людьми шляхом усунення діалектних рис у мовців і оволодінням нормами української літературної мови.

Зразок орфоепічного словника – «Орфоепічний словник» (1984) М. І. Погрібного, у вміст якого ввійшли 44 000 слів. У словнику подаються вимова і наголос слів відповідно до тодішніх загальноприйнятих літературних норм.

Після проголошення незалежності України з'явилося двотомне видання «Орфоепічний словник української мови» (Серія «Словники України»).

305.1 *Перекладіть слова українською мовою. Поясніть їх вимову та правопис.*

Minge, cincii, torn, însărcinare, abilitate, cu fericire, familie, desenul, viguros, legătură, pe ea, cunoștințe, țară, linie, ajutor reciproc.

Транскрипція (від лат. *transcriptio* – *переписування*) – це спеціальне письмо, запроваджене для точної передачі звукового складу слів і текстів. **Фонетична транскрипція** – спосіб передавання на письмі усної мови з усіма її звуковими особливостями, тобто це звуковий запис слів із використанням відповідних умовних позначок.

Запам'ятайте:

1. Усі слова транскрибуються, тобто беруться в квадратні дужки [].
2. Усі слова пишуться окремо і обов'язково з наголосом, крім односкладних слів.
3. У транскрипції відсутні великі літери.

Умовні позначки при транскрипції

[]	звук;
'	напівпом'якшення приголосного;
:	подовжений звук;
˘	м'якість приголосного;
˙	(над голосним) – наголос;
[ʏ]	у нескладовий;
[i]	і нескладовий;
[ε ¹]	наближення одного звуку до іншого;
-	поділ на склади;
/	коротка пауза (при транскрибуванні тексту);
//	довга пауза;
Ɑ, Ɱ	один злитий звук

У транскрипції не позначається ь (знак м'якшення) та *апостроф*; не вживаються великі букви; кожен звук пишеться окремо, не з'єднуючись із наступним.

Під час запису фонетичної транскрипції слід враховувати співвідношення звуків і букв

Букви	Звуки	Умови запису
Щ	[шч]	Завжди
дж, дз	Ɑ Ɱ	Завжди, крім випадків, коли [д] і [ж], [д] і [з] знаходяться на межі значущих частин слова і належать до різних морфем
ї	[йі]	Завжди
я	[йа]	На початку слова, після апострофа, м'якого знака, після голосного звуку
є	[йе]	
ю	[йу]	
е	[е]	Після приголосного, який при цьому стає м'яким або пом'якшується
я	[а]	

306.1 Прочитайте подані у звуковому записі слова. Запишіть їх буквами. Букви я, ю, є, і підкресліть. Поясніть їх значення в записаних словах.

[йа́с т р у б], [п о́йа с], [к р и н и ц' а], [йу р б а́], [в йу н], [йе н о́т], [м о йé], [с и́н' е], [йі́х а т и], [в і́й і з д], [п о с а дж' у́], [п е р е д ж н і в н и й], [м а з'], [дз' в о́ н и к], [шч о г л а], [г' а́ в а], [с' о́ м и й], [к' і́х т' і], [с: е" р е́ д и н и].

307.1 Доведіть, що в слові сім'я закінчення –а, а не –я, а в його формі сімей (багато сімей) закінчення немає.

308.1 Зробіть звуковий запис поданих слів. Порівняйте обидва варіанти та зробіть висновки.

Іду – їду, ар – яр, Уля – Юля, сина – синя, лук – люк, рад – ряд, лак – ляк.

Хвилинка для відпочинку

– Оксано Дмитрівно, ви хотіли бачити моїх батьків? Я їх приніс, – сказав учень і поклав на стіл учительці фотографії своїх батьків.

309.1 Уважно прочитайте поданий нижче теоретичний матеріал і дайте письмові відповіді на запитання: 1. Що таке орфоепічна помилка? 2. Де можна дізнатися про нормативне наголошування і правильну вимову слова? 3. Чи часто ви звертаєтеся до словників?

! **Орфоепія (ortoepia)** – це розділ науки про мову, у якому вивчається система норм літературної вимови. Українська мова, як кожна літературна мова, має усталені орфоепічні норми, що обов'язкові для кожного, хто користується нею. Орфоепічні норми властиві усній мові. Порушення орфографічних норм знижує якість мовлення.

Орфоепічна помилка (greșală ortoepică) – помилка в усному мовленні, що полягає в неправильному наголошенні слів або неправильній вимові голосних чи приголосних звуків у слові.

Щоб дізнатись, як вимовляється те чи інше слово, звертайтеся до словників!

В усіх словниках наголос у словах позначається відповідним значком ('). Про нормативне наголошування і правильну вимову слова можна

продовження таблиці на наступній сторінці

дізнатися із спеціального орфоепічного словника, у якому всі слова подано фонетичною транскрипцією або із словника наголосів.

310.1 *Ознайомтесь з орфоепічним словником та словником наголосів. Для чого служать ці словники? Які довідки надають? Про наголошення слів також можна дізнатися в Інтернеті, скориставшись посиланням*

311.1 *За допомогою наголосу змініть слова, поясніть значення отриманих пар слів. Яку роль виконує наголос?*

Замок, орган, приклад, змія, кульки, мука.

312.1 *Поставте наголос у словах. Обміняйтеся зошитами та перевірте правильність виконання завдання за словниками. Результатами роботи поділіться з класом.*

Читання, писанка, завдання, подруга, дочка, донька, олень, ознака, вірші, приятель, живопис, старий, високо, середина.

313.1 *З орфоепічного словника випишіть 10 слів, поставте наголос. Правильно прочитайте їх.*

314.1 *Запишіть слова в такій послідовності: спочатку – двоскладові, потім – трискладові і т. д.*

Послухай, трава, рости, колосками, Батьківщина, струмок, солов'їна, калина, медовий, таємниця, розбивати, позначка, вдача, хитрий, краса.

315.1 *Уважно слухайте слова, піднімаючи картку з цифрою, що вказує на кількість складів у слові. Той хто помиляється, вибуває з гри.*

ЛГ

Склад, фонетика, орфоепія, яма, наголос, закритий, відкритий, дзьоб, словник, граматики, синтаксис, гордість, дерево, булька, м'який, джмелик, шар, працювати, повільно, малюнок, словник, сумно, гніздечко, весна, ліс, кіт, сердечко, строфа, транскрипція, сміятися, сонце, досвід, орел, пташка, алея.

316.1 Прочитайте поданий текст. Запишіть виділені слова, поставивши наголос. Покажіть можливі варіанти їх переносу.

Нині в Україні *нараховується* близько 500 державних музеїв та велика *кількість* недержавних. Музеї, у залежності від тематики експозиції, поділяються на меморіальні, етнографічні, літературні, краєзнавчі, художні, історичні тощо. В кожному обласному центрі є *свої* краєзнавчі музеї, у яких *представлено* матеріал з історії, археології, етнографії рідного краю (Вікіпедія).

317.1 Запишіть слова. Поставте в них наголос (якщо виникнуть труднощі, зверніться до словника). Зробіть звуковий запис виділених слів.

Арахіс, документ, допізна, житло, *запитання*, каталог, кілометр, мережа, подруга, помилка, переписати, крайовий, життєвий, кропива, новий, виїзд, одинадцять, зокрема, гуртожиток, завдання, *якір*, випадок, листопад, навчання, *людяність*, договір, докір, переказ, переспів, розбір, заголовок, заспів, довідник.

Крайовий – de ținut, regional
Якір – ancoră

§35. Фонетичний розбір слова Орфографічний словник. Орфографічна помилка

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Не бійтесь заглядати у словник!
М. Рильський*

Орфографічний словник (або правописний) – словник, що містить перелік слів у їх нормативному написанні та розкриває слова лише в аспекті їх правопису (наприклад, окрім власне слів у називному відмінку, надає їм закінчення в родовому).

Орфографічний словник є показником сучасного йому правопису. Розрізняють такі різновиди правописних словників за їхньою цільовою аудиторією:

- **загальні** – розраховані на загальний вжиток;
- **шкільні** – відрізняються за обсягом в залежності від того чи вони призначені для початкової чи середньої школи; часто містять викладення правописних правил в обсязі шкільної програми;
- **словники-довідники** для працівників друкарства – містять складні випадки написання загальних та власних назв, а також докладне викладення правописних норм та відомостей, необхідних для коректорської та редакторської роботи;
- **галузеві** – присвячені спеціальній термінології;
- **електронний словник** – словник, що містить особливим чином закодзовані словникові статті, що дають змогу здійснювати швидкий пошук потрібних слів, часто з урахуванням морфологічних форм і з можливістю пошуку словосполучень (прикладів уживання), а також з можливістю зміни напряму перекладу (наприклад, українсько-молдовський).

Користуватися електронним словником можна за посиланням

! Орфографією (*ortografia*) називається система правил про способи передачі на письмі звукового складу слів, написання їх разом, окремо і через дефіс, вживання великої літери, правильне перенесення частини слова з рядка в рядок.

Одиницею орфографії є **орфограма** (*ortograma*) – написання певного звука, морфеми, слова. Таке написання визначається тим чи іншим орфографічним правилом.

Орфографічні помилки (*greșeli ortografice*) – це помилки, пов'язані з порушенням правил написання (великої літери у власних назвах, м'якого знака, апострофа тощо). При перевірці робіт орфографічна помилка позначається вертикальною рисою (*l*).

Правильне написання слів перевіряється за **орфографічним словником** (*dicționar ortografic*).

269.1 *Спишіть. Вставте замість крапок пропущені літери. Підкресліть орфограми. Слова, де сумнівні голосні не перевіряються наголосом, перевірте за словником.*

продовження вправи на наступній сторінці

П..ро, л..сток, х..жак, р..бро, з..рно, оз..ро, з..мля, д..мар, т..мніти, д..ревце.
З..мляний, ж..ст..куляція, м..даль, с..р..да, ч..мпіонат, зч..щати, т..рпіти.

Хвилинка для відпочинку

Працівник звіринця каже Юркові:

- Хлопчику, зараз же відійди від тигра!
- Не бійтеся, дядечку. Я йому нічого не зроблю.

318.1 Відредагуйте один із наведених текстів.

1 група. Батьківщиною слов'янської абетки, як введено, стала болгарія. Саме там, на її високогіррях нашли собі притулок і захисток мудрі вигнанці – учні Керила і мефодія. Вани продовжили вилику місію Братів, не дали згаснути духовному вогнещу.

2 група. Писемність – очі людини. А вани мають бути ведючими і про-никливими, топто дивитис на світ, бачети єго очима предків і наступ-них поколінь. А для цього необхідно знати витоки своєї духовності, свою історію і культуру.

3 група. Писемність – наше духовне тисячолітнє надбання. Вана допо-магає нам тварити майбутнє, пізнавати й утверджувати сучасну культу-ру, биригити минуле. Вана, писемність, це передовсім творчіст. А творчіст зафжди підмогалюдям і людству (За М. Сингаївським).

319.1 Прочитайте зразок усного фонетичного розбору. За такою ж схемою проаналізуйте слова ніч та яма.

Зразок письмового фонетичного розбору

Сім'я

1. Два склади: *сім'-я*, перший закритий, другий відкритий, наголошений другий склад.

2. П'ять звуків: [с'], [і], [м], [й], [а]; чотири букви: *ес, і, ем, я*.

3. Голосні звуки: [і], [а] – вимовляються ви-разно, чітко.

4. Приголосні звуки: [с'], [м], [й] – дзвінкі [м], [й], глухий [с']; твердий [м], м'які [с'], [й].

320.1 Виконайте одне із завдань:

I. Випишіть з будь-якого паперового орфографічного словника розбір трьох слів (за власним бажанням).

II. Напишіть есе «Як я розумію слова Вольтера «Треба доглядати наш сад».

Окúтий – ferecat, încătușat
Улєсливий – mieros, lingușitor
Спорíш – troscot

§36. Вимова приголосних звуків та позначення їх на письмі Уподібнення приголосних звуків

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Добре слово краще,
ніж готові гроші.
Народна творчість*

При вимові голосні звуки можуть уподібнюватися. **Уподібнення** – це наближення у звучанні одного звука до іншого. Воно відбувається лише у вимові, а на письмі не передається.

Уподібнюються

Глухий звук перед дзвінким переходить у парний дзвінкий або навпаки: *боротьба [бород'ба], вокзал [вогзал]; легко [лехко]*

Попередній приголосний стає м'яким під впливом наступного: *пісня [п' іс' н' а], кузня [куз' н' а], різні [р' із' н' і]*

Щоб перевірити сумнівний приголосний, потрібно змінити слово так, щоб після цього приголосного був голосний: *молотьба – молотити.*

До деяких слів не можна дібрати перевірного слова. Написання таких слів треба запам'ятати або **перевірити за словником**: *вокзал, екзамен, допомогти, бігти.*

321.1 *Перепишіть наведені слова, вставляючи пропущені букви. Поряд із кожним словом запишіть перевірку. У разі сумніву зверніться до орфографічного словника.*

Ле..кий, ді..тяр, про..ьба, рі..ьба, ні..ті, кі..ті, хо..ьба, моло..ьба, ми..тіти.

322.1 *Доберіть до наведених слів однокореневі й запишіть.*

Вокзал, екзамен, легкий, боротьба, ложка, обхопити, галузка, бабка, вогкий.

323.1 *Правильно запишіть слова, підбравши відповідну букву з дужок. Поясніть їх вимову та написання. Поясніть лексичне значення слова пала(х,г)котіти, доберіть синоніми. Уведіть його в речення.*

Бері(с,з)ка, ле(х,г)кий, (ш,з,с)шити, ма(ф,в)па, ді(ж,ш)ка, (ш,ж,з,с)чепити, допомо(х,г)ти, ві(т,д)хилитись, боро(д,т)ьба, дорі(ж,ш)ка, ши(п,б)ка, пала(г,х)котіти, рі(д,т)кий.

Хвилинка для відпочинку

БУЛА ТАКА РОЗМОВА

– Миколко, ти подивися на свої черевики: один чорний, а другий коричневий. Невже ти не міг піти перевзутися?

– Я ходив... Але вдома також один чорний, а другий коричневий.

324.1 *Відредагуйте текст. Підкресліть орфограми, поясніть різницю між вимовою та написанням.*

I. Людина бодай рас у житті відчуває самотність або сум. Цієї миті кожен прагне уваги, спіфчутя, рузумінья та любові близьких. Якшчо в гості завітаф поганий настроій, скористайся парадатами.

II. Для початку спробуй засувати пречину суму, гвелюванія чи хніву, а потім відверто роскажи про це кумусь іс близьких.

III. Ни ображайся на батьків, якшчо помітеш, що вони похмуро дивляца, відмовляюця риагувати на жарти чи відповідати на запитання.

325.1 *Поміркуйте над наведеними вище порадами. Дайте тексту заголовок. Усно продовжте цей перелік настанов стосовно того, як упоратися з поганим настроєм.*

326.1 Прочитайте українські народні прислів'я та виконайте одне із завдань:

1. Як постелишся, так і виспишся. 2. Гостре словечко коле сердечко. 3. Як гукається, так і вдгукується. 4. Вола в'яжуть мотуззам, а людину словом. 5. Посієш вітер, пожнеш бурю. 6. Добре слово краще, ніж готові гроші.

1. Випишіть слова, у яких відбувається уподібнення приголосних та запишіть їх звукозаписом. Будьте готові пояснити, які звуки і як уподібнилися.

2. Випишіть три прислів'я, які вам видалися найбільш повчальними і яких ви раніше не чули. Вивчіть їх напам'ять. Випишіть слова, у яких відбувається уподібнення приголосних.

3. Підберіть близькі за змістом прислів'я у рідній мові та перекладіть їх українською. Визначте в українському варіанті слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків.

4. Складіть діалог за одним прислів'ям (на вибір). Випишіть із складеного вами діалогу слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків.

5. Оберіть одне з прислів'їв та розкрийте його зміст у формі твору-роздуму. Випишіть із складеного вами твору слова, у яких відбувається уподібнення приголосних звуків.

6. Складіть усний твір з лінгвістичної теми «Уподібнення приголосних звуків в українській мові». Користуючись орфографічним словником, підберіть слова, які б ілюстрували кожен випадок уподібнення приголосних звуків.

326.2 ХТО ШВИДШЕ! Знайдіть, у якому рядку в словах неправильно вставлені сумнівні приголосні.

А нігі, дьогтю, кігті

Б вокзал, рюкзак, казка

В лехко, бородьба, прозьба

326.3 Прочитайте слова, подані у фонетичній транскрипції.

Запишіть їх буквами.

[проз'ба], [р'угзак], [одже], [айаґже],

[молод'ба], [баскедбол], [книз'ц'і],

[в'іч:изна].

327.1 *Правильно вимовте наведені слова спочатку повільно, а потім так, як вони промовляються у зв'язному тексті. Запишіть їх у транскрипції, а в дужках покажіть, які звуки і як уподібнилися.*

1. Зігріється, поводишся, змагаються, підводишся, впораєшся, говориться, (не) спиться, здається, розрісся, сіллю, тінню, поводитись.
2. Гордишся, носишся, чотирнадцять, сімнадцять, двадцять, якби, боротьба, косьба, зводяться, важкий.

§37. Спрощення в групах приголосних

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Наша пісня, наша слава не вмере, не загине....
От де, люде, наша слава, слава України!
Т. Шевченко*

На кінець IV століття біля дніпровських порогів зібралося з усіх усюд України чимало люду, що став нести прикордонну службу. Воєнне мистецтво козаків, завдяки постійним походам і боям, завжди було на високому рівні. Окрім блискучої виучки, козаки завжди вміли блиснути своїми дотепними вигадками.

Вони вміли перебувати по кілька хвилин під водою, дихаючи через очеретини. На березі річки міг стояти ненависний ворожий табір, а в річці сиділи, захисники України – козаки. Наступала ніч, народні месники виходили з води й кидалися на ворога. Багато уваги віддавали козаки військовій справі, зокрема сторожовим службам (М. Слабошпицький).

328.1 *Випишіть із тексту слова, у яких відбувається спрощення приголосних. Складіть з ними речення і запишіть. Поясніть орфограму «Спрощення приголосних».*

329.1 *Як ви розумієте значення слова «милозвучність»? Перевірте за тлумачним словником правильність своїх висновків. Поділіться своїми висновками з класом.*

Українська мова дуже милозвучна. Збіг кількох приголосних утруднює вимову, а тому важкі для вимови групи приголосних фонем мають здатність *спрощуватись* (одна з приголосних фонем випадає).

продовження таблиці на наступній сторінці

Другу групу спрощень становлять ті, що зустрічаються лише в усному мовленні, а на письмі не передаються: *компостний, контрастний, форпостний* і подібні слова іншомовного походження. Наявне спрощення [стн] – [сн] і в словах *шістнадцять, шістсот, зап'ястний, хворостняк*, але орфографією воно не закріплене, тобто спрощення відбувається лише у вимові.

Групи приголосних, що спрощуються	Звук, що випадає	Приклади
-стн-	[т]	<i>радість – радісний</i>
-стл-	[т]	<i>щастя – щасливий</i>
-здн-	[д]	<i>виїзд – виїзний</i>
-ждн-	[д]	<i>тиждень – тижневий</i>
-слн-	[л]	<i>масло – масний</i>
-рдц-	[д]	<i>серденько – серце</i>
-зкн-	[к]	<i>брязк - брязнути</i>
-скн-	[к]	<i>блиск – блиснути</i>

Спрощення – явище усного мовлення, але в зазначених випадках спрощення позначається на письмі.

330.1 Утворіть від наведених слів прикметники і запишіть.

Кількість, якість, користь, ненависть, честь, захист, щастя.

Хвилинка для відпочинку

Михась одного разу запізнився до школи. Зайшов до класу, а вчителька його питає:

– Чого ти, Михасю, спізнився?

Михась злякано відповів: – Я мив лице й вуха, і тому спізнився. Завтра того я робити не буду і прийду вчасно до школи.

332.1 *Перепишіть речення, вставляючи, де потрібно, пропущені літери в словах. Поясніть правопис цих слів.*

1. Щас..ливому щастя (Народна творчість). 2. Це був міцний і пристрас..ний солдат (О. Довженко). 3. Хоч би тобі вода шелес..нула чи тоненько, по-пташиному пис..нула вниз під колесами, ні, тихо (Є. Гуцало). 4. Вчитися ніколи не піз..но (Народна творчість). 5. Чес..не діло роби сміло (Народна творчість) 6. Олеся була дівчина років ші..надцяти (Б. Грінченко).

333.1 *ХТО ШВИДШЕ! Знайдіть четверте зайве, поясніть свій вибір.*

Кістявий, хвастливий, шістнадцять, пестливий.
Корисний, баластний, масний, цілісний.
Форпостний, зап'ястний, контрастний, компостний.
Радісний, жалісний, проїзний, аванпостний.

334.1 *Прочитайте. Визначте стиль і тип мовлення. Випишіть виділені слова. Обґрунтуйте їх правопис.*

Запорожці вдягалися *розкішно* і гарно. Бороди і голови вони голили, а вуса залишали й ростили їх довгими-предовгими. Одяг запорожців був просторий, шаровари сукняні, кольорові. Під шароварами взували сап'янові чоботи. Чоботи були жовті, зелені, червоні із золотими, срібними і мідними підківками. Було глянеш – і *залюбуєшся*.

Рисами характеру запорозьких козаків були добродушність, *безкорисливість*, щедрість, *схильність* до щирої дружби. Окрім того – висока любов до особистої свободи, через що вони воліли люту смерть, ніж *ганебне* рабство. А також – глибока повага до старих і заслужених воїнів. (Д. Яворницький)

334.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. *Виразно прочитайте текст, зробіть усний докладний переклад тексту, використовуючи виділені слова.*
 2. *Підготуйте усну розповідь про запорозьких козаків, використовуючи в тексті слова з вивченими орфограмами.*
- продовження вправи на наступній сторінці*

3. Складіть та розіграйте діалог за однією із наведених ситуацій, використовуючи слова з вивченими орфограмами:

* Ви розповідаєте своєму однолітку про Запорозьку Січ та про козацькі закони в Січі.

* Ви спілкуєтеся з дідусем та з'ясовуєте, хто такі запорозькі козаки, які риси характеру їм притаманні.

4. Підготуйте усний твір з лінгвістичної теми «Спрощення в групах приголосних».

335.1 Замініть словосполучення за наведеним зразком. З трьома словами складіть речення. Виділені слова запишіть транскрипцією.

Зразок: дівчинка, яка грає на піаніно, – піаністка.

Птахи, що приносять користь, –

Змагання в області –

План на тиждень –

Учень, що в списку записаний під номером шістнадцять, –

Людина, яка любить похвастатися, –

Віучка – experiență, deprindere, pregătire

Сап'ян – marochin, safian

Месник – răzbunător

Підківка – potcoavă

§38. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків. Уживання у-в, і-у

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Як тут всидіти у хаті,
Коли все живе цвіте...*

О.Олесь

НЕЗВИЧАЙНА ПРИГОДА

Жили в казковому королівстві Фонетика два брати, королевичі **О** та **А**. Жили в мирі, злагоді та взаєморозумінні. Кожен знав свої функції і поважав роль свого брата. Одного разу **О** запросили в гості, і він звернувся до свого брата:

продовження вправи на наступній сторінці

– Брате, мені потрібна твоя допомога. Мене сьогодні друг У запросив до себе на день народження. То я тебе хочу попросити, щоб ти замінив мене всього на один день.

– Із задоволенням, – відповів А. – Певен, за один день нічого жакливого не станеться. День пройшов спокійно. А ввечері хтось голосно постукав у двері. Біля казкового палацу стояв воїн-велетень, а біля нього бив копитами землю красивий вогнегривий кінь.

А радо привітав гостя:

– Доброго вечора, *багатирю!* Щиро вітаю тебе у нашому палаці, – вклонився господар.

Чоловік здивувався.

– До сьогоднішнього дня усі цінували мою силу, відвагу і вірну службу, а не гроші. Що тут відбувається?

А розгубився...

Чому стало можливим таке непорозуміння? Чи завжди один звук можна замінити іншим?

При зміні слова одні приголосні можуть переходити в інші.
Це – чергування звуків.

Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків		
I(Е) або О	у закритому складі і: <i>осінь, сіль</i> у відкритому о або е: <i>осені солі</i>	
Після Е(О) перед ж, ч, ш, щ, дз, й	перед м'яким приголосним перед складами з е та і	e → <i>чернець</i> → <i>пшениця</i>
	перед твердим приголосним перед складами з а, о, у	o → <i>пшоно</i> → <i>чорний</i>
У дієсловах перед á:	o(a): <i>котити – качáти</i> e(u): <i>беру – забирáти</i> e(i): <i>летіти – літáти</i>	
Після ж, ч, ш, щ, та г, к, х: (о, е) → і: <i>кішка – кошєня</i> В інших випадках – и: <i>чистий, хист</i>		
О, е не чергуються з і в групах звуків: <i>-оро-, -оло-, -ере-, -еле-</i> .		

336.1 З кожної групи споріднених слів випишіть спочатку слова з *e* після шиплячих, потім з *o*. Підкресліть склади, що стоять після цих *o*, *e*.

Чотири, четвірка, четвертий, четвер, чотирнадцять, чотириста; вечори, увечері, вчора, чорний, чернетка, чорнило, чорнобривці.

337.1 Що відбулося в написаних вами словах? Які висновки можна зробити?

338.1 Прочитайте речення. Дайте відповіді на запитання: Які з наведених речень легше вимовляються? Чому? Своїми висновками поділіться з класом.

Зайшов у клас. Сергій іде.

Надя й Олена.

Хлопець ішов з школи.

Вода в озері була холодна.

Зайшов в клас. Сергій йде.

Надя і Олена.

Хлопець йшов зі школи.

Вода у озері була холодна.

Українська мова – одна з наймилозвучніших мов світу

Щоб у мовному потоці уникнути збігу кількох голосних чи приголосних, використовують чергування прийменників *у з в* та сполучники *і з й*. Можуть чергуватися початкові звуки слів *у – в* та *і – й*.

Основні правила чергування *у – в*, *і – й*

Уживаємо *у*

1. Якщо попереднє слово закінчується на приголосний	<i>Син узяв; був у Харкові.</i>
2. На початку речення перед приголосним	<i>У великому місті...; у Києві...</i>
3. Незалежно від закінчення попереднього слова перед <i>в, ф, льв, зв, дв, св, тв, хв</i>	<i>Діти повернулись у святковому настрої.</i>

продовження таблиці на наступній сторінці

Уживаємо в	
1. Коли попереднє слово закінчується на голосний	<i>Мати взяла...; була в Харкові...</i>
2. На початку речення перед голосним	<i>В оленя заблищали очі</i>
Уживаємо і	
1. Після приголосного звуку	<i>Писав і читав</i>
2. На початку речення	<i>І поїхав він...</i>
Уживаємо й	
1. Якщо попереднє слово закінчується на голосний.	<i>Писала й читала, я йду</i>
I. Чергування у з в не відбувається:	
1) у власних назвах: <i>Угорщина, Ужгород</i> , але: <i>Україна – Вкраїна</i> (у поезії); 2) у словах, що вживаються тільки з в, або у: <i>вдача, вказівка, вправа, удача, указ, ультиматум, уряд</i> ; 3) у словах іншомовного походження: <i>університет, індекс</i> .	
II. і з й не чергуються:	
1) при зіставленні чи протиставленні (<i>діти і дорослі, біле і чорне</i>); 2) після паузи (на письмі після розділового знака): <i>Повітря було повне вогкості, і дощ мов збирався щохвилини</i> .	

339.1 *Перекладіть українською мовою. Поясніть написання о, е в групах звуків: -оро-, -оло-, -ере-, -еле-.*

Ger, frig, stuf, ghețuș, pâr, brazdă, voce, foșnet, mal, verdeață, spic, dușman, mazăre, scurt, viteaz, dulce, dușmănie.

340.1 *Перепишіть слова у два стовпчики, вставляючи пропущені букви: в один – з о після шиплячих, у другий – з е після шиплячих. У разі сумніву – звертєся із орфографічним словником. Щ..ка, щ..ня, вч..ра, ч..ловік, ч..боти, ч..ревики, ж..лудь, ж..рно, ож..лець, ч..хол, ж..вток, ш..вк, ч..ремха, ж..лоб, ж..рстокий*

341.1 *Прочитайте речення вголос, правильно роблячи паузи. Поясніть вживання у – в, і – й. продовження вправи на наступній сторінці*

З першої миті життя схиляються над нами обличчя матерів. У тривозі й любові вдивляються матері у своїх дітей. Всім своїм життям і працею, прикладом і вихованням вони утверджують у нас людяність, березуть від усього лихого. Вони бажають нам щастя. Матері завжди думають про те, щоб їхні діти жили гідно серед людей, були щасливими й творили добро на своїй землі (О. Сизоненко).

342.1 *ХТО ШВИДШЕ! Запишіть прислів'я, вибираючи з дужок потрібні прийменники у або в, сполучники і або й. Будьте готові обґрунтувати свій вибір.*

1. За науку – цілуй батька (і, й) матір (у, в) руку.
2. (У, в) дитини заболить пальчик, а (в, у) матері – серце.

343.1 *Про яку науку йдеться у першому прислів'ї? Як ви розумієте вислів «свята материнська любов»? З ким можна порівняти образ матері? Розкажіть про свою неньку. Як вона піклується про вас? Як ви їй допомагаєте? Народна мудрість гласить «Рід коріння має пам'ятати». Як ви гадаєте, чому? Вивчіть одне прислів'я напам'ять.*

344.1 *Обговоріть питання: як будуться стосунки у молдовській родині? А в українській? Якою є ваша родина? (знатною, великою, відомою, дружною, співучою, талановитою...). Яких традицій ви дотримуетесь у своїй родині?*

345.1 *Прочитайте уважно текст і поясніть вживання у – в, і – й (прийменники, сполучники, початкові ненаголошені звуки). Збігу яких приголосних слід уникати в українській мові?*

У доброго господаря в домі – лад. Лад – це коли добробут, затишок, усі знають, що й коли робити, хто кого має слухатися, шанувати, за що перед сім'єю відповідати. Усі все роблять, виконують як слід, відповідно до певних вимог і правил. Якщо трапляється щось несподіване, для чого не вироблено правил, старший в сім'ї чи й уся сім'я разом раду радять, як тут бути й що чинити.

Коли в домі лад, родина живе дружно, радісно й щасливо. І дім цей у всіх у пошані. А як немає ладу, всім у сім'ї погано (З журналу).

345.2 Виконайте одне із завдань:

1. Визначте тему та основну думку тексту. Яке фонетичне явище забезпечує милозвучність тексту?
2. Складіть та розіграйте діалог «Звичаї та традиції в моїй родині».

Хвилинка для відпочинку

346.1 Вимовте скоромовку:

Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
– «Ти не вмієш так, як я,
Так, як ти, не вмію я!»

347.2 Пригадайте аналогічні прислів'я в молдовській мові. Що спільного ви помітили? Що відмінного? Розкрийте зміст одного з прислів'їв (за власним вибором) та складіть невеликий твір-роздум.

348.1 Виконайте одне із завдань:

1. За що ви відповідаєте перед сім'єю? Напишіть невеликий твір-розповідь «Мої обов'язки в родині», дотримуючись основних правил чергування в українській мові.

2. Які старовинні речі зберігаються у вашій сім'ї? Чим вони цікаві для вас? Принесіть до школи фотографії своєї сім'ї, зробіть з них виставку,

обміняйтеся враженнями. Напишіть невелику розповідь про зображене на фотографії, правильно використовуючи прийменникові форми.

3. Підготуйте розповідь «Моя родина», використовуючи засоби милозвуччя української мови.

Взаєморозуміння – înțelegere reciprocă
Віструнчитися – a se alinia

§ 39. Чергування приголосних звуків

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Мова – не просто засіб спілкування людей,
Мова – сама поезія...
М. Слабошпицький*

Римляни, латиняни, українці... Римляни добре відчували милозвучність мови. Хто, як не вони, кохалися у науці красномовства. Однією з особливостей латинської мови було, зокрема, чергування звуків к – ц. Тому, наприклад, слово «амікус» («друг») у родовому відмінку ставало «аміці», грецьке «кесар» у римлян звучало «цезар».

Ця особливість латинських звуків нагадує деякі факти з давніх слов'янських мов. Таке чергування було властиве і найдавнішій слов'янській мові. Ще з давніх-давен слов'яни відмінювали: владика – владиці, рука – руці. В українській мові дотепер дожила і міцно тримається ця давня звукова особливість.

349.1 *Прочитайте наведені слова, з'ясовуючи певні закономірності. Самостійно складіть таблицю «Чергування приголосних звуків» і заповніть її поданими словами. Отриманий результат звірте з відповідною таблицею.*

Пекти – печу; крига – крижина; котити – кочу; берег – на березі – узбережжя; нести – ношу; любити – люблю; рух – у русі – рушати; плуг – плужок, горох – горошина – у горосі; вузький – вужчий; платити – плачу; наука – науці.

350.1 *Користуючись таблицею «Основні чергування приголосних», напишіть по два приклади дієслів, що ілюструють правила чергування в українській мові.*

Чергування приголосних звуків дуже давні, вони обов'язкові, бо це – фонетична особливість української мови.

Основні чергування приголосних

1. г//ж: друг – друже;
к//ч: рука – рученька
х – ш: пастух – пастуше;	3. г//з: подруга – подрузі;
к//ц: річка – річці;
х//с: муха – мусі;
2. г//ж: мазати – мажу;
д//ж: садити – саджу;
зд//ждж: їздити – їжджу;
с//ш: косити – кошу;
т//ч: світити – свічу;	4. б//бл: любити – люблю;
п//пл.: купити – куплю;
в//вл: давити – давлю;
м//мл: гриміти – гримлю;
ф//фл: графити – графлю.

351.1 *Поспілкуйтесь на тему: чим уподібнення звуків відрізняється від чергування? Для чого мова потребує уподібнення і чергування звуків? Що таке милозвучність? Своїми висновками поділіться з класом.*

352.1 *Перепишіть, визначте корені, поряд запишіть, які приголосні чергуються.*

1. Берег, прибережний, на березі; нога, ніжка, на нозі; ворог, ворожий; вага, важкий. 2. Рука, ручний, на руці; рік, річниця; великий, величезний. 3. Рух, рушити, у русі; тихий, тиша, затишно; верхній, вершки.

353.1 *Поставте слова у формі кличного відмінка. Поясніть правила чергування (усно).*

Чоловік, хлопець, юнак, друг, Олег, Явтух, Сварог.

Хвилинка для відпочинку

КУМЕДНІ РОЗМОВИ

- Тату, коли я виросту, то буду полярником.
- Дуже добре, синку.
- Я вже зараз хочу готуватися до цього.
- Як же?
- Ти щодня купуй мені морозиво, щоб я звикав до холоду.

354.1 *Дайте відповіді на запитання: Що таке пестливі форми слів? А що таке форми здрібнілості? Наведіть приклади. Як ці поняття називаються в молдовській мові?*

355.1 До кожного із наведених слів доберіть таку його одно-кореневу форму (пестливості або здрібнілості), яка засвідчить чергування приголосних. Поряд вкажіть букви, які чергуються.

Зразок: луг – лужок, г//ж

Рука, нога, око, вухо, бік, язик, буряк, булка, фартух, друг, пастух, свояк.

356.1 Згрупуйте спільнокореневі слова і запишіть їх. Підкресліть букви, що позначають приголосні звуки, які чергуються в корені слів.

Просити, муха, виростити, рух, ходити, пушинка, на мусі, вертїти, луг, пуховий, лице, друг, летїти, возити, дружити, сніг, верчу, в лузі, друзі, в тривозі, лечу, ходжу, лужок, бережу, прибережний, личко, сніжний, на кризі, блиск, блищати, тривожити, берег, вирощу, запрошення.

356.2 Доберіть синоніми, а потім епітети до слова друзі. Складіть із цим словом у різних формах два-три речення, покажіть чергування.

357.1 Підберіть в Інтернеті матеріал про якийсь винахід чи відкриття, складіть на його основі завдання для перевірки знань з теми «Чергування приголосних звуків».

Вдивлятися – a se uita atent

Схилятися – a se apleca

Досягнення – izbîndă

§ 40. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, є, ю, я. Правила вживання м'якого знака

Навчаюся!
Тренуюся!

Він жив Україною, творив для України,
Став долею України...
І. Франко

В українській мові м'якість приголосних на письмі позначають: **а)** буквою ь (м'який знак): *січень, льодовий*; **б)** буквами є, ю, я, коли вони стоять після м'якого приголосного: *синє, люди, пісня*; **в)** буквою і: *ліс, сірий*.

358.1 Відгадайте загадки. Зробіть звуковий запис відгадок. Визначте, за допомогою яких букв у них позначено м'якість приголосних звуків.

1. Шумить, гуде і все горою йде. 2. Хто перший у хату заходить?

359.1 Зіставте вимову й написання наведених слів. Як перед різними голосними звуками позначено м'якість приголосного [н]? Зробіть висновок про позначення м'якості приголосних перед голосними.

[син'ого] синього, [син'а] – синя, [син'е] – синє, [син'у] – синю.

М'який знак пишеться:

- Після д, т, з, с, ц, л, н, що позначають м'які приголосні:
 - у кінці слова та в середині слова перед буквами, що позначають твердий звук: *сіть, тіль, дідусь, пальне, вузький, маленький;*
 - перед о: *сьомий, працюючий, польовий, нього.*
- Після л, що позначає м'який, перед наступним м'яким: *сільський, пальці, їдальня.*
- У суфіксах -ськ-, -зьк-, -цьк-: *український, молдовський, чернівецький.*
- У сполученнях: -льч-, -льц-, -ньч-, -ньц-, що походять з -льк-, -ньк-: *Гальчин, Гальці – бо Галька; доньчин, доньці – бо донька.*
- У дієсловах на -ть-, -ться: *працюють, миється.*

360.1 Поясніть написання м'якого знака в словах.

Мосьці, ковальський, неньчин, кулька, стільці, колодязь, пишеться, цвірінчать.

М'який знак не пишеться:

- Після б, п, в, м, ф, г, к, х, г', ж, ч, щ, р: *степ, дуб, сім, піч, ніж, борщ.*
- Після букв, що позначають м'які й стоять перед м'якими (пом'якшеними) приголосними: *пісня, щастя, український.*
- У словах: *в'язкий, боязкий, різкий, ковзкий, дерзкий, баский, плоский.*
- Після н перед ч, ш, щ: *менший, кінчик, барабанчик.*

продовження таблиці на наступній сторінці

5. У сполученнях -лч-, -лц-, -нч-, -нц-, що походять з -лк-, -нк-: *Наталчин, Наталці, бо Наталка; дівчинці – бо дівчинка.*

361.1 *Запишіть, розподіляючи слова на два стовпчики (з м'яким знаком і без нього).*

Барабан..щик, дон..ці, сопіл..ці, рибал..ці, гал..мувати, корін..ці, ц..вірін..кати, мен..ше, т..м'яний, біл..ше, змагают..ся, дочч..ин, сіл..с..кий, річ.., Гадяч.., піч.., камін..чик, стан..те, шіст..ма, Хар..ків, Ведмед..чук, Ковал..чук, Уман..щина.

362.1 *Прочитайте текст. Випишіть слова з м'якими приголосними. Підкресліть букви, що позначають м'якість приголосних. Виконайте фонетичний розбір виділеного слова.*

I. У тому кутку України, де село Кирилівка, завжди було багато між людьми малярів. Малював, будиши малим, і Шевченко: хати, церкви, дерева. Проте справжня жага до малювання прокинулася у ньому тільки тепер, коли він був чималим і служив у дяка.

II. Шевченко застав дяка-маляра за роботою: він сидів у повітці і на дошці починав малювати якогось святого. І коли на мертвій дошці з-під пензля маляра виглянули людські очі, мов із туману, почало виявляться живе обличчя. У хлопця аж мурашки пішли поза спиною: маляр видався йому за чарівника.

III. Мало розумів і малий Тарас Шевченко з того, що співав кобзар, проте і в нього ворушилось у грудях і завмирало чогось маленьке серце.

IV. Всі старі обличчя розцвіли, очі засяяли. Презирались, смутно хитали головами – багато зі старшого віку людей ще пам'ятали, як руйнувала Катерина ту волю козачу, Запорозьку преславну Січ.

Хвилинка для відпочинку

363.1 *Вимовте скоромовку:*

Бубоніла діду баба: «Ой не дмухай на кульбабу.
Бо з кульбаби полетять сто малих кульбабенят».

364.1 *Обговоріть питання: як ви розумієте м'якість і пом'якшення? Чи є різниця у їх позначенні, якщо слово записати у транскрипції? Своїми висновками поділіться з класом.*

365.1 Наведені в транскрипції слова запишіть відповідно до орфографічних норм.

[т'м'аний], [л'в'івс'кий], [зустр'інуц':а], [пов'іл'но], [с'ома], [бород'ба], [л'ох], [с'іл':у], [старесе"н'кий], [кол'оровий], [пал'ц'а].

366.1 Утворіть від наведених іменників давальний відмінок однини. В одну колонку випишіть слова з м'яким знаком, в іншу – без нього.

Балка, Наталка, Галька, ненька, снігуронька, донька, жінка, бджілка, миска, нянька, Маланка, жменька, сопілка, внученька, квітка, зіронька, вчителька, фіалка, веселка, тітонька, помилка, рибалка.

Повітка – şorpon, poiată
Гальмувати – a frîna, a opri

Чебрéць – cimbru
Споглядáти – a privi

§ 41. Сполучення **ьо, йо**

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Усміхнися всім навколо:
Небу, сонцю, квітам, людям.
І тоді обов'язково
День тобі веселим буде!
А. Костецький*

! Буквосполучення **йо** позначає два звуки [й] та [о] і пишеться на початку слова та на початку складу: **його, район, завойований, серйозний, батальйон.**

Буквосполучення **ьо** позначає звук [о] та м'якість попереднього приголосного і пишеться в середині складу: **льон, тьохкати, сьогодні.**

367.1 Що зображено на малюнках? Запишіть слова, правильно вживаючи орфограму **йо, ьо**.

368.1 Прочитайте вголос, потім перепишіть наведені слова. Поясніть вживання буквосполучень йо,ьо.

Сьогодні, польовий, завойований, премійований, літнього, мужнього, майбутнього, в усьому, в цьому, на ньому, тьохкає, змальований, прийомний, сконструйований, скопійований, льотчик, кінозйомка, курйозний, медальйон, бульйон, мільйон, Чеботарьов, Дьомін, Новосьолов, Потьомкін, Ковальов.

Хвилинка для відпочинку

- Іване, ходи робити!
- Ноги болять.
- Іване, ходи їсти!
- Іду, іду!

369.1 Перепишіть текст. Замість крапок у словах вставте, де потрібно, буквосполучення йо,ьо.

– Квіти візьми, – підходить мати до столу, на якому стікає росою букет із різнокол...рових пол...вих квітів, зібраних з ранн...го ранку моїм батьком. Я ще вагаюсь, брати його чи ні, бо в нас до школи приносять квіти лише дівчата. Але с...годні 8 березня і мені хочеться чимось порадувати свою вчительку.

– ...сипе, поспішай! – пролунав бад...рий матусин голос. А батько, ніби відчувши мої сумніви, підбад...рює:

– Не соромся, синку, дарувати людям радість.

369.2 Виконайте одне із завдань:

1. Прочитайте вголос текст. Доберіть заголовок. Визначте основну думку.

2. Дайте письмову відповідь на запитання: Чому хлопчик вагався, взяти чи ні букет до школи? Як би ви вчинили на місці хлопчика?

3. Запишіть виділені слова у фонетичній транскрипції. Поясніть вживання орфограми йо,ьо.

4. Прочитайте мовчки текст. Як ви розумієте слова батька: «не соромся дарувати людям радість»? Напишіть есе «Що означає вислів «дарувати людям радість»?»

370.1 Слова із буквосполученнямиьо запишіть у першу колонку, а з йо – у другу. Запам'ятайте правопис слів із буквосполученнями йо,ьо.

Сьомий, сльози, його, батальйон, район, льон, сьогодні, бойовий, бадьорий, мальовничий, вольовий, мільйон, павільйон, синього, йодистий, гайок, знайомий, льодовик, серйозний, працьовитий, дзьобик.

371.1 *Перепишіть наведені слова, групуючи їх відповідно до правил вживання буквосполучень йо,ьо.*

Його, серйозно, майорить, байок, войовничий, йод, район, підйом, бойовий, райок, медальйон, йорж, бульйон, Соловийов, майор, Йосип, Муравйов, павільйон, бульйон.

372.1 *Уявіть, що ви берете участь в обласному конкурсі «Історія мого села (міста)». Підготуйте презентацію про найцікавіші події у вашому населеному пункті, використовуючи слова на вивчені правила.*

Медальйон – medalion
Стіка́ти – a curge

Прийо́мний – înfiat
Йо́та – iotă, puțin de tot

§ 42. Правила вживання апострофа Правильна вимова та написання слів з апострофом

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Малесенька ластівка зранку мені
Співає – щебече пісні весняні.
О. Олесь*

Апостроф (') – наймолодший знак української мови. Йому близько 80 років. Назва його взята із давньогрецької мови. Там слово означало кривий, зігнутий, повернутий.

373.1 *Зіставте вимову й написання наведених слів. На що вказує апостроф? Як читається буква, після якої стоїть апостроф, і буква, перед якою він стоїть? Які звуки позначають ті самі букви, коли між ними немає апострофа?
продовження вправи на наступній сторінці*

I. [бур'ян] – бур'ян, [з'явитис'а] – з'явитися, [зв'язок] – зв'язок, [б'ют'] – бють.

II. [бур'ак] – буряк, [з'аблик] – зяблик, [дз'в'ак] – дзвяк, [б'уст] – бюст.

Апостроф показує, що наступні букви **я, ю, є, ї** позначають два звуки [йа], [йу], [йе], [йї]. Основна умова написання апострофа – роздільна вимова, якщо цього немає, то апостроф не пишемо.

УВАГА! Перед **йо** апостроф не пишеться: *Вороб'йов, Солов'йов, Мурав'йов.*

374.1 Знайдіть в орфографічному словнику і ви-
пишіть 10 слів з апострофом. Зачитайте
один одному слова і зробіть висновок: після яких букв і перед
якими голосними ставиться апостроф?

Апостроф ставиться тільки перед я, ю, є, ї в таких випадках:

1. Після губних **б, п, в, м, ф**, наприклад: *п'ять, м'ята, б'ють, зв'язати, сп'яніти, черв'як, верф'ю.*

2. Після **р**, що стоїть у кінці складу, наприклад: *бур'ян, бар'єр, матір'ю, на подвір'ї.*

3. Після префіксів, що закінчуються твердим приголосним: **-з-, -без-, -об-, -над-, -в-** : *об'явити, роз'яснювати, під'їхати, з'їзд, возз'єднання.*

4. Після **к** у слові **Лук'ян** та всіх похідних від нього: *Лук'янець, Лук'янівка.*

5. У складних словах: *дит'ясла, двох'ярусний.*

6. У словах іншомовного походження: *Монтеск'є.*

Апостроф не пишеться

1. Якщо перед буквами **б, п, в, м, ф** є ще й інший приголосний: *св'ято, морквяний, духмяний, мавпячий, дзвякнутти.*

2. Після м'якого **р**: *рясно, буря.*

3. У словах іншомовного походження: *бюро, бюджет.*

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! При переносі апостроф не відокремлюється від попередньої букви: *бур' – ян, солов' – їний.*

375.1 Прочитайте подані слова. Після апострофа на місці букв я, ю, є, ї чітко вимовляйте по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йї].

П'ять, п'ята, м'ята, м'ясо, солов'ї, здоров'я, пір'я, бур'ян, в'є, подвір'я, м'який, ластів'ята, Мар'янка, Дем'яно, під'їжджати, узгір'я, верб'я.

376.1 Поділіть для переносу подані слова. Запишіть їх у зошити.

Валер'янка, рум'яний, жаб'ячий, солом'яний, солов'їний, кам'яний, дерев'яний.

377.1 Прочитайте вголос подані слова, переписіть, поставивши в них замість крапок, де потрібно, апостроф або м'який знак. Поясніть написання слів. Доберіть до кожного ще по два слова на те саме правило вживання апострофа.

Люб..язний, здоров..як, солов..їна (пісня), атель..є, бар..єр, дерев..яний, в..юно, підв..язати, Анастас..єв, Аркад..єв, Лук..янченко, батал..йон.

378.1 Запишіть українською мовою наведені слова. Користуючись таблицею, поясніть написання слів. Зробіть фонетичний аналіз виділених слів.

Marinar, pană, din piatră, sărbătoare, injecție, familie, zece, piesă, moale, din lemn, vierme, sfânt, creșă, sănătate, sfeclă, o jumătate din măr, bate, călcîi, nume, monument, interviu, semințe, memorie, constelație, flacăra.

Хвилинка для відпочинку

- Покажи мені щоденник, каже батько до сина.
- Я не маю.
- А де він.
- Залишив у школі.
- Навіщо?

Мені мама сказала, щоб я більше двійок додому не приносив.

379.1 Прочитайте та переписіть українські прислів'я. Де потрібно, поставте апостроф.

1. Скільки вб..єш, стільки в..їдеш. 2. День гуляє, три слабкий, а на п..ятий – вихідний. 3. Ні риба, ні м..ясо, і в раки не годиться.

*Прочитайте!
Це цікаво!*

ЗНИКНЕННЯ АПОСТРОФА

У тридев'ятому царстві є незвичайна країна Фонетика. Правлять нею три сестри: сувора і розумна Орфографія, точна Графіка і миловидна та співуча Орфоепія.

Якось у цій країні сталася надзвичайна подія – зник Апостроф. У Фонетичі почався страшний безлад. Графіка та Орфоепія хапалися за голову. Бо люди почали неграмотно писати. Орфоепія потерпала від неправильної вимови. Люди не могли нормально порозумітися!..

Треба негайно шукати Апостроф.

До пошуків залучили найкращі сили. І ось що з'ясували слідчі. Кома, що мешкала у сусідній країні, давно заздрила Апострофу, оскільки він був такий же, як і вона, але завжди стояв вище. Можливо, це її рук справа?

380.1 *Запишіть текст. Поясніть вживання апострофа в словах.*

Я люблю ліс. Чисте, свіже повітря його п'янить своєю прохолодою. М'який мох на стовбурах п'ятдесятилітніх дерев манить мене своїми дивовижними формами. На кронах зелених дерев в'ють гнізда солов'ї. Ластівки носять у дзьобиках грудочки м'якої глини для своїх гніздечок. А у гніздечках уже вивелися маленькі ластів'ята. В Україні шанують цих птахів. З давніх-давен заборонялося чіпати не тільки гнізда, а й полахати птахів. Адже їх приліт сповіщає, що весна настала.

Велика шана їм і за невтомну працю.

380.2 *Виконайте одне із завдань:*

- 1. Прочитайте вголос текст, запам'ятовуючи написання слів з апострофом.*
- 2. Випишіть три слова з апострофом та запишіть їх звукописом. Поясніть написання слів. Уведіть їх у словосполучення.*
- 3. Які ще птахи користуються пошаною українців, стали народними символами? Пригадайте та запишіть назви кількох птахів-символів молдовського народу.*

§ 43. Подвоєння букв на позначення подовження м'яких приголосних

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Природа – то найбільша таємниця...

О. Вишня

381.1 *Розберіть подані слова за будовою. На межі яких частин слова збігаються звуки? Зробіть*

висновки.

Подвоєння (dublarea) приголосних відбувається внаслідок збігу однакових букв на кінці однієї та на початку іншої частини слова:

- префікса і кореня: *об+бити, від+дати, роз+зброїти, без+зубий;*
- кореня або основи на -н- і суфікса -н-: *закон+ний, лавин+ний, осін+ній, годин+ник, вин+ний, щоден+ний;*
- кореня на -с- і дієслівного постфікса -ся: *ніс+ся, підніс+ся, розріс+ся, пас+ся;*
- кінця першої й початку другої частини складноскорочених слів: *юннат, військкомат.*

382.1 *Утворіть від поданих іменників прикметники. Вкажіть, які із них і чому матимуть подвоєне н.*

Закон, ріка, осінь, лимон, дощ, вікно, зміна, вітамін, морква, війна, кінь, молоко, хвилина, година, гортань, книжка, стіна, район, земля, корона.

383.1 *Утворіть від поданих слів нові, додаючи відповідні префікси.*

(Над)дністрянський, (без)законний, (без)кровний, (без)звучний, (під)бігти, (під)дати, (над)дунайський, (воз)з'єднати, (роз)зброїти.

384.1 *Перепишіть слова, вставте, де потрібно, пропущені подвоєні приголосні.*

Годин..ик, письмен..ик, крижан..ий, щоден..ик, цін..ість, відмін..иця, під..ати, тряс..я, благословен..ий, роз..броїти, об..ивка, пташин..ий, ден..ий, продовження вправи на наступній сторінці

зріс..я, об..ризкати, картин..ий, від..окремити, об..їйти, над..ворі, шален..ий.

385.1 *Випишіть із підручника літератури п'ять ре-
чень, у яких є слова з орфограмою «Подвоєння
приголосних». Зачитайте їх одне одному. Поясніть, за яки-
ми правилами відбувається подвоєння.*

386.1 *Прочитайте подані слова. Простежте, скільки н пише-
мо в ненаголошених суфіксах -ан- (-ян-), -ен-, а скільки
– в наголошених -анн-, (-яnn-), -енн-? Зробіть висновки.*

-нн-

несказáнний
незрівня́нний
незліче́нний
нескінче́нний

-н-

неска́заний
незрівня́ний
незліче́ний
нескінче́ний

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Не подвоюється буква н у прикметниках, утворених від іменників за допомогою суфіксів *-ан- (-ян-), -ин-, -їн-*: *піщаний, олов'яний, осу-
ний*.

Якщо букви в словах подвоюються внаслідок збігу однакових при-
голосних, то при перенесенні слів з рядка в рядок з двох однакових
букв одна залишається в попередньому, а інша переноситься в на-
ступний: *від-дати, туман-ний*.

387.1 *Запишіть наведені слова, підкресліть слова з орфогра-
мою «Подвоєння приголосних». Поясніть їх написання.*

Відмінник, денний, віддати, юннати, співвітчизник, пасся, розрісся, цін-
ний, районний, лимонний, беззахисний, мільйонний, віддячити, картин-
ний, законний.

В українській мові приголосні звуки в деяких випадках вимовляються
довше, тобто подовжуються. На письмі вони позначаються подвоє-
ними однаковими літерами, а при звуко-буквену аналізі слова пе-
редаються значком «:»: Наприклад: *спросоння [с п р о с о н' : а]*.

Подовження буває:
В іменниках середнього роду на -я: <i>життя, каюття, колосся, знання</i> .
В іменниках жіночого роду, що закінчуються на приголосний, у формі орудного відмінку: (чим?) <i>сіллю, тінню, міддю, ніччю, річчю</i> . Але: <i>кров – кров'ю, мати – матір'ю, радість – радістю</i> .
У деяких іменниках чоловічого роду: <i>суддя, Ілля</i> та жіночого роду І відміни: <i>рілля, стаття</i> .
У формах <i>лляти, ллють, ллю, ллеш, ллеться</i> .
Перед я, ю у прислівниках типу: <i>попідвіконню, попідтинню, спросоння, навмання, зрання</i> .
Подовження не відбувається:
В іменниках середнього і жіночого роду при збігові двох різних приголосних: <i>повістю, радістю, щастя, листя</i> .
У словах середнього і роду на -я, що означають назви малят тварин: <i>зайчєня, телєя, поросєя, цуценєя</i> .
Якщо приголосні д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш стоять не між двома голосними: <i>озброєнь, знань, багать</i> .
У сумнівному випадку треба користуватися орфографічним словником.

388.1 У чому полягає різниця між подовженням і подвоєнням? Чи є такі фонетичні явища в молдовській мові? Наведіть приклади.

389.1 Перепишіть слова у дві колонки: у першу – ті, у яких є подовження, в другу – ті, у яких подовження немає. Поясніть написання слів з подвоєними літерами.

Дозвілля, затишшя, безсмертя, вічністю, роздоріжжя, багаття, Поволжя, жовчю, весілля, навмання, Поділля, кошеня, знання, узбережжя, молоддю, щастя, скатертю, спросоння, статей, наллю, молодістю.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Якщо подвоєння відбувається внаслідок подовження м'яких приголосних, то переносити слова з рядка в рядок можна так: *стат-тя і ста-ття*.

390.1 *Запишіть слова, поділяючи їх для переносу з рядка в рядок.*

Обличчя, осінній, беззубий, заняття, піддавати, перенісся, безталанний, захоплення, століття, ранній, відкриття, багаття, настінний, почуття, навмання, сумління, останній.

390.1 *Спишіть. Вставте, де потрібно, пропущені букви. Визначте орфограму «Подовження приголосних». Поясніть написання слів з подовженими приголосними. Зробіть звуковий запис виділених слів.*

Безсмерт..я, ніч..ю, латат..я, суд..я, проніс..я, вигід..я, спів..ітчизник, століт..я, радіст..ю, світан..я, прощан..я, зіл..я, волос..я, прагнен..я, ріл..я, ран..ій, колос..я, цін..ість, височен..ий, зран..я, навман..я, нескорен..ий, шален..ий.

Хвилинка для відпочинку

Мама покупала синів-близнюків. Обернула їх простирадлами, посадила на диван, а сама заходилася прати їхню білизну. Хлопці про щось перешіптувалися і все «ха-ха» та «хі-хі».

– Чого вам так смішно? – не витримала мама, відірвавшись на хвилюк від роботи.

– Бо ти, мамо, двічі покупала Сергійка, – пояснив Тарасик.

391.1 *Перекладіть українською мовою. Визначте орфограму «Подовження приголосних». Поясніть написання слів.*

Musafiră, madonă, desenare, fericire, spic, Ema, propoziție, ciocleje, nuntă, sentimente, deschidere, față, tonă, hokei, Tadei, Ilie, vilă; ziua de naștere, toarnă cafea, citirea cărților, de pe somn, de cu zori, rochie, judecător.

392.1 *Прочитайте уважно текст. Випишіть виділені слова. Поясніть їх написання.*

ДЕЛЬФІНИ – РОЗУМНІ ІСТОТИ

Хто не чув численні розповіді про цих дружелюбних та симпатичних тварин, які беззастережно кидались рятувати людей, що потрапили в небезпечні ситуації на воді.

Дослідження показали, що мозок дельфіна схожий на людський.

Багато фахівців вважають цих тварин розумними, але, спираючись на численні спостереження за дельфінами та досліді, вчені так і не змогли довести чи спростувати це (Із книги «Цікаве, дивовижне, таємниче»).

392.2 Виконайте одне із завдань: Уважно прочитайте виділені слова і з'ясуйте:

1. Чи однакова причина подвоєння букв у поданих словах?
2. У яких словах подвоєння передає збіг приголосних на межі морфем?

Жовч – fiere

Латáття – nufăr

Пóвінь – inundație, revărsare de apă

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМОЮ «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»

1. Дзвінкий приголосний, що уподібнюється до наступного глухого, є в слові

- А нагідка
- Б казка
- В нігті
- Г стежка

2. Спрощення позначається на письмі у слові

- А хворос..няк
- Б шіс..надцять
- В хвас..ливий

Г виїз..ний

3. Прийменник в уживається в словосполученні

А (у,в) озері

Б викиди (у,в) атмосферу

В (у,в) обличчя

Г працював (у,в) полі

4. Апостроф пишеться в слові

А духм..яний

Б горохв..яний

В мереп..янський

Г присв..ячений

5. М'який знак пишеться в слові

А т..охкати

Б тон..ший

В різ..бяр

Г біл..ше

6. Чергування приголосних при словозміні відбувається в слові

А день

Б село

В пух

Г заєць

7. Виконайте звукопис слів. Підкресліть слова, що мають однакову кількість букв і звуків.

Верб'я, кошеня, радіють, трудиться.

8. У поданих словах вставте, де треба, м'який знак. Поставте слова у форму давального відмінка однини.

Зірон..ка, Натал..ка, дон..ка, гол..ка.

9. Виконайте фонетичний розбір слова над'яр'я.

ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ

§44. Словосполучення та речення

Відмінність словосполучення від слова, його форми і речення. Головне та залежне слово у словосполученні

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро
Та наша славная країна.
Т. Шевченко*

ЩАСЛИВА ЗУСТРІЧ

Було це, діти, дуже давно. За велінням цариці Граматики став Синтаксис володарем словосполучень і речень. Він був розумним правителем. У реченнях кожне слово послухно ставало на своє місце. Та чомусь ходив Синтаксис засмучений, зажурений. Відчував, що в нього не все є для щастя. Хотілося йому, щоб думки виражалися з почуттями. Прагнув, щоб кожне речення мало відповідну інтонацію. На жаль, у його царстві не було Розділових Знаків. Тому при розмові втрачалися паузи, які були потрібні. Ні питальних, ні окличних речень не могло бути. Навіть межі речень іноді важко визначались. Одного разу задуманий Синтаксис гуляв по місту. Не спам'ятався, як опинився у дрімучому лісі. Тут він побачив цікаве видовище. Красива молода дівчина, що нагадувала царівну, бо мала на голові корону із загадкових знаків, була в оточенні дивних істот. Спочатку Синтаксис подумав, що то Цифри. Та коли підійшов ближче, побачив, що помилився. Знаки підстрибували, жестикулювали, а дівчина-царівна у відповідь тільки кивала головою. Її великі красиві очі були дуже сумні.

Синтаксис наблизився до царівни і запитав здивований: «Хто ви такі?» Дівчина усміхнулася замість відповіді. «Я цар Синтаксис, а ви хто такі?» – ще голосніше запитав Синтаксис. Він здивувався, бо тепер його речення прозвучало з питальною інтонацією, виражало здивування.

«Нарешті! – відказала царівна. – Я Пунктуація. Мене зачарував на три роки чаклун Мовчун. Якщо за цей час до мене не заговорить розумний Синтаксис, я і мої слуги назавжди залишимося німі».

«Як це прекрасно, що ми зустрілись! – вигукнув Синтаксис. – Нарешті я знайшов те, чого мені бракувало. Тепер я знаю, що таке почуття!

Я щасливий, що зустрів тебе! Віднині Ти і Розділові Знаки будуть жити у моєму царстві. Маю надію, що речення подружаться з вами. А я просто не уявляю собі майбутнього без Тебе, дорога Пунктуаціє!»

Синтаксисом (syntaxă – з грец. syntaxis – поєднання, складання) називається розділ науки про мову, який вивчає будову та значення

- словосполучень і речень.

Одиницями синтаксису є словосполучення й речення.

Слова в реченні пов'язані одне з одним за змістом. Речення складаються із слів і словосполучень. Зв'язок між словами в реченні встановлюється за допомогою запитань.

Знати правила будови словосполучень і речень потрібно для того, щоб правильно говорити, писати й розуміти написане й прочитане.

Пунктуацією (punctuație – з лат. punctum – крапка) називається розділ мовознавства, який вивчає систему вживання на письмі розділових знаків. У школі вивчається десять розділових знаків: крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, тире, дужки, лапки, три крапки.

. ? ! , ; : – () «» ...

393.1 Чи мотивованими, на вашу думку, є назви розділів науки про мову: синтаксис, пунктуація?

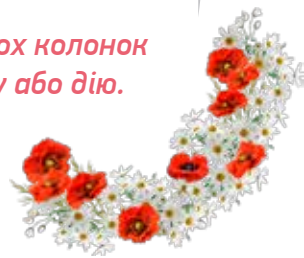

394.1 Порівняйте і скажіть, у якій із двох колонок точніше названо предмет, ознаку або дію.

Віночок – український віночок.

Читати – виразно читати.

Писати – писати вправу

394.2 Як називається синтаксична одиниця, записана в правій колонці? Що вам відоме з молодших класів про словосполучення? Чим словосполучення схоже на слово і чим відрізняється від нього? Із яких частин складається словосполучення? Як визначити зв'язок слів у словосполученні? Наведіть приклади словосполучень молдовською та українською мовами.

395.1 *Перекладіть словосполучення українською мовою. На що слід зважати при перекладі словосполучень з молдовської мови українською?*

Limba moldovenească, limba ucraineană, a învăța o poezie, a scrie frumos, a desena cu acuarele, prieteni adevărați, școala noastră, carte interesantă, copii fericiți.

396.1 *Чи будь-яке поєднання двох або більше слів є словосполученням? Аргументуйте прикладами.*

397.1 *Прочитайте. Скажіть, які з наведених прикладів не є словосполученнями? Чому саме? Випишіть словосполучення, визначте головне слово, поставте запитання до залежного.*

Батьківська земля, відпочивати в лісі, настала осінь, цікава книга, біля школи, над землею, прочитати самостійно, ароматні квіти, жовті і зелені, новий будинок, вітер і дощ, любити Батьківщину.

Словосполучення (îmbinare de cuvinte) – це поєднання двох (або більше) слів, з яких одне є головним, а інше чи інші залежать від нього.

Словосполучення називає предмети, явища, ознаки, дії, виступаючи складовою частиною речення, наприклад: *ясний день, дуже гарний, трохи швидше*. Воно відрізняється від слова тим, що точніше, конкретніше називає предмети, дію чи ознаку. До складу словосполучень завжди входять головне і залежне слово. Головне і залежне слово визначають за допомогою питань. Питання ставлять від головного слова до залежного.

Який?
X ————— ↓
Літній ← вечір

Що?
X ————— ↓
співати ← пісню

Наскільки?
X ————— ↓
дуже ← гарно

Тип словосполучення визначають за головним словом: якщо в ролі головного слова є **іменник**, – **словосполучення іменне**, наприклад: *обкладинка (чого?) книги*; якщо головним словом є **дієслово** – **словосполучення дієслівне**: *читати (що?) книгу*.

Якщо від головного слова залежить не одне, а більше слів, **словосполучення називається складним**: *письмовий стіл із бука*.

Не є словосполученням:

- а) **підмет і присудок**: *пісня лунає*;
- б) **іменник (займенник) з прийменником**: *навколо хати*;
- в) **однорідні члени речення**: *батьки і діти*

398.1 *Поширте свої знання про словосполучення за посиланням*

399.1 *З'ясуйте, у якій з трьох колонок записані словосполучення. Доведіть свою думку.*

За селом	золота осінь	книги і зошити
Після уроків	широкий Дніпро	біля школи
Газети і журнали	писати гарно	Леся співає

В українській мові можливе використання синонімічних словосполучень:

брати участь і взяти участь (але не приймати); відсутній через хворобу і відсутній у зв'язку з хворобою (але не із-за хвороби); протягом місяця і впродовж місяця (але не на протязі); йти в школу і йти до школи.

340.1 *Доберіть і запишіть до поданих словосполучень синонімічні. Визначте головне і залежне слово у новоутворених словосполученнях.*

Зразок: Тарасові слова – слова Тараса.

Мамина ласка, бабусина пісня, протягом місяця, лимонний пиріг, вода з колодязя, день восени, книга Марійки, дідусеві окуляри, брати участь.

Хвилинка для відпочинку

- Тьотю, у вас є таке мило, щоб з нього була біла піна?
- Щось не розумію тебе...
- Я купляв і зелене, і жовте, і рожеве мило, а піна завжди була... чорна.

341.1 *ХТО ШВИДШЕ? Випишіть сполуки слів, що не є словосполученнями.*

1. Щира посмішка, дівчата і хлопці, подякував сестрі, урок української мови. 2. Над вербою, говорити з товаришем, відповідати на запитання, розповідати цікаво. 3. Хлопець читає, дзвінко співати, ніжна пісня, дуже швидко.

Грамматична помилка умовно позначається великою літерою Г. Цей вид помилок характеризується порушенням у творенні слів, їх відмінкових форм, у побудові словосполучень і речень.

342.1 Прочитайте речення. Знайдіть словосполучення, у яких неправильно вжито відмінки залежних слів. Запишіть відредаговані словосполучення.

1. Усі діти нашого класу в цей день були одягнені у святковій формі. 2. На шкільному святі музиканти грали в народні інструменти. 3. Восьмома роками батьки віддали мене до спортивної секції по баскетболу. 4. Мені дуже хотілося займатися по футболу. 5. Мені подобається піклуватися за своїх домашніх тварин. 6. Свого домашнього кота я називаю Васько.

343.1 Підготуйте повідомлення на одну з наведених нижче тем:

1. Що вивчає пунктуація; походження слова «пунктуація».
2. Словосполучення; головне і залежне слово у словосполученні.
3. Поєднання слів, що не є словосполученнями.
4. Словосполучення просте і складне.

343.1 Виразно прочитайте текст. Випишіть із поданих речень усі словосполучення, позначте головне і залежне слова, визначте тип словосполучення. Накресліть схеми 2-3 словосполучень.

Дніпре мій! Велика ріка мого народу! Прийми мою любов і безмежну подяку, що родився я на твоїх берегах, що пив твою м'яку і чисту воду. Скільки радості, скільки глибоких найдорожчих почуттів принесли моєму серцю рідні твої води! Скільки людської краси відкрилося мені на твоєму урочистому березі! Як багато добра подарував ти мені! Любов'ю наповнив моє серце, надихнув мене на розуміння великого (О. Довженко).

343.2 Чи є у вашому селі (місті) річка? Як вона називається? Складіть усну розповідь «Річка мого дитинства».

Нагідкі – vizdoage
Урочістий – solemn

Новоутворення – formare nouă
Безмежний – nemărginit

§ 45. Речення. Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Окличні речення Розділові знаки в кінці речень. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення

*Прочитайте!
Це цікаво!*

*Золотом дзвенить врожай, -
Буде добрий коровай.
М. Чопей*

З ІСТОРІЇ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Кома і крапка – найдавніші розділові знаки. Вони з’явилися в друкованих книгах шістнадцятого століття. Слово «кома» прийшло до нас з латинської мови. Його значення: кую, б’ю, відсікаю, відрубую, відділяю. Крапка – в перекладі з латинської – пунктум. Від цього слова утворилися пункт, пунктуація, пунктір, пунктуальний. Тире – слово французьке, означає тягти. Першим заснував цей розділовий знак М. Карамзін на початку дев’ятого століття. Апостроф – наймолодший знак нашого письма. З’явився він в українській граматиці і набув правописних прав за радянських часів. Назва знака взята з давньогрецької мови, де означає: кривий, зігнутий, повернутий.

344.1 Який розділ мовознавства вивчає вживання на письмі розділових знаків?

! Речення за інтонацією (за вимовою) бувають **розповідні** (enunziative), **питальні** (interogative) і **спонукальні** (imperative).

● У кінці кожного з них ставиться на письмі відповідний знак (або крапка, або знак питання).

Речення, у яких автор розповідає про щось або описує явище, називаються **розповідними**. В кінці розповідних речень ставиться **крапка** (.).
Наприклад: *Про калину наш народ створив багато легенд, переказів, пісень.*

Речення, у яких автор про щось запитує, називаються **питальними**. У питальних реченнях, крім інтонації питання, використовуються ще й питальні слова: **хто, що, який, скільки, звідки тощо**. В кінці питального речення ставиться **знак питання** (?), **наприклад:** *Ви знаєте, як цвіте калина?*

Речення, у яких автор спонукає до дії, тобто висловлює наказ, пораду, прохання, називаються *спонукальними*. В кінці спонукального речення ставиться *крапка* або *знак оклику*. *Наприклад: Не ламай калину.(!)*

Розповідні, питальні і спонукальні речення можуть вимовлятися з підсиленою, напруженою інтонацією, тобто вони стають окличними (розповідно-окличними, питально-окличними і спонукально-окличними).

Часто одне й те ж речення може бути і розповідним, і питальним, і окличним. Це залежить від інтонації, з якою його вимовляють. *Наприклад:*

1. *Ми сьогодні йдемо на концерт.* (Вимовляється з розповідною інтонацією).
2. *Ми сьогодні йдемо на концерт?* (Вимовляється з питальною інтонацією).
3. *Ми сьогодні йдемо на концерт!* (Вимовляється з окличною інтонацією).

345.1 Прочитайте по черзі речення, дотримуючись їх правильного інтонування. Охарактеризуйте речення за метою висловлювання та за інтонаційним забарвленням.

Зацвіла калина. Зацвіла калина?
Хай цвіте калина! Зацвіла калина!
Зацвіла калина?!

346.1 Перекладіть речення українською мовою. Поставте необхідні розділові знаки в кінці речень. Будьте готові аргументувати свій вибір.

1. Ah, de-ar veni primăvara (N. Esinescu). 2. Hai mai bine despre copilărie să vorbim, căci ea singură este veselă și nevinovată (I. Creangă). 3. Pădurile de stejar au prins a se răi (I. Druță). 4. Fie-vă milă de jupîneasă și copilașii ei (C. Negruzzi). 5. Stelele par înghețate, cerul pare oțelit (V. Alecsandri). 6. Capul lui Moțoc vrem (C. Negruzzi). 7. Oare nu-i târziu, moș Nichifor (I. Creangă).

Розділові знаки називаються *пунктограмми* (punctograme). Вони допомагають тому, хто пише, точно передати думку, її відтінки, виразити волю й емоції, оцінки та своє ставлення до них, а читачеві адекватно сприйняти й зрозуміти текст.

Пунктуаційна помилка (greșală de punctuație) – помилка, пов'язана з порушенням правил пунктуації.

347.1 *Складіть питальні речення, які б починалися словами хто, який, скільки, звідки. Запишіть їх. Спробуйте перебудувати ці речення і зробити з них окличні.*

348.1 *Використовуючи подані сполучення слів, складіть спонукальні речення, у яких би висловлювалися поради. Підпорядкуйте своє мовлення темі та основній думці висловлювання. Не говорити та не писати зайвого; стежити за порядком викладу думок; поважати думку іншого; уважно слухати співбесідника.*

349.1 *Підведіться й уважно прослухайте вірш. Якщо почуєте питальне речення, намалюйте у повітрі знак питання, якщо почуєте розповідне речення, кивніть головою в знак згоди, коли ж почуєте спонукальне речення, покажіть правою рукою жест запрошення.*

ЛГ

«Ура!» - гукнеш ти друзям неодмінно. –
Сьогодні з мови я дістав «відмінно!»
Частини мови! Назви наче й звичні,
Полюбиш їх – красиві, поетичні!
«Відмінно» заслужив ти. Знав – чудово.
Це за любов найвища нагорода.
Хто ж так назвав оці частини мови?
Назвали вчені.
Й підхопив народ!
Д. Білоус

350.1 *Уявіть собі, що ви працюєте коректором і до вас на стіл потрапив текст, наведений нижче. Відредагуйте його.*

Чи знаєте ви, що сниться хліборобові у довгі зимові ночі! Йому сниться, як в полі хвилюється яра пшениця? А ще йому сниться, як яркий, блискучий, іскристий – наярює дощик, прозорий і чистий? І сниться йому, що дозріла пшениця! А ще, йому сниться, що в кожного з нас на столі – рум'яна, смачна, запашна паляниця. Тож будьмо завжди шанувати і сни хлібороба, й важку його працю...

351.1 *Розкажіть один одному про працю хліборобів, використавши вірш із попередньої вправи та доповнивши розповідь власними спостереженнями.*

Хвилинка для відпочинку

ВЕЛИКА РІЗНИЦЯ

- Скільки років має твій братик Івасик? – питає Іра Славку.
- Один рік, - відповідає Славка.
- Мій песик Бурко має також один рік. Дивись, як він чудово бігає, а Івасик щойно вчиться робити перші кроки.
- Е, - обороняє Славка братика. – Бурко має чотири ноги, а Івасик тільки дві.

352.1 Обговоріть тему «Чому хліб називають свя-
тим»? Напишіть есе «Така важка і почесна
професія хлібороба».

353.1 Запишіть текст, визначаючи межі речень і
розставляючи розділові знаки. Визначте вид
кожного речення за метою висловлювання.

Яке щастя, яке добро, що є хліб на світі
Спочатку він був у землі Потім у борошні Й
нарешті ми його бачимо на столі Хліб, який
народжений працею, зарум'янений, паху-
чий, вірний наш годувальник. Споконвіку
називали хліб святим. Епітет цей у нас в по-
шані й тепер Ще з давніх-давен люди скла-
дали на честь хліба радісні й бентежні пісні, де з любов'ю говорилося про
святість хліба, про його велич (М. Польовий).

Виконайте одне із зівдань:

1. Підкресліть в реченнях граматичні основи.
2. Випишіть з тексту епітети до слова «хліб». Доберіть кілька влас-
них прикладів.
3. Доберіть до тексту заголовки. Яка його основна думка? До чого
закликає автор? Чи поділяєте ви його думку?

Друкóваний – tipărit
Ві́клад думóк – expunerea gîndurilor
Бентéжний – agitat, tulburat, neliniștit
Вéлич – măreie

§46. Граматична основа речення (підмет і присудок) Речення з одним головним членом речення

Навчаюся!

Тренуюся!

І сонце, й сніг, і ожеледь, все разом.

І я не знаю, це весна чи ні?

Л. Костенко

354.1 Чи достатньо для спілкування вживати лише окремі слова, словосполучення? За допомогою чого ми спілкуємось?

355.1 Прочитайте і скажіть, у чому, на вашу думку, полягає відмінність речення від слова та від словосполучення?

Весна. Чарівна весна. Вже настала чарівна весна.

Калина. Червона калина. Червона калина розцвіла під моїм вікном.

Урок. Урок математики. Мені дуже сподобався урок математики.

356.1 Що ви знаєте про головні члени речення; як вони називаються, що означають, чим частіше можуть бути виражені? Наведіть свої приклади.

- ! Речення має закінчену інтонацію і служить одиницею спілкування. Кожне речення має **граматичну основу**, яка найчастіше виражається двома головними членами речення – **підметом і присудком**.

Підмет (subject) – це головний член речення, що означає предмет, про який розповідають у реченні. Підмет відповідає на запитання *хто? що? (cine? ce?)* **Наприклад:** Діти (хто?) збирають ягоди. Підмет найчастіше виражається іменником і займенником.

Присудок (predicat) – це головний член речення, який повідомляє про те, що робить підмет або що з ним робиться. Присудок відповідає на запитання *що робить підмет? що розповідається про підмет? який є підмет? (ce face obiectul? Ce se spune despre obiect?)* **Наприклад:** За вікном цвіте (що робить?) калина. Присудок найчастіше виражається дієсловом.

Дізнатися більше про члени речення ви зможете за посиланням

357.1 *Спишіть, вставляючи пропущені букви. Підкресліть граматичну основу речень.*

Вузька ст..жина за с..лом зникає у вер-
болозах. Поміж плакучих верб співають
соловейки. Мирно воркують лагідні гор-
лиці. Ранішній туман заст..ляє долину.
Молодій траві й краплистим росам тут
пр..вільно. Туман клубочиться над сон-
ним оз..ром.

Хвилинка для відпочинку

КОРИСНА ПОРАДА

- А що таке речення?
- Щоб не розгубиться, по шпарталочку не тягтись до сумки, визнач спокійненько: «Мовна одиниця, засіб формування й висловлення думки».

Д. Білоус

358.1 *ХТО ШВИДШЕ? Знайдіть другу частину кожного речення і запишіть. Будьте готові пояснити, як ви розумієте записані прислів'я.*

На те й голова. Живе слово дорожче. З великої хмари. Ніж мертва літера. Малий дощ. Правда. Щоб у ній розум був. Коли люди до тебе добрі. Світліша за сонце. То ти будь ще добріший.

359.1 *Розгляньте наведену нижче таблицю, пригадайте, що ви знаєте про види речень з початкових класів. Скажіть, що дізнались нового.*

Види речень		
Принципи розподілу	Види	Приклади
За наявністю другорядних членів речення	<i>Поширені</i> (мають другорядні члени речення)	<i>Цвіте червона калина.</i>
	<i>Непоширені</i> (не мають другорядних членів речення)	<i>Цвіте калина.</i>

продовження таблиці на наступній сторінці

За складом граматичної основи	Двоскладні (граматична основа складається з підмета і присудка)	<u>Настала весна.</u>
	Односкладні (граматична основа складається з одного головного члена речення)	<u>Люблю весну.</u> <u>Весна.</u>
За кількістю граматичних основ	Прості (мають одну граматичну основу)	<u>Яскраво світить сонце.</u>
	Складні (мають кілька граматичних основ)	<u>Пішов дощ і земля освіжилась.</u>

360.1 Прочитайте речення. Поширте їх і запишіть. Підкресліть граматичну основу. Визначте вид речень за складом граматичної основи.

I. Осінь. Пожовкла трава. Листя почало сохнути. Подув вітерець. Хмаринки розповзлись. Ми повернулись.

II. Прийшла весна. Потепліло. Прилетіли птахи. З'явилися листочки. Зацвіли квіти.

III. Починається повінь. Розгулялася буря. Дзвонили дзвони. Ніхто не спав. Блискало.

361.1 Прочитайте. Визначте стиль і тип мовлення. Використовуючи таблицю «Види речень», проаналізуйте (усно) виділені речення.

На тихому вітрі тріпотять червоні, рожеві і білясті маки. Яка ж краса! Жаль тільки, що за тиждень одцвітуть. По краях картоплі наливаються. А соняшники! Жовті пелюсточки обрамляють живі щільники, залиті молочком у сірих зернятках. Соняшники, немов парубки в жовтих картузах, залицяються до мальв, що буйно цвітуть коло хати. Гарно в природі. Все живе, квітне, дихає.

362.1 Перепишіть текст. Підкресліть головні члени речення, поставте до них запитання. Визначте, чим виражені головні члени речення. Охарактеризуйте виділені речення.

ВЕСНЯНИЙ ВІТЕР

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього доторкнулось щось тепле і лагідне.

Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер. «Годі спати, – зашепотів весняний Вітер. – Прокидайся, весна наближається...» (В. Сухомлинський).

Відгадайте: Тане сніжок, квітне лужок, день прибуває, коли це буває?

362.2 Розгляньте малюнок. Яка пора року на ньому зображена? Як ви про це здогадалися? Складіть невелику розповідь про весну, використовуючи односкладні речення.

Верболо́з – sălciș

Клубо́читься – a se învălura, a se ridica în vârtej

Приземкува́тий – de statură mică, mic și îndesat

§47. Другорядні члени речення. Додаток

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Т. Шевченко

363.1 Слово «другорядний» означає: не основний, менш важливий. Невже другорядні члени речення менш важливі для вираження думок? Щоб перевірити це, здійсніть експеримент: спробуйте розказати про події сьогоднішнього дня реченнями, що складаються лише з граматичних основ. Що у вас вийшло? Який висновок можна зробити про роль другорядних членів у мовленні?

364.1 Яку функцію виконують другорядні члени речення? Які речення називаються поширеними? Які – непоширеними?

Другорядні члени речення

Додаток	Означення	Обставина
Предмет	Ознака предмета	Вказує на місце, час, причину, мету, спосіб дії
питання непрямих відмінків (кого? що? кому? чому? ким? чим? на кому? на чому?)	який? чий? котрий?	де? коли? куди? звідки? як? навіщо? наскільки? чому?
іменник, займенник, інші частини мови	прикметник, займенник, числівник, інші частини мови	іменник з прийменником, інші частини мови
<i>Душа тужить за просторами степу</i> (О. Гончар).	<i>На нього повіяло густим настоєм трав і серпневим сонцем</i> (В. Шевчук).	<i>Над кручею, за садом, на горі розквітла яблуня</i> (О. Ольжич).

365.1 Розгляньте уважно таблицю і дайте відповіді на запитання:

1. На які види поділяються другорядні члени?
2. Що вони означають, на які питання відповідають?
3. Якими частинами мови найчастіше виражені другорядні члени речення?

Додатком (complement indirect) називається другорядний член речення, який означає предмет і відповідає на питання непрямих відмінків (кого? чого? кому? чому? що? ким? чим? (на) кому? (на) чому?): *Калинова сопілка всю (що?) правду скаже (чим?) голосом моїм.*

366.1 Запишіть, підкресліть головні члени речення та додатки. Поставте до додатків питання, визначте вид. Якими частинами мови є додатки?

Молдовське населення України має оригінальний фольклор, пісенну й хореографічну культуру, народні костюми, звичаї. Надзвичайно

продовження вправи на наступній сторінці

багато спільного з українською культурою і побутом зафіксовано в архітектурі молдовського села. Багато в чому схожий інтер'єр молдовського й українського житла: ткані рушники, доріжки, килими, верети – постійні у внутрішньому оздобленні українського й молдовського селянського житла (М. Рожик, з книги «Етнографія України»).

366.2 *Розкажіть товаришеві по партії, що ви знаєте про оздоблення молдовського і українського житла. Опишіть інтер'єр молдовської каса-маре, поширюючи речення додатками.*

367.1 *Поставте слова в дужках у потрібному відмінку. Складіть з ними і запишіть речення.*

Читати (книжка, про, традиції); зберігати (пам'ятка, культура); відігравати (роль, в, життя, народ); записувати (спогади, старожили, про, історія, село); прикрашати (рушники, ікони, портрети).

368.1 *Визначте, який з двох виділених у кожному реченні іменників стоїть у називному відмінку (є підметом), а який у непрямому.*

1. Небо заступили хмари (А. Шиян).
2. Небо знову запнулося хмарами (М. Бажан).
3. Дівчата підбрали викопані буряки (О. Донченко).
4. Дороги веселі пливуть повз оселі (М. Стельмах).
5. Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! (В. Симоненко).

369.1 *Перекладіть речення українською мовою, випишіть з молдовського тексту та його українського перекладу присудки з додатками і визначте, чи збігаються в обох мовах види додатків? Будьте готові обґрунтувати свої міркування.*

Poezia populară trebuie să fie obiectul studiilor noastre serioase (A. Russo). Răcoarea amurgului începea să izvorască din pământul jilav al pădurii (M. Sadoveanu). Primăvara plugarul seamănă, toamna culege roada și iarna plugarul așteaptă din nou primăvara (D. Matcovski).

Хвилинка для відпочинку

продовження на наступній сторінці

ЧУВ ДЗВІН

Учитель у класі питає Миколу:

- Чому ти два дні не приходив до школи?
- Та я позавчора ішов через річку, крізь лід провалився в холодну водичку. Весь день після того лежав і хворів, а мама аж двох привела лікарів.
- Та то ж було позавчора, а де ти був учора?
- А вчора якраз біля вашого двору в школу йдучи, я з лікарями зустрівся. Ну, думаю, вчитель наш теж провалився.

370.1 Прочитайте речення, випишіть додатки разом із тими словами, до яких вони відносяться. Вкажіть, яким зв'язком пов'язуються додатки з іншими словами і чим вони виражаються.

На Одещині проживають представники 133 національностей. Толерантність і порозуміння між ними вже стали своєрідною візитною карткою нашого краю. Протягом багатьох тисячоліть молдовани, болгари, гагаузи та багато представників інших національних меншин живуть поруч з українцями в мирі та злагоді, зберігають та примножують свою історію та культуру. Сьогодні в Україні діє Всеукраїнська національно-культурна Асоціація, керівництвом якої багато робиться для відродження культури нашого народу, його традицій, та звичаїв.

Окрасою національно-культурного життя Одещини стала низка мистецьких заходів, які згуртовують мешканців нашого регіону, дарують радість спілкування, збагачують духовне життя. До їх організації залучаються журналісти, письменники, артисти, талановита молодь. Саме через їх проведення здійснюється обмін інформацією, відбувається пізнання культури іншого народу, міцніють духовні зв'язки (В. Статі).

370.2 Виконайте одне із запропонованих завдань:

1. Визначте тему і основну думку тексту. Встановіть стиль і тип мовлення.

2. Доберіть заголовок. Назвіть відомі вам засоби зв'язку слів у тексті.

371.1 Дайте письмові відповіді на наведені запитання; у записаних відповідях підкресліть додатки і визначте, якими частинами мови вони виражаються.

1. Які Всеукраїнські фестивалі молдовської культури щорічно відбуваються на Одещині?
2. У яких з них брали участь ви або ваші друзі – учні вашої школи?

продовження вправи на наступній сторінці

3. Які дитячі колективи художньої самодіяльності нашої області представляють народну творчість молдовського етносу на Всеукраїнських фестивалях молдовської культури?

4. Чи діють у вашій школі фольклорний, етнографічний, або інші гуртки, де вивчається історія, культура, традиції та звичаї молдовського народу? Які саме?

372.1 Уявіть ситуацію: вам потрібно підготувати на засідання етнографічного гуртка інформацію з теми «Обряди мого села (міста)». Адресат мовлення – ровесники, мета висловлювання – розповісти про проведення одного з обрядів у вашому селі (місті), поділитися враженнями, висловити свої міркування. Складіть твір-розповідь і запишіть його. Визначте у записаному тексті додаток.

Притамánний – propriu

Взаємозбагáчення – îmbogățire reciprocă

§ 48. Означення

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Жива вода дає життя
Всьому живому в світі.*

*Якщо живе жива вода,
Тоді земля у квіті.*

Л. Забашта

373.1 Прочитайте. Знайдіть члени речення, якими виражаються різні ознаки предметів. На які питання відповідають такі другорядні члени? Як називають їх і що ви про них знаєте?

Так ось чому в основі багатьох обрядів, і календарних, і родинних лежить здатність води до очищення, ось чому саме до води звернено чимало замовлянь із проханням очистити, врятувати людину від лихого і, нарешті, ось чому дітей хрестять у купелі з чистою водою, – щоб вода надала своєї сили, оберігала від усього поганого. І я тихенько промовляю до води:

продовження вправи на наступній сторінці

Водице, водице!
Ти обмиваш луги-береги,
Коріння, кремення, біле каміння,

Умий і захисти й мене
Від усякої нечисті,
Від усякого бруду (Г. Скрипник).

373.2 *Перевірте свої міркування за поданими нижче відомостями.*

Означення (attribut) – це другорядний член речення, який вказує на ознаку предмета і залежить від члена речення, вираженого іменником. **Наприклад:** На сизих луках скошено отаву, і літо буйне в береги звійшло (М. Рильський).

Означення відповідає на питання *який? чий? котрий? скільки?(care? ce fel?)* і найчастіше виражається прикметниками, займенниками, числівниками та іменниками. **Наприклад:** Я відчуваю свою відповідальність за збереження тендітних потічків і великих рік (З журналу).

Означення можуть виражати: **а) ознаки предметів:** У маленьких (яких?) очах відбиваються білі (які?) хмари і великі (які?) ріки (В.Симоненко); **б) належність:** Твоя (чия?) краса цвіте в моїх очах (В. Симоненко); **в) порядок предметів при лічбі:** Друга (котра?) дівчина привіталася, а також **характеризувати предмети за кількісною ознакою** (За день вони побували у трьох селах (у скількох?).

374.1 *Спишіть текст, вилучивши означення. Порівняйте обидва тексти. Який із них і чому більш яскравий, образний? Якою є роль означень у мові, зокрема у художній літературі?*

І море, і озеро, і синій високий його берег, і широкий степ – все було залите гарячим маревом і прикрите таким легким сивим туманом, що всі кольори ніби зливались до купи. Тільки зверху ясно синіло пишне, кругле небо (І. Нечуй-Левицький).

Хвилинка для відпочинку

- Мамо! Чи ви знаєте, яка в нас okazія була? У діжку з квасом миша впала.
- Ох, Боже мій! Чи ти її витягла?
- Еге, буду я витягати! Щоб вона мене вкусила? Я піймала kota і кинула у діжку, щоб він мишу з'їв.

375.1 *Прочитайте текст, дотримуючись правильної інтонації. Випишіть означення, перекладіть їх молдовською мовою. Порівняйте обидва варіанти і скажіть, чим вони різняться?*

Я знаю, що на нашій планеті дуже багато води. Вона розлилася морями-океанами, вона тече і в стрімких гірських ріках, і в таких несміливих річечках, як наша. Вода тримає й напоє своєю силою все живе на землі. Вода – вірний супутник людини протягом багатьох поколінь, але останніми роками все частіше спостерігається бездумне відношення людини до водних ресурсів. Це може призвести до великої катастрофи – не буде придатної для вживання звичайної питної води. І я розумію, що тільки тоді, коли людина відчує себе часткою природи, навчиться дружити з природою, розуміти, любити і шанувати її, – тільки тоді зникне загроза природних катаклізмів. А це залежить від всіх нас і від кожної людини окремо. Тож любімо й бережімо природу для майбутніх поколінь! (З газети).

375.2 *Виконайте одне із завдань:*

1. *Визначте, до якого стилю належить наведений текст. Визначте його тему та основну думку. Аргументуйте свої міркування.*
2. *Дайте аргументовану відповідь на запитання: Чи згодні ви з авторською позицією? Що особисто ви думаєте з цього приводу?*
3. *Чи є у вашому селі річка? Як вона називається? Що ви знаєте про походження назви річки?*
4. *Напишіть есе «Тече річка невеличка...».*

376.1 *Перепишіть прислів'я, дописуючи пропущені у другій частині антонімічні означення.*

1. Білі ручки ... роботи не люблять. 2. Порожня бочка гучить, а мовчить. 3. Передні колеса кінь везе, а ... – самі котяться. 4. З малої хмари ... дощ буває. 5. Щире слово – теплий промінь, а ... слово – гострий ніж у серце.

376.2 *Напишіть твір-роздум «Що може зробити кожен з нас, щоб зберегти природу нашої держави?»*

Катаклізм – cataclism, schimbare bruscă, de mare intensitate, a unor suprafețe întinse din scoarța terestră

§ 49. Обставина

*Навчаюся!
Тренуюся!*

Грає море, хвилю підіймаючи круту...

А. Малишко

377.1 Прочитайте наведені речення. Визначте, на які запитання відповідають виділені слова, що вони означають та від яких слів залежать.

Жайворонки *багато* й *довго* співають – буде ясно. Птахи *восени* летять *низько* – на холодну, а *високо* – на теплу зиму. *Дуже рано* опадає листя – буде рання зима. Дим піднімається *стовпом угору*, вугілля у вогнищі *швидко* покривається попелом – бути ясній погоді.

! **Обставина (complement circumstanțial)** – це другорядний член речення, який вказує на спосіб, міру і ступінь, місце, час, причину, мету дії і відповідає на питання *як? де? коли? для чого? чому (cum? unde? cînd? cu ce scop?)* та ін. **Наприклад:** *Сонце прокинулось (коли?) пізно.*

378.1 *Спишіть, вставляючи відповідні обставини.*

1.(де?) ... вставало червоне сонце (Ю. Збанацький). **2.** На світі живучи (як довго?) ... вчись (Л. Глібов). **3.** (з якої причини?) ... Остапові зробилося душно (М. Коцюбинський). **4.** Деревя лежали (як?) ... (Ю. Загребельний).

Для вставок: *скрізь, від прудкої ходи, вздовж і впоперек, довіку, на обрії.*

Хвилинка для відпочинку

- Алло, пане директоре! Мій син не може прийти сьогодні до школи.
- А хто говорить?
- Мій тато.

379.1 Прочитайте спочатку текст із виділеними обставинами, а потім – без них. У якому випадку зміст повідомлення є більш конкретним? З'ясуйте, що означає кожна обставина. Зробіть висновок про роль обставин у мовленні.

МОРЕ

Море брижилось. У далечині нерівними рядами бігли білі баранчики. Крута хвиля то піднімалася крутим горбом, то падала вниз ямою, затаючи катер. Тоді в грудях завмирало, а на ногах щеміли пальці. Вода під гвинтом кипіла білою піною. Місто залишилось позаду. Праворуч над жовтим берегом рябіли ріденькі кущики. А вдалині кучерявився темною зеленню веселий фонтан. Катер проминув фонтан і пішов далі. Назустріч йому з жадібним скигленням летіли чайки. За катером серед широкої синяви моря тяглася зелена доріжка (Н. Бугаєнко).

379.2 Виконайте одне із запропонованих завдань (на свій вибір).

1. Укажіть обставини, які служать засобом зв'язку речень у наведеному тексті.
2. Визначте всі члени речення у другому і третьому реченнях, по черзі називаючи слова. Визначте стиль і тип мовлення наведеного тексту. Аргументуйте свої міркування.
4. Розгляньте малюнок. Що ви можете сказати про його кольорову гаму? Які кольори переважають? Чому? Що спільного і що відмінного в описі моря у тексті й на малюнку?
5. Усно перекажіть прочитане, доповнивши його невеликим описом (2-3 речення) наведеного малюнку.

380.1 Перепишіть текст, вставляючи пропущені букви. Підкресліть обставини, зверху надпишіть питання.

Велика і пр..красна наша земля! Вона змінюється, вічно оновлюється. Погляньте навколо: як ласкаво світить сонечко, наливаються соком рум'яні яблука, віт..р..ць грайливо пестить ніжні коси б..рези, плакучої верби, в г..лубому небі пропливають легенькі хмари, довкола щасливим співом зал..ваються птахи.

Поїдьте в Полтаву і відвідайте музей знаменитої Полтавської битви. Побувайте в Запоріжжі, на острові Хортиця, на якому зародилося продовження вправи на наступній сторінці

українське козацтво. Відвідайте Канів, біля якого похований Тарас Шевченко, і ви побачите, яка пр..красна наша Україна (З газети).

Бриніти – a suna (struna), a bîzîi, a bîzîi, a zumzăi
Кольорóва гáма – gama de culori
Брїжитися – a se acoperi cu valuri
Скіглення – scîncet, chelălăit

§ 50. Речення з однорідними членами

Розділові знаки в реченнях з однорідними членами

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*З дитинства пам'ятаю рушники,
Що так любовно їх творила мама.
Т. Пишнюк*

381.1 Прочитайте наведені речення, укажіть в них слова, що відповідають на одне й те саме запитання та відносяться до одного слова в реченні. Пригадайте, якими членами речення є ці слова?

Кожна країна має свої символи: герб, прапор, гімн. Та у всіх є також і народні символи. В українців – це калина, верба, барвінок. У молдован народними символами вважаються дуб, любисток, васильок. Вишитий рушник з давніх-давен вважається символом і оберегом обох народів – і українського, й молдовського.

! **Однорідними (părți omogene)** називаються члени речення, які є рівноправними між собою, залежать від одного й того самого слова в реченні, відповідають на одне й те саме питання, виконують однакову синтаксичну функцію: Здавна у слов'ян були відомі (що,) жито, пшениця, просо, гречка.

Нерідко однорідні члени речення мають при собі залежні (пояснювальні слова), є **поширеними**: Калина – це символ рідної землі, отчого дому, дівочої краси.

Вимовляються однорідні члени з **інтонацією перелічування** або **протиставлення**. На кожний із них падає логічний наголос: учитель говорив просто, чітко, зрозуміло.

382.1 Прочитайте. Визначте однорідні члени речення. Скажіть, на які запитання відповідають та від якого слова залежать. Якими членами речення вони є?

Вишивка – надзвичайно поширений на всій території України вид народного мистецтва. І молдовські, й українські господині оздоблювали нею різноманітні вироби, побутові речі. З покоління в покоління передавали майстрині свої вміння й секрети рукоділля. Популярна вишивка і сьогодні. Оригінальні й красиві сучасні вишиті вироби: серветки, скатерки, рушники, килими, панно, блузи, чоловічі сорочки. Важко знайти село, де люди не вишивали б. Та й у міських квартирах часто можна побачити вишиту скатерку чи серветку, які надають інтер'єру квартири особливого затишку і краси (О. Козуля).

Прочитайте! Це цікаво!

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО...

... наприкінці одинадцятого століття Анна, дочка князя Володимира Мономаха, заснувала в Києві першу школу вишивок;

... уперше в Україні і на весь світ Шевченковими віршами заговорили українські рушники. Майстриня з Карпат – Ганна Василящук – вишила рушники, які назвала «Реве та стогне Дніпр широкий», «Зацвіла в долині червона калина», «Думи мої, думи мої...». Близько двадцяти віршів відтворила на рушниках народна майстриня;

... молдовські майстрині опанували вишивання з давніх-давен. Воно зародилося ще тоді, як із льону й конопель уручну ткали полотно. Нашим прадідусям і прабабусям важливо було мати не просто білу сорочку чи скатертину. Вони жили у повсякденній виснажливій праці, всією душею прагнули прекрасного. Тому в довгі зимові вечори, часто при світлі підсліпуватого каганця, а то й місяця, творили дивовижні казкові узорі, які й нині виграють усіма барвами веселки.

383.1 Перекладіть наведені речення українською мовою, підкресліть однорідні члени речення. Визначте в обох текстах прості і складні речення, аргументуючи свої міркування.

În nopțile lungi de iarnă în satele moldovenești se petreceau șezători. La aceste șezători se adunau fete și flăcăi, bătrîni și tineri, veneau și copii. Fetele scărmanau și torceau lînă, brodau prosoape, împleteau horboțică. În timpul lucrului cîntau cîntece populare moldovenești, spuneau snoave și

продовження вправи на наступній сторінці

povești, se întreceau la ghicitori, dansau dansurile cele mai iuți și virtuozose din lume (Din ziar).

У граматиці молдовської мови не існує поняття про однорідні присудки. Речення з кількома присудками в молдовській мові вважається складним, а в українській мові – простим ускладненим з однорідними присудками. Однорідні присудки відносяться до одного й того ж самого підмета: *Кожна дівчина (що робила?) шила, пряла, вишивала і про посаг собі дбала.*

Хвилинка для відпочинку

- Позич мені твого гребінця, - попросила подругу Галинка.
- Ні, не можу, бо в нього зламався зубчик.
- То байдуже!
- Не байдуже, бо цей зубчик був останній.

Розділові знаки при однорідних членах речення

Ставимо кому	Якщо однорідні члени поєднуються:	0, 0, 0
	<ul style="list-style-type: none"> • тільки інтонацією: <i>процес вишивання вимагає уваги, працьовитості, охайності.</i> • сполучниками <i>а, але</i>: <i>створюючи орнамент, люди зверталися до природи, але не копіювали її.</i> 	0, але 0
	<ul style="list-style-type: none"> • повторюваними сполучниками: <i>З 5-6 років дівчаток привчали і прости, і шити, і вишивати.</i> 	0, і 0, і 0
Не ставимо кому	<ul style="list-style-type: none"> • між двома однорідними членами речення, якщо вони з'єднані одиничним сполучником <i>і (й), та (у значенні і), чи, або</i>: <i>Хліб і рушник – одвічні людські символи.</i> 	0 і 0 0 чи 0 0 або 0

384.1 *Перепишіть, вставляючи пропущені розділові знаки. Вставте, де потрібно, пропущені літери. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до їх синтаксичної функції. Визначте поширені й непоширені однорідні члени речення. (Виконайте один із наведених варіантів).*

продовження вправи на наступній сторінці

I варіант. Довг..ми з..мовими в..чорами зб..ралися дівчата на в..чорниці й обов'язково прями або виш..вали. При цьому ще й пісні співали танцювали просто розважались. Потім кращі виш..ванки і сорочки і хусточки дарували хлопцям, які їм подобалися.

II варіант. Виш..ванки надзвичайно різноманітні за добором кольорів та візерунків. Візерунки орнаментів не тільки прикрашають вироби але й підкреслюють і їхню форму і розміри і матеріал і конструкт..вні особл..вості. Вони бувають вузькими і ш..рокими повздовжніми і поперечними похилими та навскісними.

III варіант. Існує багато різних швів народних виш..вок. Найпоширеніші – стебловий шов і ланцюжок хрестик і півхрестик гладь та багато інших. Майже в кожному виді виш..вки застосовується стебловий шов; ним часто виш..вають стебла квітів і рослин.

IV варіант. Кожна лінія чи зав..ток узору мали певне значення. Ромб із подовженими сторонами означав будівлю а квадрат, розділений на чот..ри частини з крапочками у кожній, с..мволізував засіяне поле чи садибу. Окремі знаки-с..мволи не тільки прикрашали ж..тло одяг і предмети побуту а повинні були і охороняти й оберігати від злих духів і нести щастя.

При однорідних членах можуть вживатися **узагальнювальні слова (cuvinte generalizatoare)**. Якщо узагальнювальні слова стоять перед однорідними членами, то після них ставиться двокрапка (**Δ: O, O, O**), а якщо узагальнювальні слова стоять після однорідних членів, то перед ними ставиться тире (**O і O – Δ**).

385.1 *Перепишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки.*

Ні родини ні хрестини ні проводи в дорогу ні зустріч бажаних гостей ніщо не обходилося без вишитих рушників. Відповідно до функції, яку він виконував, кожен рушник мав свою назву витирач стирок покутник весільний плечовий тощо. За мотивами орнаменти вишивок поділяються на три групи геометричні рослинні зооморфні й відображають елементи символіки стародавніх вірувань культів. Фарби для ниток робили з підручних матеріалів з листя з кори з квітів та плодів різних рослин (О. Козуля).

386.1 *Запишіть прислів'я, поясніть їх зміст. Доберіть до них молдовські відповідники. Чим схожі й чим відрізняються український і молдовський варіанти?*

продовження вправи на наступній сторінці

1. Не лінуйся, дівонько, вишивати – буде чим гостей шанувати.
2. Рушник на кілочку – хата у віночку.
3. Хата без рушників – родина без дітей.

387.1 *ХТО ШВИДШЕ? Знайдіть у поданих реченнях пунктуаційні помилки. Будьте готові аргументувати свою думку.*

1. Україна – це милозвучна українська мова і задушевна лірична пісня, і крилатий танець. 2. І на тим рушникові оживе все знайоме до болю – і дитинство, й розлука й твоя материнська любов (А. Малишко).

388.1 *Поспілкуйтеся. Народна мудрість каже: «Рушник на кілочку, хата у віночку». Про що це свідчить? Як використовують рушники сьогодні? Чи є у вашій родині вишивані рушники? Розкажіть про їхню історію. А чи вмієте ви вишивати? Якщо так, то хто вас цього навчив? Під час спілкування намагайтеся вживати якнайбільше однорідних членів речення.*

389.1 *Доберіть із художньої літератури або складіть речення з однорідними членами за наведеними схемами.*

1. O, O або O.
2. IO, iO, iO.
3. Δ: O i O.

Коноплі – сîперă
 Висна́жливий – extenuat, istovitor, obositor
 Похілий – 1) încîlnat, aplecat; 2) vîrstă înaîntată
 Поперéчний – transversal, încurmezîş

§ 51. Звертання непоширені й поширені Розділові знаки при звертанні. Вставні слова

*Навчаюся!
 Тренуюся!*

*Немає магії сильнішої, ніж магія слів.
 А. Франс*

390.1 *Уважно прочитайте кожне речення. Знайдіть і випишіть слова, що називають особу чи предмет, до якого звернена мова. Пригадайте, як називаються такі слова?*

продовження вправи на наступній сторінці

1. Слався од краю до краю, Вітчизно!
2. Скажи мені правду, мій добрий козаче.
3. Повій, вітре, на Україну.
4. Вийди до мене, моє серденько!

Звертання		
Що означає	Називає особу або предмет, до якого звертаються з мовою	
Види за будовою	Непоширене (одне слово)	Поширене (словосполучення)
Чим виражається	Іменником або іншими частинами мови у значенні іменника у кличній формі	Іменним словосполученням
Місце у Реченні	Схеми	Приклади
На початку	, (!) ...	<i>Юрасику, прокинься!</i> <i>Україно! Ти для мене диво.</i>
В середині	... , , ...	<i>Вставай, Оленко, вставай.</i>
В кінці	... , . (!) (?)	<i>Як я люблю тебе, мій рідний краю.</i> <i>Нехай живе поезія, мій друже!</i> <i>Ти давно прийшла, Христіно?</i>
Увага!!! Звертання не є членом речення!		

391.1 *Перепишіть речення, ставлячи іменники, що в дужках, у формі звертань (кличного відмінка). Поставте розділові знаки і поясніть їх уживання.*

1. Ти прекрасна вечірняя (Зоря!) Урочисто й лагідно ти сяєш. 2. Гей, ви грізні, чорні (хмара)! Я на вас збираю чари. 3. (Мама) йде вже зима, снігом травичку вкриває. 4. Скажи мені (фантазія) дивна, як допомогти в безмірнім людським горі? (Леся Українка). 5. Мужай прекрасна наша (мова) серед прекрасних братніх мов! (М. Рильський). 6. І я твій син (Вітчизна) співомовкою зростав під небом чистим і змужнів (М. Сингаївський).

392.1 *Висловте свої міркування стосовно того, як потрібно звертатися до людей. Яке означення ви використали біля звертання, починаючи лист до мами, продовження вправи на наступній сторінці*

тата, бабусі, дідуся, ровесника, директора школи? Які слова найкраще вживати під час звертання до незнайомої людини?

*Прочитайте!
Це цікаво!*

Густим лісом ішли двоє подорожніх – Дідусь і Онук. Була спека, подорожнім хотілося пити. Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Подорожні нахилилися, напилися. Дідусь сказав:

- Спасибі тобі, струмочок.

Онук посміхнувся.

- Чому ти посміхаєшся, Онуче? – спитав Дідусь.

- Навіщо ви, Дідусю, сказали струмкові спасибі? Адже він не жива істота: не почує ваших слів, не знатиме про вашу подяку.

Дідусь замислився. Струмочок все дзюрчав і дзюрчав. У лісі співали пташки. Помовчавши, Дідусь сказав:

- Це так... струмок нічого не почує. Якби води напився вовк, він міг би й не подякувати, а ми не вовки, ми люди – не забувай цього, Внучку. А знаєш, для чого людина говорить спасибі? Знаєш кого це слово підносить?

Онук теж замислився. Він ще ніколи не думав над цим.

- Людину, - сказав Дідусь. – Ми говоримо спасибі для того, щоб не стати ні вовком, ні ослom, ні безмозкою куркою...(В. Сухомлинський).

393.1 *Для чого потрібні чарівні слова людині? Перекажіть одне одному текст в особах. Дайте йому назву.*

Хвилинка для відпочинку

ПО ЩИРОСТІ

Прийшов один господар з міста, дає своєму синові бублика та й каже:

- На, Васильку, та поділися з Івасиком по щирості.

- Як же то по щирості? – питає Василько.

- А так, синку, - каже батько, - як переломиш бублика, то більшу частку даси Івасеві, а собі зоставиш меншу. Ото й зветься «по щирості».

394.1 *ХТО ШВИДШЕ? 1. Назвіть якомога більше форм звертання-привітання. 2. Пригадайте 5 назв українських і 5 назв молдовських пісень, які містять звертання.*

Слова і сполучення слів, які виражають ставлення мовця до висловленого реченням, називаються **вставними (incidente)**. **Вставні слова не є членами речення**. У процесі мовлення вставні слова виділяються інтонацією, а на письмі – найчастіше комами.

Групи вставних слів за значенням

Упевненість, достовірність	<i>Справді, дійсно, звичайно, безперечно, правда, без сумніву, певна річ, напевно, зрозуміло</i>
Припущення, невпевненість	<i>Може, очевидно, може бути, мабуть, здається, як видно, напевно чи, либонь</i>
Різні почуття людини, оцінка повідомлюваних фактів	<i>На щастя, на радість, шкода, дивна річ, на подив, чого доброго, як навмисне</i>
Джерело повідомлення	<i>На думку, на мій погляд, як кажуть, як зазначено, за повідомленням</i>
Послідовність викладу думок та їх зв'язків	<i>По-перше, по-друге, нарешті, наприклад, таким чином, проте, однак, виходить</i>
Активізація уваги	<i>Зверніть увагу, уявіть собі, зрозумійте, вірите, знаєте, даруйте на слові, між нами кажучи</i>
Експресивний характер висловлювання	<i>Правду кажучи, словом, грубо висловлюючись, ніде правди діти</i>

395.1 Відвідайте Інтернет та навчіться правильно визначати групи вставних слів за значенням, користуючись посиланням

396.1 Перепишіть, підкресліть вставні слова. Усно визначте, якого відтінку значення надають вони реченням.

У кожного з вас, друзі, є найпотаємніша, найсвітліша мрія про майбутнє. Ким бути? Один, напевно, хоче стати льотчиком, другий – металургом, третій – комбайнером, четвертий – учителем. Адже безліч світлих доріг перед юними громадянами демократичної країни. І в кожного з них, безумовно, є своє заповітне бажання.

Як добре мріяти про майбутнє! Як кажуть, людина без мрії – що птах безкрилий.

продовження вправи на наступній сторінці

Ви, друзі, мабуть, найщасливіші люди на Землі, бо жити вам і творити у світлому майбутньому (Б. Бакланов).

396.2 *Виконайте завдання одного з варіантів:*

1. Придумайте продовження тексту (усно), вживаючи звертання і вставні слова. Дайте йому назву.
2. Складіть та розіграйте діалог «Моя майбутня професія», уживаючи звертання і вставні слова.

Експресивний характер – caracter expresiv
Упевненість – fermitate, siguranță
Припущення – presupunere

§52. Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Бережіть свій край –
і зробіть із нього рай!
Народна мудрість*

397.1 *Прочитайте уважно речення. Поясніть, чому перше з наведених речень просте, а друге – складне. Як ви це з'ясували? Яких знань вам не вистачає, щоб зробити це безпомилково?*

Батьківщина починається з любові до рідної природи. Треба любити й цінувати ту красу, що дарує нам природа, особливо якщо це знайомі з дитинства улюблені місця природи рідного краю.

- ! Щоб не сплутати прості речення з однорідними присудками зі складними реченнями, треба **визначити граматичну основу**.
- Якщо граматична основа одна, то **речення просте з однорідними членами (propoziție simplă cu părți omogene)**: Сонце вже звернуло з обіду і хилиться на захід (І. Цюпа)

Якщо в реченні дві і більше граматичних основ, то це **складне речення (frază)**: Сонце підбилося вгору,¹ і туман розвіявся.² Між частинами складного речення ставиться кома. Кома ставиться як між частинами, що поєднуються лише інтонацією, так і між частинами, що поєднуються сполучниками *і, й, та (i), але, що, щоб, тому що, коли, який тощо*: Ніч минула швидко, і настав сірий туманний ранок.

398.1 *Перекладіть текст українською мовою, підкреслюючи складні речення. Зіставте переклад з оригіналом і знайдіть відмінності в пунктуації.*

1. Soarele s-a ridicat sus pe cer și ceața s-a risipit. 2. S-a lăsat amurgul și îndată s-a răcorit. 3. Noaptea a trecut pe neobservate, dar spre dimineață s-a lăsat o ceață deasă. 4. Fata babei era slută, lacomă și rea la inimă, iar fata moșneagului era frumoasă, harnică, ascultătoare și bună la inimă. Soarele de abia s-a ridicat, dar e fierbinte.

399.1 *Перепишіть речення. Підкресліть граматичні основи речень та охарактеризуйте особливості їх синтаксичної побудови (просте й складне).*

ВЕСНА ПРИЙШЛА

Весна прийшла – все кругом ожило. Сонячні промені пробиваються крізь хмари, проганяючи холод. Сніг сходить з пагорбів веселими струмочками. Звідусіль чується їх дзюрчання. Весна прийшла і принесла нове життя.

Зима намагається ще втриматися на своєму троні, проте з кожним днем сили її тануть, вона не може протистояти весні. Всюди чується голос весни: крапель, дзюрчання струмочків, веселе щебетання птахів. Коли весна вже зайняла свої володіння, починають прилітати птахи. Як вони скучили за рідною землею, і повертаються кожен рік з теплих країн, долаючи величезні відстані. Саме перелітні птахи говорять про те, що прийшла весна. Зимове царство зруйновано і тепер буде тепло (О. Копиленко).

Хвилинка для відпочинку

Їде Зайчик у трамваї
І довкола позирає.
Тут підходить їжачок
І говорить:
- Ваш квиток!
Червоніє Зайчик густо

І дає листок... капусти.
Пожував їжак листок
- Це, - говорить, - не квиток.-
Доведеться Вам зійти
І додому пішки йти.
І. Січовик

400.1 *Передайте думку, виражену кожною парою простих речень, одним складним.*

1. У село завітала чарівна весна. Навкруги все буяє білим, рожевим цвітом. 2. У ці дні природа оживає. Люди насолоджуються неповторною красою. 3. Вітер більше відпочиває. Повітря наповнюється ароматом. 4. Ось і перший весняний дощ. Він зовсім ніжний.

401.1 *Прочитайте. Охарактеризуйте способи, якими пов'язуються частини складного речення в одне ціле. Чи можлива заміна сполучникових складних речень безсполучниковими і навпаки?*

I. Зацвіли каштани в пелюстках проміння, і хитає віти теплий вітровій (В. Сосюра). На заході ще жевріло небо, а в степу вже заходила ніч (П. Панч). Додому я приїхав пізно, коли вже місяць кидав на ясени вологе срібло (М. Рильський).

II. Колихає жита вітерець над Дніпром, вдалину лине пісня дзвінка (П. Тичина). Приїхали до лісу – зійшло сонце (Г. Тютюнник).

402.1 *Прочитайте подані речення. Виберть ті, що вам подобаються і перетворіть їх на складні речення, потім складіть з ними текст «Весна квітує». Запишіть його, розставляючи необхідні розділові знаки.*

Прийшла вже весняна радість. Надійшла квітуча весна. Верба прокинулася від зимового сну. На ній зацвіли котики. Берізка вдягла свої сережки. Берізка готує святкове зелене вбрання. Буйно цвітуть проліски. Наче блакитним килимом, вкрили землю проліски. Незабаром зацвітуть сади. Скоро білими квітами вкриються сади.

403.2 Виконайте завдання одного з варіантів.

1. Складіть і запишіть діалог «З чого починається любов до рідного краю?»
2. Напишіть есе «Батьківщина починається з любові до рідної природи».

404.1 У наведених прислів'ях допишіть другу частину складного речення, поставте потрібні розділові знаки. Визначте вид речення.

1. Хто людей питає ...
2. Чим розумний стидається ...
3. Чоловік без розуму ...
4. Той не солдат ...
5. Добре і вперед дивитись ...
6. Хто рано підводиться ...

Зомліти – a cădea în amorțeală
Жевріти – a arde înnăbușit, a mocni
Дошкúльний – supărător, sîcîitor
Перевéсло – legătoare

§ 53. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Навіщо й клад, коли в сім'ї лад.
Народна творчість*

405.1 Порівняйте два варіанти речень. Чи ту саму думку висловлено в обох? А чи однаково її передано?

Видатний поет Павло Тичина писав: «Я завжди там, де труд».
Видатний поет Павло Тичина писав, що він завжди там, де труд.

406.1 Який з наведених варіантів точніше зберігає первісний зміст і форму висловлювання?

Пряма мова (vorbirea directă) – це чуже мовлення, передане дослівно, без змін, з повним збереженням змісту.

продовження таблиці на наступній сторінці

Пряма мова (П, п) супроводжується **словами автора (cuvintele autorului)**, які вказують на те, кому вона належить. **Слова автора (А, а)** можуть стояти перед прямою мовою, всередині і після неї.

На письмі пряма мова з обох боків береться **в лапки – «» (în ghilimele)**. У лапках стоять і знак запитання, знак оклику та три крапки, якими вона завершується. За лапки виносяться лише крапка. Пряма мова вимовляється як розповідне, питальне, спонукальне чи окличне речення, залежно від мети висловлювання.

Слова автора вимовляються тільки з розповідною інтонацією: перед прямою мовою – з інтонацією попередження і паузою після них, а після прямої мови – прискорено, з деяким зниженням голосу.

407.1 *Складіть усне висловлювання про місце прямої мови і слів автора в реченні та вживання розділових знаків при прямій мові. Сформулюйте правила і зробіть висновки.*

Розділові знаки в реченнях з прямою мовою

«Книги – це ріки, що напувають всесвіт», – почув диякон глухий голос старця (О. Іваненко).

«П», – а.

Диякон почув глухий голос старця: «Книги – це ріки, що напувають всесвіт».(О. Іваненко).

А: «П». (? !)

«Мамо, (!) – каже старший брат, – ходім додому?! (Леся Українка).

«П, (!) – а, – п(. ? !) »

408.1 *Уважно прочитайте текст, правильно інтонуючи речення з прямою мовою.*

Наталка підсунула мені свій зошит. У ньому було написано дві пари речень:

Усе зеленіло: луг, поле, ліс. Сестра сказала: «Як гарно!» Луг, поле, ліс – усе зеленіло. «Як гарно!» - сказала сестра.

– Що це? – запитав я.

– Подивися, як тут ставляться двокрапка і тире, – відповіла Наталка. І я здогадався!

Про що ж здогадався оповідач?

409.1 *Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Вставте, де потрібно, пропущені букви.*

1. Бач, як міцно заснув д..ується мати (П. Мирний). 2. Та які у вас айстри хороші! Сказав М..телик, м..луючись клумбою (А. Шиян). 3. На моє п..тання коли прийде потяг ніхто не міг відповісти. 4. Бідна дівч..но сказав Захар що я можу тобі порадити (І. Франко).

410.1 *Складіть речення з прямою мовою, щоб запропоновані словосполучення і речення виступали у ролі слів автора. Консультацію можете отримати за посиланням*

Відповідає ґречно; сказав батько синові; мати вчила; каже старший брат, посміхаючись; відповів на те черговий.

Хвилинка для відпочинку

- Що таке пряма мова? – запитує вчителька Василька.
- Ну, це коли людина про щось говорить відверто!
- Наприклад?
- Я не вивчив уроку.

411.1 *Чи правильно відповів Василько? Розкажіть, що ви знаєте про пряму мову.*

412.1 *Перекладіть речення українською мовою. Зверніть увагу на відмінності у живанні розділових знаків при прямій мові.*

Mamă, deschide mai repede, șoptește Boris la ușa (Z. Glavan). 2. Războiul e ceva groaznic, Nicușor, a rostit abia auzit bunelul. 3. Ce faci acolo, Guguță? a întrebat tăticul. Tăticule, uite cîți puișori la soare, a strigat uimit Guguță, în fiecare bobiță a intrat cite unul (S. Vangheli).

413.1 *Поясніть зміст наведених прислів'їв. Складіть з одним із них (на свій вибір) речення з прямою мовою.*

Стався до всіх так, як хотів би, щоб ставилися до тебе. Заводь нових друзів, та не забувай старих. Не бійся визнавати своїх помилок.

413.2 *Перепишіть ті схеми, у яких правильно поставлені розділові знаки. Усно складіть речення за цими схемами.*

- А: «П». «П»; а. «П?» – А. «П», - а. «П, - а. – П!».

Тішитися – a se bucura;
Гречно – politicos, amabil, cuviincio;
Незворушний – calm, stăpînit, linișt
Бұрий – brun-cenușiu, mur
Занедужати – a se îmbolnăvi

§ 54. Діалог. Розділові знаки при діалозі

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Чи всі ми вмієм спілкуватись,
По-українськи привітатись?
Чи всі звертання наші гречні,
Теплом зігрими і сердечні?
Д. Білоус*

415.1 *Читаючи текст за ролями, одночасно перекладайте його українською мовою. Чи є відмінності в записах діалогічного мовлення в обох мовах? Про що це свідчить?*

- Bună ziua, elevi!
- Bună ziua!
- Începem lecția! Rodica, te rog citește textul. Mai citește odată.
- Acum e bine. Dar ce vedem pe desen?
- Aici vedem niște clădiri.
- Cum sînt ele?
- Ele sînt mari și frumoase.
- Bine, stai jos, te rog.

Діалог (dialog) – це різновид прямої мови, що передає розмову двох і більше осіб. Діалог складається з реплік.

Репліка (replică) – це речення, сказане кожним учасником діалогу.

Репліки не беруться в лапки. Кожна з них починається з нового рядка.

Перед реплікою ставиться тире. Інші розділові знаки вживаються так само, як і при прямій мові. Використовується діалог переважно в художній літературі та в усному розмовному мовленні

Особливості запису діалогічної мови

Із виділенням кожної репліки в абзац	Без виділення реплік в абзац
- Р - Р - Р	слова автора – як при прямій мові «Р» – «Р» – «Р»

416.1 *Зверніться до підручника літератури. Виразно прочитайте уривок улюбленої казки, який містить діалог. З'ясуйте, яку ситуацію змальовано в діалозі? Якими мовними засобами користується автор?*

417.1 *Прочитайте діалог з належною інтонацією. Скільки осіб бере участь у діалозі? Розіграйте діалог в особах. Зверніть увагу на побудову речень-реплік та поясніть розділові знаки в діалозі.*

- Привіт.
- Привіт.
- Мене звать Сергій Доні. А тебе?
- Віктор Карауш.
- Ти вчитимешся в нашому класі?
- Так. Мої батьки переїхали до Кілії, бо татові дали тут роботу.
- А звідки ви приїхали?
- З Білгорода-Дністровського.
- Вікторе, а де тепер працює твій тато?
- У школі. Він учитель історії.
- А де ви поселились?
- У будинку по вулиці Шевченка. Це недалеко від школи № 2. Приходь в неділю. Познайомлю тебе зі своїми батьками.
- Дякую за запрошення.

418.1 *Прочитайте і, обмінюючись ролями, розіграйте жартівливий діалог. Чому він не мав продовження? Як співвідноситься назва із змістом наведеного діалогу? Чи виникали у вас такі ситуації? Розкажіть.*

НАСТИРЛИВИЙ

- Ти спиш, Семене?
- Ні.
- То, може плачеш в тишині?

продовження вправи на наступній сторінці

- Ні.
- Одержав вісті ти сумні?
- Ні.
- А двійок не було в ці дні?
- Ні.
- То просто думаєш, дивак?
- Так.
- Про що ж ти думаєш, Семене?
- Щоб відчепився ти від мене.

419.1 *Складіть та запишіть діалоги по телефону з ровесником, учителем, бабусяю. Уведіть до нього наведені в попередньому тексті ввічливі форми звертань.*

420.1 *Ви вступаєте в діалог. Чи змієте ви спілкуватися? Чи додержуєте правил поведінки під час спілкування? Прочитайте і запам'ятайте наведені нижче правила ведення діалогу.*

Основні правила ведення діалогу

1. Доброзичливо, шанобливо стався до співрозмовника.
2. Говори ввічливо, до старших звертайся на Ви.
3. У розмові торкайся теми, яка цікавить співрозмовника.
4. Чітко став запитання, зрозуміло висловлюйся, будь небагатослівним.
5. Учись уважно слухати співрозмовника. Не перебивай його, поки він не закінчить свою розповідь. Дослухай те, що він хотів сказати, до кінця, а вже потім, якщо не згоден, аргументовано заперечуй. Чим уважніше ти слухатимеш, тим приємніше буде людям з тобою розмовляти.
6. Не намагайся говорити голосніше від співрозмовника. Це невігідно тобі самому: хто говорить, не підвищуючи голосу, до того прислухаються уважніше, ніж до крикуна.
7. Розмовляючи, дивись на співрозмовника, але не хапай його за руку, не смикай гудзики, не плескай по плечу. Намагайся привернути увагу словами, а не руками

421.1 *Складіть усне висловлювання у формі діалогу, уживаючи форми ввічливості.*

- Скажіть, будь ласка, чи є в бібліотеці
- Порадьте, будь ласка, де можна дістати книгу

продовження вправи на наступній сторінці

- Вибачте, чи не змогли б Ви допомогти мені розшукати в каталозі (на стелажах) ...

- Будьте ласкаві (добрі), допоможіть мені знайти книгу (статтю в журналі, газеті); дібрати матеріали до уроку історії (природознавства, мови тощо) на тему

- Дякую (дуже вдячний(а) за книгу (допомогу).

422.1 Прочитайте неповний діалог. Визначте види речень за метою висловлювання. Якими за метою висловлювання мають бути пропущені речення? Запишіть діалог, відтворюючи репліки одного із співрозмовників.

- ...?

- Я мешкаю по вулиці Лесі Українки.

- ...?

- Ні, це далеченько від школи.

- ... ?

- Я ходжу пішки.

- ...?

- Це займає півгодини.

423.1 Складіть і «проговоріть» за особами діалоги, які були б можливі при вашій зустрічі:

а) з однокласником;

б) з першою вчителькою;

в) з бібліотекарем.

При складанні діалогу можна використати такі вислови:

Добривдень!

Доброго вечора!

Як справи? Як живеш?

Скажіть, будь ласка...

Вибачте.

Будьте ласкаві.

Дуже вдячний.

Радий зустрічі.

На все добре.

Бувайте здорові.

До побачення.

Дуже дякую!

Хвилинка для відпочинку

БУЙНІ ПРЕДКИ

Вдарив батько спересердя хлопчика малого.

Той поплакав, переплакав та й питає в нього:

– Тебе, татку, бив твій тато?

– Бив, та ще й немало.

продовження вправи на наступній сторінці

– Ну, а татка твого били?

– Теж перепадало.

І сказало хлопчентко, заломивши ручки:

– Тепер ясно, звідки в тебе хуліганські штучки (П. Глазовий).

424.1 Спробуйте у вільний час написати свою гумореску у формі діалогу.

425.1 Складіть і розіграйте діалог, можливий у такій ситуації: ви з товаришем (подругою, однокласником) обговорюєте останній випуск улюбленої телепередачі. Використайте в діалозі звертання і вставні слова.

426.1 Перекладіть і запишіть текст українською мовою, відділяючи кожну репліку і правильно розставляючи розділові знаки.

În timpul pauzei toți băieții luau dejunul, numai Victor sta într-o parte. Victore de ce nu mănînci l-a întrebat Colea. Mi-am pierdut dejunul. Rău, pînă la prînz e departe a zis Colea, mușcînd o bucată mare de pîine albă. Victore da unde l-ai pierdut s-a interesat Mișa. Nu știi abia auzit a răspuns Victor. Tu cred că l-ai pus în buzunar, mai bine-l puneai în ghiozdan l-a sfătuit Mișa. Iar Volodea s-a apropiat de Victor a rupt în două bucata sa de pîine cu unt și i-a dat o jumătate prietenului. Poftim a zis Victore ia și mănîncă.

426.2 Напишіть твір-роздум «Є речі, які не купиш ні за які гроші».

Співрозмовник – interlocutor

Літопис – letopiseț

Настільний тénіс – tenis de masă

Найнеобхідніший – cel mai necesar

Найвіддаленіший – cel mai îndepărtat

Невідкладний – urgent

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМОЮ «Відомості із синтаксису й пунктуації. Складне речення. Пряма мова. Діалог»

1. Складне речення

- А має одну граматичну основу
- Б має дві граматичні основи
- В має дві і більше граматичні основи

2. Прості речення в складному пов'язані між собою

- А за змістом, інтонацією та сполучниками або за змістом та інтонацією
- Б за змістом і обов'язково сполучниками
- В за допомогою сполучників або без сполучників, але необов'язково за змістом

3. Перед сполучниками *і, та, але, проте, однак, чи, що, щоб, які* з'єднують частини складного речення, ставиться

- А кома
- Б тире
- В двокрапка

4. Речення *Ми з тобою ішли, і синіли поля (В.Сосюра)* є

- А простим реченням з однорідними присудками
- Б складним реченням з двома граматичними основами
- В складним реченням з трьома граматичними основами

5. Пряма мова – це

- А висловлення певної особи, передане від імені того, хто з нею спілкувався
- Б точно відтворене висловлення певної особи, передане від її мені
- В приблизно передане висловлення певної особи

6. Пряма мова береться

- А в лапки
- Б в дужки
- В в тире

7. Діалог - це

- А зв'язне висловлювання однієї особи

Б різновид прямої мови, що передає розмову двох або кількох осіб
В слова, які вказують, кому належить пряма мова

8. Репліка – це

А слово, яке називає особу, яка бере участь у діалозі
Б заключні слова кожного з діалогів
В слова одного з учасників діалогу

9. У реченні *Казав пан: «Кожух дам!»* слова «кожух дам» є

А вставними словами
Б словами автора
В прямою мовою

**10. Слова - *Поїхали з нами, бабуся!*
- Ніколи, синку, їхать, треба йти! (Нар.творч.) є**

А реченням з прямою мовою
Б діалогом із двох реплік
В діалогом із трьох реплік

11. Складіть невеликий діалог, використовуючи різні за метою висловлювання види речень. У кожній репліці діалогу підкресліть граматичну основу.

§ 55. Повторення в кінці року

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Без верби й калини нема України.
Народна творчість*

427.1 *Перепишіть словосполучення, поставивши слова, що в дужках, у потрібному відмінку з прийменником чи без нього. З наведеними словосполученнями усно придумайте речення.*

Закликати (боротьба), звернутися (товариш), захоплений (екскурсія), повідомити (батьки), причина (успіх), звернутися (допомога), підписати (листівка), інформація (газета), пам'ять (минуле).

428.1 *Спишіть, поставте потрібні розділові знаки. В останньому реченні підкресліть члени речення відповідними лініями.*

Майже в усіх народів є улюблені рослини-символи. У канадців – клен, у молдован – дуб, а в українців верба й калина. Правду каже прислів'я Без верби й калини нема України. З давніх-давен наш народ опоетизував цей кущ оспівав у піснях. У калині кажуть материна любов і мудрість. Наруга над нею вкривала людину ганьбою.

То ж не дивно що колись цю рослину цінували особливо. Не було здається хати, біля якої не кущувала б калина. Як забілюють квіти дівчата ними коси прикрашали. А вже коли достигали їх вішали попід стріхою. Червоніли кетяги калини густими намистинками.

429.1 *Запишіть словосполучення у дві колонки: у першу – зі словами в прямому значенні, у другу – зі словами в переносному значенні.*

Зерно пшениці, зерно істини; усміхається дитина, усміхається сонечко; золоті руки, золотий годинник; теплий чай, теплий погляд; засумувала мати, засумувало небо.

430.1 *Запишіть і поясніть лексичне значення слів. Укажіть орфограми і поясніть їх написання.*

Старанний, ретельний, пильний, акуратний; хоробрий, мужній, безстрашний, стійкий; пам'ятати, не забувати; щиро, щиросердечно, чистосердечно, відверто.

431.1 Прочитайте вірш і выпишіть з нього слова-омоніми. Поясніть, як ви їх визначили. З'ясуйте, у якому значенні вжито кожне з них.

Косу дівчина плете,
На косі трава росте,
Пляж найкращий на косі.
Поки ще трава в росі,
Із косою йде на косу
Хлопець той, що трави косить (А. Свашенко).

431.2 З'ясуйте роль омонімів у вірші. Уведіть їх у власні висловлювання.

432.1 За орфографічним словником з'ясуйте значення наведених слів. Придумайте речення, у яких ці слова були б омонімами.

Клуб, вид, лист, бродити, пара, лава, передати.

433.1 Відгадайте загадку. Випишіть антоніми, доберіть до них синоніми.

Коли іде, то гомонить, коли зупиниться, мовчить (А. Свашенко).

434.1 Прочитайте наведені прислів'я, поясніть їх значення. Укажіть антоніми й запишіть їх.

1. Вчення – світ, а невчення – тьма. 2. Учений іде, а неук слідом спотикається. 3. Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить. 4. Літо зиму годує. 5. Як є початок, то кінець буде. 6. Взимку сонце так сміється, що вікна плачуть. 7. Правда кривду переважає.

435.1 Запишіть. Поясніть значення наведених фразеологічних зворотів.

Товкти воду в ступі; брати бика за роги; брати за серце; набрати води в рот; грати першу скрипку; пекти рака; за двома зайцями; берегти як зіницю ока; тримати язик за зубами.

436.1 На місці крапок, уставте букви, які позначають відповідні голосні. Поясніть, які зміни відбуваються у коренях слів.

Допом..гати, зач..пити, ск..чити, вин..сти, зл..мати, допом..гти, зач..пати, заб..ру, ск..кати, вин..сити, зл..мати. перем..гти, с..хнути, розг..няти. заб..рати, ст...рати, зас..хати, розг..нати, ст...рти.

436.2 *Доберіть кілька слів, у яких відбувається чергування голосних.*

436.3 *З двома-трьома утвореними словами складіть речення і зробіть їх синтаксичний розбір.*

437.1 *Від поданих іменників утворіть прикметники і поясніть чергування приголосних. Уведіть прикметники в речення.*

Плуг, марка, друг, графіка, округа, кіт, дорога, рушниця, молоко, сонце, булка, гарбуз, пшениця.

438.1 *Перепишіть. Підкресліть звертання, поясніть вживання розділових знаків при ньому. Зробіть фонетичний розбір виділених слів.*

Грай, сопілочко, грай, та не виймай душеньки, серденька не край. Умів помилятися, умій і виправлятися. На роботу з радістю, а з роботи з гордістю. Друзі *пізнаються* в біді. Заздрий від чужого *щастя* сохне. Як гість часто за шапку береться, то не скоро піде (Нар. творчість).

Хвилинка для відпочинку

Стоїть, коливається, головою величається.
А торкнеш – кусається.

ІВАСИК

Батько дивиться у зошит.

– Двійка, двійка... Сид і срам!

Я, їй-право, побоявся б показати таке батькам.

А Івасик-першокласник перед ним стоїть, як туз.

– А чого, – пита, – бояться? Я тобі не боягуз (П. Глазовий).

439.1 *З'ясуйте, чи однакова кількість звуків у словах ясно і рясно, ящик і лящик, мюю і мило. Доведіть своє твердження.*

440.1 *З наведених букв складіть слова, які називають членів вашої родини, розташуйте їх в алфавітному порядку.*

441.1 *Складіть ланцюжок слів таким чином, щоб останній склад попереднього слова був першим складом наступного: робота – тарілка – кара – радіо.*

442.1 *Наведені слова запишіть у фонетичній транскрипції.*

Свято, починається, щоденний, пам'ятається, дивуєшся, славишся, щирість, боротьба, задзюрчать, блищить, вокзал, слов'янський.

443.1 *Перепишіть наведені речення, вставляючи пропущені букви. Поставте пропущені розділові знаки. Виділені слова розберіть за будовою.*

Ми *говоримо* один одному: дякую спасибі. У словах подяки що стали формулою *людс..ких* взаємовідносин з давніх-давен виражаєт..ся наше ставлен..я до *зробленого* для нас добра наші побажан..я щоб добрій людині завжди було с..путником добро.

444.1 *Доберіть до наведених слів спільнокореневі. Запишіть. З 2 – 3 словами складіть речення.*

Варений, водити, вечір, вчити, писати, малювати, клеїти, вода, ніс, весна, добувати, веселий, говорити.

445.1 *Спишіть слова, визначте спосіб словотворення.*

продовження вправи на наступній сторінці

Визволення, український, доленька, коліскова, думка, захист, повага, преспокійно, культпохід, молот-риба, ЗАГС, одеський, стрілецьтво, Київщина, безконечний, віце-президент, школа-інтернат.

446.1 *До наведених слів доберіть синоніми. Виділіть у них основу і закінчення.*

Дужий, метелиця, сміливий, праця, чистий, педагог, хист, очевидець, недуга.

447.1 *Виразно прочитайте вірш В. Ткаченка.*

КВІТЕНЬ

День у квітні довше квітне.
Сніг розтав на вигрітій землі.
Малюки на ручаї блакитні
Паперові носять кораблі.
Хоч немає ні дощів, ні зливи,
Квітень – місяць – справжній водолій.
Він вихлюпує річок розливи,
Підлива пісок береговий.

Підпливають верби кучеряві,
І синіють луки заливні.
Та на змоклій лісовій галявині
Засиніли проліски дрібні.
І безлиста розцвіла ліщина
Загляда сережками в потік.
Заквітчатися поспіша вільщина...
Ліс – неначе весняний квітник.

447.2 *Знайдіть і випишіть слова з префіксами роз-, без-, з-, під-, поясніть їхній правопис. Поясніть пунктуаційні правила, пов'язані з постановкою тире в реченні.*

447.3 *Напишіть твір-опис весняного ранку. По можливості використайте складні слова.*

Кéтяг – ciorchine
Недúга – boală, suferință

Кущувáтий – tufos, des
Хист – capacitate, talent
Очевíдець – martor ocular

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 56. Загальне уявлення про спілкування і мовлення

Види мовленнєвої діяльності:

аудіювання, читання, говоріння, письмо

Спілкування – це мистецтво і наука

448.1 Прочитайте прислів'я, у яких коротко узагальнюються народні погляди на культуру мовлення. Поясніть їх і вивчіть напам'ять.

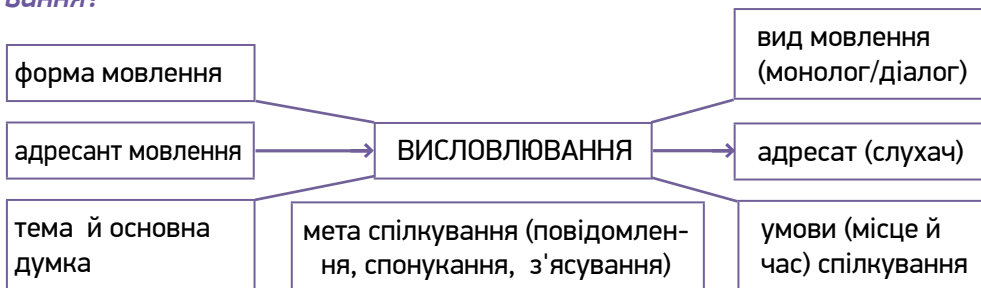
1. Дав слово – виконай його. 2. Мудре слово – добрий друг у біді. 3. Не хочеш почути поганих слів – не кажи їх сам. 4. Краще мовчати, ніж брехати (Народна творчість).

Кожен із нас обов'язково прагне спілкуватися з іншими людьми, хоче, щоб його вислухали, зрозуміли. **Спілкування (comunicare)** відбувається найчастіше за допомогою **мовлення (vorbire)**, тобто з використанням мовних засобів, а саме – слів і речень.

Під час говоріння чи письма весь час слід мати на увазі, кому ми говоримо чи пишемо (**адресат мовлення – agentul vorbirii**).

449.1 Уявіть собі, що вам треба повідомити дуже важливу новину. Вам треба розповісти про неї однокласникам, матері, учителю, незнайомій людині. Чи однаково ви будете говорити їм про це? Складіть і запишіть два висловлювання, враховуючи при цьому адресата мовлення.

450.1 Розгляньте структуру спілкування. На основі таблиці зробіть висновок: від чого залежать наші висловлювання?

451.1 *Згрупуйте слова й словосполучення у дві колонки: ті, що вказують на неофіційні стосунки; ті, що вказують на офіційність процесу спілкування.*

Удома, на роботі, у школі на уроці, у школі на перерві, під час екскурсії в музеї, на прогулянці, у магазині, у поліклініці, у громадському транспорті, у бібліотеці, в гостях у друга, на класних зборах.

Основні правила спілкування

- Будьте ввічливими і доброзичливими у спілкуванні. Уважно слухайте співрозмовника.
- Говоріть про те, що може бути цікавим для адресата ваших висловлювань. Ураховуйте вік, характер, інтереси співрозмовника.
- Поважайте й намагайтеся зрозуміти переконання співрозмовника, не пребивайте його.
- Прагніть до того, щоб спілкування з вами було приємним і корисним.
- Не вживайте грубих слів. Не говоріть надто голосно.

Прочитайте, дайте відповіді на запитання: які є чотири види мовленнєвої діяльності? Яка різниця між слуханням і аудіюванням?

Мовленнєва діяльність має чотири види – аудіювання (одночасне слухання й розуміння), читання, говоріння й письмо.

Аудіювання не можна плутати зі слуханням. **Слухання** – це передусім сприймання звуків. Сприймати слухом можна не лише людське мовлення, а будь-які звуки: шум дощу й вітру, пташиний спів, гуркіт автомобілів тощо.

Аудіювання ж стосується тільки усного мовлення людини, це процес його одночасного сприймання та розуміння.

452.1 *Поміркуйте і складіть коротке висловлювання «Що легше – слухати, читати, говорити чи писати?»*

453.1 *Уявіть, що ви хочете зацікавити свого друга новою книжкою. Яким буде ваше висловлювання?*

§ 57. Усне і писемне мовлення. Монолог і діалог

*Навчаюся!
Тренуюся!*

*Ввічливість – ознака добре вихованої
людини*

Мовлення має дві форми – *усну (orală)* та *писемну (scrisă)*. Щоб спілкування було успішним, потрібно насамперед знати мову, володіти усним і писемним мовленням.

Мовлення буває *монологічне* та *діалогічне*.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! *Монолог* – це висловлювання однієї особи. *Діалог* – розмова двох або кількох осіб. Висловлювання кожного з учасників діалогу називається *реплікою*.

Яке мовлення виникло раніше – усне чи писемне?

454.1 *Прочитайте мовчки народну усмішку. Скільки осіб бере участь у розмові? Монологом чи діалогом є поданий текст?*

Хвилинка для відпочинку

- Мамо, мене вже більше не звать найгіршим учнем.
- Молодець, синку, ти став краще вчитись?
- Ні. До нас прийшов новий хлопчик, який вчиться ще гірше.

Прочитайте усмішку вголос за особами.

456.1 *Зазначені слова й словосполучення запишіть у такій послідовності: 1) ті, що використовуються для привітання; 2) ті, що вживаються під час прощання; 3) ті, що використовуються при вибаченні; 4) ті, що використовуються для висловлення вдячності.*

Щиро дякую. Даруйте. Перепрошую. Прошу вибачити (пробачити). Вибачте. Доброго ранку! Добрий день! Доброго вечора! Здрастуйте. Доброго здоров'я. Бувайте здорові. Майтеся гаразд! Велике спасибі. Дуже вдячний за вашу допомогу. Вибачте, що турбую. На все добре. До побачення. Ходи здоровий! Прощавайте. Ідіть здорові. Бувай! З Богом!

457.1 *Які слова ввічливості ви знаєте? Які вживаєте найчастіше?*

458.1 *Відновіть репліки діалогів.*

Василь: Перепрошую! Який наступний урок?

Олена: ...

Василь: А що було на домашнє завдання?

Олена: ...

Василь: Я, на жаль, не встиг його виконати.

Олена:

Ольга: Скільки у нас за розкладом сьогодні уроків?

Микола: ...

Ольга: А який останній?

Микола: ...

459.1 *Прочитайте прислів'я. Які правила спілкування можна сформулювати на їхній основі. Сформулюйте 2-3 таких правила.*

1. Менше говори – більше слухай. **2.** Треба знати, що де сказати. **3.** Спершу слово зваж, а тоді скажи. **4.** Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш. **5.** Від ласкавих слів затихає гнів.

§ 58. Складання діалогів

Гармонія думки й слова – це дуже важливе та навіть часто вирішальне питання...

В. Ключевський

460.1 *Складіть невеликий діалог, який міг би відбутися між п'ятикласником та «новачком», який щойно прийшов до класу. Використайте подані нижче слова, словосполучення і речення. Мета мовця – підтримати нового однокласника, допомогти привичаїтись, підказати, де й як ознайомитися з розкладом уроків, одержати підручники тощо. Розіграйте діалог за особами.*

Доброго ранку! (або Добрий ранок!) Добридень! (або Добрий день!) Як тебе звати? Радий із тобою познайомитись! Новий клас. Нові вчителі. Розклад уроків. Кабінети. Допоможи, будь ласка! Щиро вдячний.

461.1 Роздивіться фотографію, визначте, за яких обставин (офіційних, неофіційних) відбувається спілкування дітей.

461.2 Придумайте кілька реплік їхньої розмови.

462.1 Поміркуйте і скажіть, за офіційних чи неофіційних обставин відбуватиметься спілкування і хто може стати адресатом вашого мовлення, якщо ви прийдете до:

- бібліотеки, музею, кінотеатру, спортзалу, школи, магазину, комп'ютерного клубу;
- подруги (друга) на день народження, дідуся в гості, сусідів на святкову вечерю.

463.1 Уявіть, що у вас візит до лікаря, зорієнтуйтеся в умовах спілкування. Для цього замисліться над таким: офіційними чи неофіційними можна вважати обставини спілкування; хто є адресатом мовлення?

463.2 Придумайте діалог між вами та лікарем.

463.3 Підготуйтеся розіграти цей діалог за особами зі своїм однокласником.

§ 59. Тема й основна думка висловлювання

*У здоровому тілі – здоровий дух.
Д. Ювенал*

464.1 Прочитайте тексти й зіставте їх. Про що ви дізналися з першого тексту? Про що розповідається в другому? Визначте тему першого й другого висловлювань.

I. Читайте, читайте й читайте!

Читайте не поспішаючи, щоб не втратити змісту книг.

продовження вправи на наступній сторінці

Привчайтесь читати повільно, усе вбираючи в себе, обдумуючи, уявляючи самого себе в гущі цих подій і обставин, що ними сповнена книга, стаючи немовби безпосереднім їхнім свідком і навіть учасником. Лише тоді перед вами відкриється створений письменником великий чарівний світ.

Кажуть, що є діти, які не люблять описів природи і часом пропускають їх у книгах. Але в кожній билинці, у кожній квіточці, у кожному листочку, у кожній співучій пташці, у хмарках, у вітрах, у глибині прозорих річок – таїться повсюди багато цікавого (К. Паустовський).

II. Музика займає багато місця в нашому житті. Проте дуже мало відомо, як вона діє на організм людини. Як показали дослідження, під дією музики в спортсменів змінюється частота пульсу, тиск крові, температура шкіри. Музика поліпшує пам'ять.

Музику використовують для лікування деяких захворювань (3 календаря).

При спілкуванні дуже важливо те, про що ви говорите чи пишете.

Тема (tema) – це те, про що йдеться у висловлюванні.

Основна думка (ideea principală) – це те, що стверджується у висловлюванні.

Заголовок (titlul) може відображати тему або основну думку висловлювання.

465.1 Прочитайте можливі заголовки до текстів і вкажіть, які з них виражають тему, а які – основну думку.

Спорт. Займайтеся спортом! Прогулянка до лісу. Бережіть ліс! Відпочинок. Відпочивайте правильно!

466.1 Прочитайте текст. Визначте тему. Сформулюйте його основну думку. Доберіть заголовок.

Щоранку, прокинувшись у певний час, тисячі хлопчиків і дівчаток в усьому світі починають ранкову гімнастику.

Здавалося б, як добре поспати ще півгодинки! Адже попереду багато важких справ. Чи варто брати на себе клопіт – згинатися і розгинатися, розводити руки і присідати? Варто!

Ранкову гімнастику не дарма називають зарядкою. Ці десять хвилин заряджають людину енергією на цілий день.

Вночі, поки ми спимо, наше тіло відпочиває. Його м'язи розслаблені, продовження вправи на наступній сторінці

серце й легені працюють уповільнено. Як же швидко розбудити весь організм?

Для цього й існує зарядка. Ця коротка гімнастика примушує нашу кров скоріше бігти судинами, суглоби – розправитися, м'язи – наповнитися силою, легені – сильніше вдихати повітря. Людина стає бадьорою, у неї з'являється хороший настрій, бажання рухатися, працювати.

467.1 Прочитайте два уривки. До кожного з них доберіть заголовки.

I. Якщо ти суворо додержуватимешся розпорядку дня – спати, їсти, гуляти, готувати уроки завжди в один і той самий час, - твоєму організму буде легко працювати і ти почуватимеш себе здоровим і бадьорим. Увечері ти зачитався книжкою. Людський організм має чудову властивість.

II. Ти знову подивився на годинник. Його стрілки наблизилися до цифри дев'ять, коли ти звичайно лягаєш спати. І твій мозок нагадав тобі про це. Людський організм звекає до внутрішнього розкладу й дуже не любить, коли розклад порушують. Остерігайся чинити це часто.

468.2 Дайте відповіді на запитання:

- Які будуть пропозиції стосовно заголовків?
- Чому виникли труднощі з першим уривком?
- Який з двох уривків можна назвати текстом? Чому?

§60. Ознайомлення з вимогами мовлення

Внутрішня краса людини – найкраща

469.1 Розгляньте таблицю. Розкажіть, яким повинно бути мовлення, яких правил слід дотримуватися в мовленні.

Вимоги щодо мовлення	
Яким має бути мовлення	Як цього домагатися
Змістовним	Підпорядковуйте своє висловлювання темі й основній думці, не говоріть і не пишіть зайвого.

продовження таблиці на наступній сторінці

Послідовним	Стежте за порядком викладу думок.
Багатим	Уживайте різноманітні слова і речення: намагайтеся не повторювати тих самих слів і однакових речень.
Точним	Уживайте найбільш точні слова.
Виразним	Добирайте слова і вирази, які найбільш яскраво передають основну думку.
Доречним	Завжди враховуйте з ким розмовляєте.
Правильним	Дотримуйтеся правильної вимови, правильно будуйте речення.

470.1 Підготуйтеся до розмови з товаришем, учителем, бабусею (дідусем) про літні канікули, що минули. Враховуйте при цьому: обстановку спілкування (офіційну чи невимушену); адресу мовлення; мету спілкування. Дотримуйтеся вимог до мовлення.

471.1 Прочитайте текст казки. Придумайте до неї заголовок.

Дві жінки брали з криниці воду. До них підійшла третя. Сивенький дідусь присів на камінчик перепочити. Ось одна жінка й каже іншим:

- Мій синок спритний і сильний. Ніхто його не подужає.
- А мій співає, як соловейко. Ні в кого такого голосу немає, - каже друга.

А третя мовчить.

- Чого ж ти про свого сина нічого не скажеш? – питають її сусідки.
- Що ж сказати? Нічого особливого в ньому немає.

Ось набрали жінки води повні відра й пішли. І старенький за ними. Йдуть жінки, зупиняються. Болять руки. Хлюпає вода. Ломить спину.

Раптом назустріч три хлопчики. Один через голову перекидається, колесом ходить. Милуються ним жінки. Другий соловейком заливається, пісню співає. Заслухалися жінки.

А третій до матері підбіг, узяв у неї важкі відра й поніс.

Питаються жінки у старенького:

- Ну що? Як вам наші сини?
- А де ж вони? – відповідає старий. – Я лише одного сина бачу.

О. Осєва

471.2 *Дайте відповіді на запитання.*

1. Про кого розмовляли матері?
2. Чому третя жінка не розповіла нічого про свого сина?
3. Як показали себе хлопчики?
4. Чому старенький дідусь відповів, що він бачить тільки одного сина?

471.3 *Перекажіть текст, дотримуючись вимог до культури мовлення.*

471.4 *Напишіть переказ тексту.*

§ 61. Текст. Поділ готового тексту на абзаци Простий план готового тексту

*Тварини і рослини – це живі організми,
що населяють нашу Землю*

472.1 *Прочитайте речення. Скажіть, чи можна їх вважати текстом? Чому?*

Осінь – прекрасна пора року. Ми вчимося в п'ятому класі. Київ – столиця України. Я дуже люблю тварин.

! *Текст (textul)* – це сукупність речень, які об'єднані спільним змістом (темою) та основною думкою. У тексті всі речення пов'язані за змістом, кожне наступне речення збагачує попереднє, допомагає нам краще зрозуміти те, про що розповідає автор. Пов'язуються речення в текст повторенням тих самих слів, уживанням займенників, сполучників тощо.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! *Речення* в тексті розташовані в такій послідовності, як це необхідно для розкриття теми. Важливий у кожному тексті заголовок, адже перед початком читання тексту ми знайомимося спочатку із заголовком.

Заголовок тексту виражає його **тему** або **основну думку**. Кожен текст можна умовно поділити на частини.

473.1 Розглянемо приклад такого поділу.

Зав'язка або зачин (називає тему висловлювання).

Діти знайшли їжачка.

Основна частина (розкриває думку).

Їжачок увесь був покритий голками, оченята в нього були чорні, а ніжки коротенькі. Щодня діти годували його.

Розв'язка або кінцівка (завершує текст, підводить до висновку).

Восени їжачок заснув у нірці, тому що взимку він не може знайти собі корм.

Розглянемо приклад поділу тексту на абзаци.

1 абзац

Чомга – водяний птах. Увесь час на воді проводить. Навіть гніздо у неї плавуче. Знайде чомга купу старого торішнього очерету, наносить туди м'яких корінчиків, пір'ячка й улаштує гніздо. У такому гнізді й пташенят виводить. Вони, як тільки вилупляться, відразу ж плавати можуть.

2 абзац

Цілий день чомга з пташенятами по озеру плаває. А як малеча натомиться, залізе до матері на спину й сидить. Плаває чомга по озеру й пташенят на собі возить (Г. Скребицький, В. Чапліна).

У першому абзаці розповідається про чомгу і про те, як вона доглядає за пташенятами і влаштовує своє гніздо, а в другому – як вона плаває зі своїми пташенятами по озеру. В кожному з цих абзаців можемо прослідкувати мікротему.

До кожного з таких абзаців можна дібрати заголовок, а із цих заголовків – скласти план.

Чітко сформульовані, пронумеровані й належним чином записані мікротемати тексту становлять його план. План може складатися із розповідних, питальних, спонукальних речень.

474.1 Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку.

ЛИСИЦЯ

Знайде лисиця собі місце в лісі найглухіше. Вириє вона там глибoku нору з проходками під землею, із запасними виходами. У норі в неї народяться лисенята, сліпі, безпомічні, подібні до цуценят. Вивернеться лисиця на бік, а лисенята підповзуть до неї і почнуть молоко ссати. Напродовження вправи на наступній сторінці

їдяться і заснуть. Поки лисенята сплять, мати йде на полювання. А коли вони підростуть, лисиця їм живу здобич носити почне. Принесе мишку, пустить і дивиться, як її діти до полювання привчаються.

474.2 *Які слова вжито в тексті замість слів лисиця та лисенята, щоб не повторювати їх в наступних реченнях?*

475.1 *Прочитайте початок тексту.*

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони літали весело цілий день у садку. В сонячному світлі, перелітаючи з квітки на квітку, метелики ласували солодким і смачним пилком і летіли далі.

Та час летів дуже швидко. Вони так загралися, що й не помітили, як сонечко сховалося і почав накрапати дощ...

475.2 *Продовжіть казку, доберіть до неї заголовок.*

476.1 *Прочитайте текст. Визначте його тему, основну думку, доберіть заголовок.*

Українці дуже люблять волошки. Це невеликі скромні квіти. В засушеному вигляді вони мають сильний стійкий запах. Цілющі властивості цих квітів здавна відомі. Їх використовують як лікувальний засіб при високій температурі. З волошок роблять купель для дітей при багатьох хворобах.

Волошки є уособленням чистоти й прив'язаності. Вони згадуються в багатьох народних піснях.

476.2 *Поділіть текст на абзаци, складіть план.*

477.1 *Складіть план до тексту, доберіть до нього заголовок.*

У саду росла стара слива. Вона вже давно не давала плодів. І господар вирішив її зрубати. Взяв пилку, сокиру й лопату та пішов у сад.

Підійшов до сливи і побачив, що на сливі сидів щиглик і дзвінко співав.

продовження вправи на наступній сторінці

А серед листя вовтузилася ще одна пташка. Вона мостила гніздечко. Господар повернувся й пішов ховати пилку та сокиру в сарай. А пташки ніби зрозуміли господаря й почали співати вдвох ще голосніше.

478.1 Прочитайте та з'ясуйте послідовність подій. Запишіть правильно текст. Визначте тему. Складіть план тексту у вигляді питальних речень.

1. Ведмідь підійшов до нього і почав нюхати: він і дихати перестав.
2. А він мені сказав, що погані люди ті, що в небезпеці від товаришів утікають.
3. Ішли лісом два товариші і їм назустріч вискочив ведмідь.
4. Коли ведмідь пішов, той зліз із дерева й засміявся.
5. Один кинувся втікати, заліз на дерево, а інший залишився на дорозі.
6. Ведмідь понюхав його обличчя, подумав, що мертвий, і відійшов.
7. Робити йому було нічого – він упав на землю і прикинувся мертвим.
8. Ну що сказав тобі ведмідь на вухо?

479.1 Випишіть уривок із вашого улюбленого твору. Дайте заголовок. Складіть план до вибраного уривка.

480.1 Складіть текст за темами (на вибір):

1. Жителі осіннього лісу.
2. Дивовижна лікарська рослина.
3. Допомога пораненій ластівці.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

1. Текст – це
2. Тема – це те ...
3. Головне, про що хотів сказати автор, – це
4. Заголовок тексту виражає ... або
5. Мікротема – це
6. Частина тексту, об'єднана мікротемою, називається
7. План – це
8. Із яких речень може складатися план?
9. Основні ознаки тексту – це

§62. Мовні засоби зв'язку речень у тексті

*Хто спортом займається, той сили набирається.
Народна мудрість*

481.1 Прочитайте текст.

ЛЕДАЧА ПОДУШКА

Маленькій Яринці треба рано-рано вставати, щоб до школи йти, а не хочеться, ой як не хочеться! Ввечері питає Яринка у дідуся:

- Дідусю, чому вранці вставати не хочеться? Навчіть мене, дідусю, спати так, щоб хотілося вставати і йти до школи.

- Це подушка в тебе ледача, - відповів дідусь.

- А що ж їй зробити, щоб не була ледачою?

- Знаю я таємницю, - пошепки сказав дідусь. - Ото саме тоді, як вставати не хочеться, візьми подушку, винеси на свіже повітря, добре вибий її кулачками - вона й не буде ледачою.

- Справді? - зраділа Яринка. - Я так і зроблю завтра.

Ще дуже рано, а треба збиратися до школи. Не хочеться вставати Яринці. Але треба ж нарешті подушку привчити, лінощі з неї вибити!

Схопилась Яринка швиденько, одяглася. Взяла подушку, винесла на подвір'я, поклала на лавку - та кулачками її, кулачками. Повернувшись до хати, поклала подушку на ліжко - та й умиватися.

А дідусь у вуса посміхається (В. Сухомлинський).

481.2 *Визначте, скільки абзаців у цьому тексті? Визначте мікротему кожного з них, тобто складіть план.*

Думка в тексті розвивається тому, що кожне наступне речення додає щось нове до вже відомого з попередніх речень. Відповідно кожне речення можна поділити на дві частини. Перша частина містить те, що вже відоме з попереднього речення, її і називають **«відоме»**. Друга частина містить нову інформацію і її називають **«нове»**. Отже, кожне речення складається з «відомого» й «нового», причому «нове» попереднього речення в наступному стає вже «відомим».

Маленькій Яринці треба рано-рано вставати, щоб до школи йти, а не хочеться, ой як не хочеться! Ввечері питає Яринка у дідуся...

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

Для забезпечення розвитку думки та зв'язку речень у тексті використовують спеціальні мовні засоби:

- сполучники (а, і...);
- спільнокореневі слова (сміятися, сміх);
- займенники (вона, її, йому);
- прислівники (тоді, уранці);
- повтори (Яринці, Яринка);
- синоніми (дівчинка, Яринка).

482.1 *Перепишіть текст. Замість крапок вставте потрібні займенники, що з'єднують речення між собою.*

Сергій Бубка занесений до Книги рекордів Гіннеса як володар найбільшої кількості світових досягнень. На ... рахунку 35 світових рекордів.

Сергій Бубка народився в Луганську, але не так давно ... визнали почесним громадянином міста Ріо-де-Жанейро. Також ... носить звання почесного громадянина словацької Братислави, італійських Падуді та Абано Терме і українських Донецька і Луганська.

За один зі своїх рекордів Сергій отримав у подарунок автомобіль «Феррарі» за 120 тисяч доларів.

Після завершення спортивної кар'єри ... став віце-президентом ІААФ (Міжнародна асоціація легкої атлетики) і проводить успішну діяльність з розвитку легкої атлетики в Україні.

483.1 *За поданими словами, що вказують на послідовність, складіть речення на тему «Як я виконую ранкову гімнастику».*

Спочатку... . Потім... . Після того Нарешті

484.1 *Випишіть із періодичної преси текст про відомих українських спортсменок Яну Клочкову та Лілію Підкопаєву.*

485.1 *Напишіть власне висловлювання «Спортсмен(ка), на якого (яку) я хочу бути схожий (схожа).*

продовження вправи на наступній сторінці

§ 63. Типи мовлення: розповідь, опис, роздум

486.1 Прочитайте тексти, визначте тему та основну думку висловлювань. Яке питання можна поставити до кожного тексту?

I. Головне в загартуванні – поступовість. Почніть з малого. Вставайте рано, завжди в один і той самий час. Обов'язково зробіть зарядку. Після зарядки розітріть тіло холодним мокрим рушником. З часом можна почати і обливання прохолодною водою.

II. Надворі буває тепле літо. Зеленіють дерева, щебечуть пташки. Голубинь ставка кличе покупатися. Вода ставка така прозора, що бачиш своє відображення в ній. Як же добре зануритись у її обійми!

III. Чи вмієш ти відпочивати? Не дивуйся: для того, щоб відпочинок пішов на користь, треба навчитися відпочивати правильно. Спробуй розв'язати таку задачу:

У двох приятелів був день відпочинку. Один ліг на диван, дивився телевізор з ранку до вечора. А його товариш до обіду відкидав сніг, потім рубав дрова, а увечері пішов на ковзанку. Хто з них краще відпочив і набрався сил?

Текст може розповідати про перебіг певних подій, описувати певні об'єкти, розмірковувати над причинами і наслідками подій, мотивами вчинків людей, умовами, в яких можливі ті чи інші явища. На цій основі висловлювання поділяють на **розповіді, описи, роздуми**.

487.1 Опрацюйте теоретичний матеріал за таблицею.

Назви типів мовлення	На які питання відповідають у висловлюванні	Про що говориться у висловлюванні	Будова висловлювання
<i>Розповідь</i>	Що робить особа або предмет?	Про події, про дії персонажів	Початок, розгортання, завершення дій
<i>Опис</i>	Який предмет, особа, дія?	Про ознаки предмета, особи, дії	Загальне враження, окремі деталі, ознаки

продовження таблиці на наступній сторінці

Роздум	Чому саме такими є предмет, особа чи дія?	Про причини ознак та дій	Тези (думка, яка доводиться або заперечується), аргументи (докази), висновки
---------------	---	--------------------------	--

1. Яка основна функція кожного із типів мовлення?
2. Про що говориться в тексті-описі? тексті-розповіді? тексті-роздумі?
3. Яку будову має опис? розповідь? роздум?

Розповідь – повідомлення про подію, про її розгортання в часі, про послідовність дій. Можна поставити питання що відбулося? Тому ключовими словами є дієслова.

Характерні складові частини розповіді: початок дії (зав’язка); розвиток подій (з найбільш важливим моментом – кульмінацією); завершення дії (розв’язка).

Опис – відображення явищ дійсності через перелічення їх основних ознак і властивостей. Сприймаючи опис, адресат може уявити, як виглядає об’єкт.

Можна поставити питання *який?*

Композиція опису: загальне уявлення про предмет; розповідь про окремі ознаки і властивості: зовнішні – матеріал, розмір, форма, колір; внутрішні – призначення, вживання, обставини його існування (умови, причина, місце і час); оцінка об’єкта опису, висновок зі сказаного.

Об’єктами опису шкільна програма визначає: предмети, тварин, зовнішність людини, природу, місцевість, пам’ятки історії і культури, процеси діяльності людини.

Роздум – роз’яснення, підтвердження або заперечення якоїсь думки. Можна поставити питання *чому?*

У роздумі зазвичай виділяють три частини: **теза** – думка, припущення, які потрібно довести або спростувати; **докази (аргументи)**, покликані підтвердити або заперечити початкове положення і таким чином обґрунтувати задум автора; **висновок** – формулювання результату викладених міркувань, практичні поради з приводу обговорюваної проблеми.

488.1 Уявіть ситуацію, що вам треба розповісти своєму товаришеві: а) якою є ваша улюблена домашня тварина; б) як вона з’явилася у вас удома; в) чому тварин називають «братами нашими меншими». Яким типом мовлення ви будете користуватися?

489.1 *Складіть зв'язне висловлювання за поданим початком.*
 Уже понад дві тисячі років існує приказка «У здоровому тілі – здоровий дух». Люди давно зрозуміли, як важливо дбати про своє тіло, щоб воно завжди було міцним і дужим. А засоби для цього - ...

§64. Поняття про стилі мовлення, сфери їх уживання

490.1 *Прочитайте текст. У чому помилковість висловлювання?*

Вода – найпоширеніша речовина на Землі. Вона займає три чверті планети, точніше 71% поверхні Землі. Без води людина не проживе більше 10 днів. Дивовижно, але тіло людини теж на 70% складається з води.

- Сину, принеси водички з криниці, бо вже ні вмитися, ні обід приготувати.

- Біжу, мамо, я скоро!

Покропив Сірий Вовк Івана-царевича мертвою водою – загоїлися рани, покропив живою – ожив царевич і став ще кращим, ніж був.

Усе, що відбувається в нашому організмі, пов'язане з водою. Вона супроводжує нас всюди з першої і до останньої миті нашого життя.

491.1 *Опрацюйте теоретичний матеріал за таблицею.*

Назва стилю	Сфера застосування	Мета спілкування	Основні види висловлювань
<i>Розмовний</i>	Побут, сімейні, дружні стосунки	Обмін інформацією, думками, встановлення стосунків	Діалоги, записки, особисті листи
<i>Науковий</i>	Наука, техніка, освіта	Виклад наукової інформації, пояснення явищ	Виступи, доповіді, лекції, монографії, підручники
<i>Офіційно-діловий</i>	Офіційні стосунки	Регулювання стосунків між людьми, підприємствами, установами	Договори, угоди, постанови, закони, ділові папери

продовження вправи на наступній сторінці

Публіцистичний	Суспільне життя	Обговорення, відстоювання і пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, формування відповідної громадської думки	Виступ по радіо, на телебаченні, публіцистична стаття, дискусія
Художній	Мистецтво слова (фольклор, художня література)	Естетичний вплив через образне відтворення дійсності	Оповідання, повісті, романи, п'єси, вірші, казки, легенди
Церковний	Церква, релігія	Регулювання стосунків між людьми та церквою	Молитви, проповіді тощо

492.1 *З'ясуйте, до яких стилів належать уривки вправи. Свою думку обґрунтуйте, спираючись на таблицю.*

493.1 *Прочитайте висловлювання. Визначте сферу вживання й можливого адресата (адресатів) кожного з них.*

1. Конфесійний (церковний) стиль.

МОЛИТВА ДИТИНИ ЗА МАТІР

Господи Ісусе Христе, що привертав малих дітей до свого серця, я знаю, що Ти радісно вислухаєш, Спасителю, молитву кожної людини, тому вислухаєш і мою щирю молитву. Я не молю Тебе, Христе любий, ні про що більше, тільки про свою рідну неньку. Пошли їй, Предобрий Господи, здоров'я та силу, щоб вона могла так далі працювати для мене і опікуватися мною, як зараз. І дай мені, Ісусе Дорогий, аби я виріс (виросла) моїй дорогій матері на втіху. Це буде моїм найбільшим щастям. А я буду славити Тебе вічно. Амінь (Із молитовника).

2. Художній стиль.

Хата моя, біла хата,
Рідна моя сторона.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.
В хаті спокійно й затишно,
Вечір заходить в сім'ю.

Мати задумливо й ніжно
Гладить голівку мою.
В'ється дорога далека
В хату крізь синю парчу.
Мамо, до вас, як лелека
В горі і щасті лечу.

Д. Луценко

3. Офіційно-діловий стиль.

СТАТТЯ 51

... Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття.

Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Конституція України

4. Науковий стиль.

Сімейно-побутові стосунки тісно пов'язані зі соціальними та матеріальними умовами життя. Матеріальна незабезпеченість, соціальна незахищеність, безробіття, нестабільність суспільного життя – ці та інші соціальні явища деформують людські стосунки, роблять людей дратівливими та заздрісними. Психологічний дискомфорт зганяється на дітях і передається наступним поколінням (Із словника етики).

944.1 *Запишіть речення, з'ясуйте стильову приналежність кожного. Свою думку доведіть.*

1. З піснею, з казкою, з словом, з молитвою муза явилась моя (Г. Чупринка). **2.** Походження слова «музей» пов'язане із словом «муза». У Давній Греції музеєм називали місце, що було присвячене науці, дослідженням. Слово «музика» походить також від слова «муза» (З підручника). **3.** Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової й технічної творчості (З Конституції України).

495.1 *Складіть розповідний текст художнього стилю за темою «У воді – людське життя».*

§ 65. Лист. Адреса

*Пишіть листи і надсилайте вчасно,
Коли їх ждуть далекі адресати,
Коли є час, коли немає часу
І коли навіть ні про що писати.
Л. Костенко*

Досить часто доводиться чути, що листи – застарілий спосіб спілкування. Кажуть, у часи телефонів, факсів, Інтернету писати листи – непотрібна

продовження на наступній сторінці

трата часу. Якщо мова йде про передачу інформації, – так, безперечно. Але ми говоримо про спілкування. У наш час лист стає знаком уваги, поваги, любові. Оскільки навіть через багато років він збереже ваші слова, написані сьогодні. Тож давайте будемо вчитися писати листи, щоб вони зберігали тепло ваших почуттів, щоб раділи ваші близькі.

Листування – один із видів письмового спілкування. Листи бувають **ділові (службові)** та **особисті (приватні)**.

Ділове листування відбувається між установами або працівником та установою. Вони складаються за певними зразками в офіційно-діловому стилі.

Особисті листи – це листи до рідної та близької людини, до друга чи знайомого, до улюбленого письменника чи актора. Мовлення приватного листування невимушена. У текстах особистих листів поєднуються ознаки різних стилів, зокрема розмовного та художнього.

Лист – це писаний текст, метою якого є повідомлення про щось адресата.

496.1 Прочитайте. Який з листів є особистим, а який – діловим?

Директорові спорткомплексу «Динамо»
п. Маринюку Т. Т.

Адміністрація загальноосвітньої школи №5 м. Києва просить вас надати спортивні майданчики для проведення змагань з легкої атлетики.

Оплату гарантуємо.

24.10. 2018 р. Директор ЗОШ №5 Колесник І. П.

Дорога моя донечко!

Пишу тобі листа, бо хвилююся за тебе, чи пам'ятаєш ти мої поради, як треба спілкуватися з людьми, як знаходити друзів? Хочу, щоб усі наші з тобою душевні розмови стали тобі зараз за потрібне. Пам'ятай: людина завжди повинна бути чесною та справедливою. Умій завжди відстояти свою точку зору. Пиши більше про нових друзів, що з'явилися у тебе в таборі. Що цікавого у вас відбувається. У нас вдома все гаразд. Дуже чекаємо на тебе.

Твоя сім'я. Листа писала мама.

497.1 Уявіть собі, що пояснюєте учневі початкової школи, як писати листа. Як звучатиме ваше пояснення?

Ви написали листа. А як правильно його оформити? В Україні вже декілька років існують правила написання адреси, які діють у всьому світі.

Адресу отримувача потрібно писати в правому нижньому куті, **адресу відправника** – у лівому верхньому куті конверта.

Написання адреси: ім'я і прізвище отримувача або відправника (приватна особа або організація); назва вулиці, номер будинку, номер квартири; населений пункт; індекс; країна..

498.1 Ознайомтеся зі зразком написання адреси і заповніть чистий конверт, указавши свою адресу та когось із друзів або рідних.

499.1 Прочитайте текст і доведіть, що це лист.

Добрий день, дорога подруго Олю!

Одержала від тебе повідомлення, дякую. Дуже рада, що в тебе все гаразд. У мене теж все добре. Хочу поділитися приємною новиною. На новорічному святі наш клас показував дуже цікаву казку «Про Золоту Рибку», але перекладену на новий лад. У нас були красиві костюми, які ми виготовили самостійно. Ми дуже добре зіграли свої ролі і посіли призове місце. Ось такі в мене новини. Докладніше розповім при зустрічі.

продовження вправи на наступній сторінці

Олю, хочу привітати тебе і всю вашу родину з Новим роком, побажати вам усього найкращого.

Будь ласка, пиши, які в тебе новини. Як справи в школі?

До побачення.
Твоя подруга Іра.

500.2 *Нині існують мобільні телефони, електронна пошта... Як ви думаєте, чи потрібно зараз писати листи? Як це вміння знадобиться вам у житті? Переконайте у цьому інших.*

501.1 *Напишіть листа, скориставшись теоретичними відомостями підручника на ст. 217 та пам'яткою «Правила листування» а) своїм батькам (або дідусяві з бабусяю); б) близькому другові; в) до редакції дитячої газети; г) улюбленому вчителю; д) казковому персонажу (позитивному чи негативному) за вибором.*

§66. Твір-розповідь про випадок із життя на основі власного досвіду

Уміння розповідати – це талант

502.1 *Згадайте, що таке твір-розповідь.*

Розповідь – повідомлення про якусь подію, про її розгортання в часі, про послідовність дій. Можна поставити питання *що відбулося?* Тому ключовими словами є дієслова.

Характерні складові частини розповіді: *початок дії (зав'язка); розвиток подій* (з найбільш важливим моментом – *кульмінацією*); *завершення дії (розв'язка)*.

503.1 *Прочитайте початки учнівських творів. Доберіть заголовки. З'ясуйте, що вони виражають – тему чи основну думку. Продовжіть їх так, щоб вийшла розповідь про випадок із життя.*

1. Як тільки трохи стемніло, Сергійко побіг на вулицю на те місце, де вчора зустрів їжачка. Постояв трохи і вже хотів іти далі. Як раптом побачив, *продовження вправи на наступній сторінці*

як через дорогу поспішав їжачок, а за ним котилися ще два маленькі колючі клубочки...

2. Рано-вранці Марійка пішла в ліс по суніці. Вона швидко назбирала повний кошичок ягід і побігла додому. Перестрибуючи через прохолодні від роси кущі купини, дівчинка спіткнулася, упала і вколола коліно. Виявилось, що під купиною був їжак. Він заперхав, як мотоцикл. Марійка заплакала від болю, сіла на купину і почала платтячком витирати кров на нозі. Раптом десь узялася гадюка...

503.2 Прочитайте однокласникам складений вами завершений твір за поданим початком.

504.1 Прочитайте уривок розповіді. Які з її частин (початок, розгортання дії, завершення) відсутні? Усно складіть власний варіант твору-розповіді.

Ми чесно дотримувались усіх обмежень, які наклали на нас батьки: не висовувались із вікна, бо може продути; не стояли в тамбурі – можна випасти; не виймали гроші з кишень – можуть украсти; не їли ковбаси чи, не дай, Боже, консервів – можна отруїтись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникне запитання, що зрештою таки можна робити... (Я. Стельмах).

504.2 Схарактеризуйте мовленнєву ситуацію (назвіть учасників, місце, час, умови процесу спілкування). Готуючись до роботи над розповіддю, скористайтеся такими порадами:

1. Подумайте, про який випадок ви будете розповідати, наскільки він цікавий.
2. Сформулюйте тему і основну думку твору.
3. Доберіть заголовок.
4. Відберіть необхідний для роботи матеріал.
5. Складіть план і укажіть у ньому вступ, основну частину і кінцівку.

505.1 Складіть твір-розповідь на основі спеціально створеної мовленнєвої ситуації (за вибором).

1. Уявіть ситуацію: вам потрібно розказати про подію, свідком або учасником яких ви були. Складіть варіант розповіді, дібравши заголовок.
2. Уявіть себе на місці автора, який почав свою розповідь словами: *Якось одного літнього дня відбулася подія, яка трохи змінила моє життя...* Складіть твір-розповідь, ілюструючи її прикладами із власного життя, так, щоб авторська тема була розкритою.

§ 67. Особливості побудови опису Переказ розповідного тексту з елементами опису предмета

*Творіння природи досконаліші творінь мистецтва.
Цицерон*

Текст-опис – це висловлювання, у якому йдеться про ознаки предмета. До опису можна поставити запитання *який?, яка?, яке?, які?* Описувати можна все, що бачимо: предмети, дії, явища. Описом користуємося тоді, коли потрібно, щоб людина, до якої ми звертаємось, ніби побачила те, про що ми говоримо.

Будова тексту – опису:

- 1) вступ (загальне враження від описуваного предмета, тварини та ін);
- 2) опис частин, деталей, окремих ознак;
- 3) висновок.

506.1 *Прочитайте опис абрикоса.*

Вступ

У саду росте багато дерев. Та найкращий абрикос. Який він гарний!

Ознаки предмета

Особливо чудовий навесні, коли зацвітає. Квіточки в нього блідо-рожеві. Як ніжно вони пахнуть! Деревце струнке і біле. Воно схоже на наречену або дівчину у святковій сукні. Здається, ось-ось піде в танок.

Висновок

Скоро пролетить весна. І в середині літа абрикос пригощатиме нас смачними, соковитими, солодкими плодами.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ! Тексти, які б містили лише опис, трапляються дуже рідко. Здебільшого описи вживаються для розкриття основної думки в текстах-розповідях і роздумах.

507.1 *Прочитайте тексти і визначте тип мовлення. Що спільного мають тексти? Чим відрізняються? Визначте стиль кожного тексту.*

1. Іспанці привезли соняшник з Америки в Європу як дивовижну квітку. У продовження *вправи на наступній сторінці*

1510 році його насіння посіяли в Мадриді серед інших квітів. Із Іспанії ця квітка переселилася в інші країни Європи. Цар Петро I привіз насіння соняшника в Росію із Голландії, де навчався корабельній справі. І сьогодні ця квітка чи не найпопулярніша у світі (А. Коваль).

2. Квітка схожа на велику ромашку золотого кольору. Жовтогарячі великі пелюстки прикріплені до суцвіття. Суцвіття складається з маленьких квіточок. У них з'являється насіння. Великі пелюстки приваблюють комах. І комахи запліднюють маленькі квіточки. Утримує цей кошик сильне стебло з міцним зеленим листям. Вирощують соняшник по всій Україні. З соняшникового насіння виробляють олію, халву, ліки (І. Івченко).

3. Цю квітку добре знають і дорослі і малі. Вона має стебло із золотими пелюстками, схожа на сонце. Тому її називають соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши золоту голівку. Сходить сонце – і соняшник повертається до нього. Сонце підіймається все вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою голівку. Цього золотавого красеня можна зустріти і в полі, і біля садиби, й у віночку. Ця квітка – символ України (В. Сухомлинський).

507.2 *Випишіть із текстів слова, ужиті в переносному значенні.*

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ! Тексти-описи можуть бути науковими та художніми. У науковому описі всі слова вживаються в прямому значенні, а в художньому – слова вживаються в переносному значенні. Це епітети, метафори та ін..

508.1 *Прочитайте тексти. Визначте тип і стиль мовлення. Що мають спільного і відмінного тексти.*

1. Каштан – рід рослин родини букових. Дерево з видовженими листками і прямостоячими сережками. Плоди – односім'яні горіхи зі шкіркою, зібрані по 1-3 у спільній обгортці зі шипами. Каштани ростуть до 1000 років (Із підручника).

2. Каштани Києва... Крилаті велетні й молоді дерева прикрашають місто. У них широке листя, обважнілі гілки, що вкриті колючками, ніби їжачки плодами. Чарівні каштани весною. У травні засвічуються на них біло-рожеві пірамідальні свічки. Суцвіття поширюють навколо себе ледь вловимий ніжний запах, який віщує наближення літа.

509.1 *Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Складіть план. Перекажіть усно, а потім – письмово.*

продовження вправи на наступній сторінці

КОНВАЛІЯ

Місяць травень... Коли підете в ліс, то в тінистих куточках зустрінете багато конвалій. Ой гарна ж квітка! А два темно-зелені листочки наче охороняють ніжні квіточки-дзвіночки. Вони народилися при місячному світлі, у глибокій тиші, під зеленим дахом. Вони ніби передають людині своє тепло і спокій. Коли потримаєш в руках, коли подихаєш цією квіткою, то стаєш лагіднішим.

Тільки не виривайте всі стебла, лишайте на насіння. Обережно відламуйте, щоб не зіпсувати коріння. Конвалія – багаторічна рослина. Як порушити кореневище, то помирає. Велика буде на вас провина, якщо не збережете цю квітку, якщо земля наша обідніє цвітом. Хай пташки поклюють червоні ягідки, рознесуть по всіх куточках лісу її насіннячко (Л. Павленко).

§ 68. Переказ розповідного тексту з елементами опису тварини

Тварини дарують нам радість

Тексти-описи тварин бувають наукові та художні.

510.1 Прочитайте та порівняйте тексти. Що в них спільного? Чим відрізняються? Випишіть з другого тексту опис собаки.

1. Собака свійський – рід ссавців з родини собачих. Висота від 15 см до 1 м. Вага від 600 г до 70 кг. У свійського собаки добре розвинені нюх, слух, зір. Свійські собаки віддані людині.

2. Ще змалечку мене перестрів Букет. Метрів сто він біг назустріч машині і гавкав, аж вищав від злості.

Цей сторож садиби Василя Петровича нікого не підпускав до свого дому. А вночі, як не підкрадайся до двору, обов'язково викриє і вчепиться в ноги.

А на вигляд наче непривабливий, рябий. Шерсть його – цілий букет кольорів. На спині кілька вогняно-рудих плям переходять у чорний колір.
продовження вправи на наступній сторінці

А груди і лапи – білі як сніг. Морда й очі заросли довгою цупкою шерстю, схожою на щетину. Очей не видно, а вуха коротенькі й стирчать угору (О. Копиленко).

511.1 Прочитайте текст. Поділіть його на частини. Доповніть описом білки.

БІЛЧЕНЯ

У Віри живе Білченя. Воно любить бігати по кімнаті, обнюхує тарілки, сідає на плечі і кігтками розкриває у Віри кулачок – шукає горіхи... На Новий рік Віра повісила на ялинку іграшки, цукерки, горіхи. Тільки вийшла з кімнати, як білочка зірвала з ялинки горіхи і сховала в черевики. А останній горіх розгризла і смачно їла, коли Віра зайшла до кімнати (Т. Снігірьов).

512.1 Прочитайте текст, складіть план. Поясніть його назву. Усно перекажіть текст, доповнюючи його своїми знаннями про корову, її зовнішній вигляд.

НАЙБЛАГОРОДНІША ТВАРИНА.

Людський розум сягнув нині небачених злетів. З'явилися трактори, що замінили одвічного трударя – вола. Хліборобська нива вже підживлюється не гноєм, а органікою. А тепер і штучне молоко навчилися виготовляти.

Радіємо науці, пишаємося безмежністю людського розуму і водночас потроху забуваємо її, корову, яка є не меншим дивом природи. Нині понад 400 порід корів населяють нашу планету. І всі вони невтомно трудяться на свого найближчого опікуна – людину.

І все ж у боргу ми перед нею, коровою. Ще, здається, не знайшлося у нас поета чи прозаїка, який би на весь голос оспівав її, як того заслужила ця найблагородніша тварина.

Важко, навіть неможливо уявити села без її величності корови, яка своїм протяжним голосом будить досвіткову тишу. А йдучи з пасовиська, несе на крутих рогах вечірні сутінки і такий необхідний усім нам продукт – лугове молоко, щоб почастувати не тільки сільського мешканця, але й городянина (В. Скуратівський).

513.1 Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Складіть план. Перекажіть усно, а потім – письмово.

продовження вправи на наступній сторінці

КОРОЛИКИ

Так називають найдрібніших пташок. Ці крихітні птахи вдвоє менші й у чотири рази легші за горобчиків. Живуть вони у старих хвойних лісах. Там пташки перебувають літо й осінь. А взимку прилітають у міські парки та сади. Сидять на верхівках дерев і тільки в дощову погоду спускаються на нижні гілки.

Гніздечка короликів дуже маленькі, схожі на кошики. Сплітають їх вони з моху, травички, хвоїнок. Знайти гніздечко не так просто. Воно сховане на кінчику верхівок дерев.

У травні в гніздечку з'являються яєчка, розміром з горошину. Королики збирають комах там, де інші птахи не можуть: на тонюсіньких гілочках ялин та сосен. Крихітки лазять по гілках донизу головою. Вчені підраховали: за рік королик поїдає до десяти мільйонів шкідливих комах.

Королики – це співучі пташки. Спів королика можна почути навіть у тріскучі морози.

Назвали українці цю дивовижну пташку так, бо голівка королика увінчана красивою оздобою – короною.

§69. Переказ розповідного тексту з елементами роздуму

*Історія – не просто минуле народу, це його жива душа.
Народна мудрість*

Роздум – це висловлювання, у якому щось доказується або пояснюється. До роздуму можна поставити такі запитання:

- 1) чому предмет (особа, подія) такий?
- 2) чому він робить так, а не інакше?
- 3) яку користь дає предмет?

514.1 *Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку висловлювання. Поясніть назву тексту. До якого типу і стилю мовлення він належить?*

СПІВЦІ

У давнину на шляхах України можна було зустріти сліпих мандрівників. Ходили вони з хлопчиками – поводитирями. Через плече перекинута продовження вправи на наступній сторінці

полотняна торба. В одній руці палиця, за спиною – кобза. Називали їх кобзарями.

Були вони улюбленцями народу. Бо хіба можна уявити українську землю без кобзи чи бандури, без пісні чи співу? І земля – не земля, і люди – не люди, якщо струна не бринить, а душа не співає.

Кобзарі супроводжували у походах запорожців. Складали про їхню хоробрість і відвагу пісні та думи.

Мандруючи селами, дарували свої пісні бідним людям.

Кобзарський голос!.. Битий морозами і хурделицями, січений дощами і громовицями. Де він тільки не лунав!

За своє довге життя сходили кобзарі тисячі верст. Але, як зіницю ока, берегли кобзу і ніколи не розлучалися з нею (В. Мисан).

II. Знайдіть у тексті елементи роздуму. Обґрунтуйте ваші висновки.

Роздум буває **розгорнутий** та **стягнений**. **Розгорнутий** роздум складається з трьох частин. У першій висловлюється певна думка, яку потрібно довести, – **теза**. У другій частині наводиться **доказ (докази)** на підтвердження тези. У третій міститься **висновок**.

Стягнений роздум складається з двох частин: **тези та доказу (доказів)**.

515.1 Прочитайте текст. Знайдіть у ньому елементи роздуму та їх частини.

Свою історію має кожна людина, її рід, село, місто – кожен топче свою стежку. Кожен народ прокладає собі дорогу, вона перехрещується, зливається, розбігається, зустрічається з дорогами інших народів. Не всі вони дотяглися до сьогоднішнього дня, бо не всі народи знайшли в собі сили прийти в день сьогоднішній – гинули й пропадали.

Український народ належить до тих, який свою дорогу не згубив, який пройшов через величезні випробовування, який тяжко жив і змагався, але зберіг своє «я». Український народ нізвідки на свої землі не приходив, він тут був завжди. Його історія велика, героїчна, хоч не завжди його дорога була широка – часом звужувалася, а часом просторіла. Він падав і знову підіймався, він боровся, оборонявся, будував фортеці й

продовження вправи на наступній сторінці

міста, орав свої ниви, створював дивовижний світ своїх пісень, казок, оповідань, легенд.

Люби ж його... Шануй його мову, історію та культуру... Чужого научайсь, але й свого не цурайсь, як учив нас усіх Тарас Шевченко (В. Шевчук).

516.1 *Уявіть ситуацію: ви зустріли знайомого, який вважає, що історію українського народу не обов'язково знати. Що ви зможете йому розповісти, щоб переконати в необхідності знань минулого держави, у якій живемо. Спочатку сформулюйте думку, що це необхідно. Далі наведіть докази з історії людства. Завершіть роздуми висновками про роль минулого для майбутнього.*

517.1 *Прочитайте текст. Визначте основну думку.*

Богдан Хмельницький – видатний гетьман України В історії України XVII століття є славне ім'я – Богдан Хмельницький. Він очолив визвольний рух українського народу за волю й свою державу. Перемоги Богдана Хмельницького над військом короля під Жовтими Водами, Корсунем об'єднали українців по обидва береги Дніпра. Так у другій половині XVII століття в Європі виникла Українська козацька держава, яку історики вважають наступницею Київської Русі.

Завдяки дипломатичній діяльності Богдана Хмельницького Україну визнали всі європейські держави.

Гетьман був освіченою людиною, знав європейські мови, володів майстерністю ведення бойових операцій. За часів його гетьманування дипломатичні договори уклалися з Оттоманською Портою, Річчю Посполитою, Росією, Швецією, Молдовою. В Україні була своя конституція, свій суд, діяло самоврядування.

Не тільки народні думи й історичні пісні зберігають народну пам'ять про добу Хмельницького. У наших містах є вулиці, площі, названі ім'ям Богдана Хмельницького. Батьки вибирають для своєї дитини ім'я Богдан, також хочуть бачити хлопчика славним сином українського народу.

517.2 *Складіть план. Перекажіть усно, а потім – письмово.*

§ 70. Особливості побудови наукового і художнього описів. Твір-опис предмета в художньому стилі

Усе, що нас оточує, – неповторне

518.1 *Згадайте, що називається описом, які стилі мовлення використовуються при побудові описів.*

519.1 *Визначте стилі уривків.*

1. Дуб – могутнє дерево з міцними гілками і товстим стовбуром. Кора темно-сіра, товста, з повздовжніми тріщинами. Листки короткочерешкові, донизу звужені. Листкорозміщення чергове. У дуба високоякісна деревина оригінального забарвлення. Використовується у судноплаванні та меблевій промисловості (3 книги «Дари лісів»).

2.

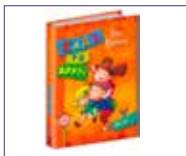
ДУБ

Не першу сотню літ росте на пагорбі посеред заплавної луки кремезний дуб із розлогим, покрученим, мов пальці в старій робочій людині, гіллям. Він міцно вчепився в землю товстим корінням, і жодному вітрові було несила похитнути його обсмалений сонцем, покарбований дощами і морозами стовбур.

520.1 *Ознайомтесь із схемою будови текстів-описів у науковому і художньому стилях.*

Структура (будова)тексту-опису	
У науковому стилі	У художньому стилі
<ol style="list-style-type: none">1. Назва предмета.2. Ознаки предмета (технічні, біологічні та інші характеристики).3. Сфера використання, спосіб застосування, ступінь корисності для людини.	<ol style="list-style-type: none">1. Назва предмета.2. Ознаки предмета (технічні, біологічні та інші характеристики).3. Сфера використання, спосіб застосування, ступінь корисності для людини.

521.1 *Опишіть у науковому та художньому стилях предмет за власним вибором.*

522.1 *Пригадайте, де використовується художній стиль. Що для нього характерно?*

523.1 *Прочитайте, як Ю. Смолич намалював проростання проліска.*

Пролісок – квітка ніжна, але смілива і терпляча. Ще не зійде сніг, а вже крізь весняну ніздрювату сніго-льодову скоринку, прогриваючи собі тісненьку і скромну прогалинку, пнеться цупкий паросток, схожий на цибульку. Сьогодні це біло-зеленово-жовтуватий хвостик, завтра це біло-зелена гостриця, післязавтра це вже довгий зелений листок з тоненькою стрілкою всередині. Ще за день брунька на кінці стрілочки розквітає враз твердою білою полуницею. І квітів визорує так густо, що земля знову стає біла і зимна від рясного холодного цвіту.

524.1 *Знайдіть і випишіть слова, за допомогою яких автор малює проростання квітки.*

525.1 *Напишіть твір-опис на одну із запропонованих тем.*

- Букет на столі.
- Різьблена тарілка.
- Вербова гілочка.
- Зажурений клен.

§71. Твір-опис тварини за власними спостереженнями

*Ми завжди відповідаємо за
тих, кого приручили.
Антуан де Сент-Екзюпері*

526.1 *Які типи мовлення вам відомі? Чим вони відрізняються один від одного?*

527.1 *Уважно прочитайте текст. Які типи мовлення ви помітили в ньому?*

З кухні вийшла Хівря. Це була руда, як вогонь, кішка з білими лапками. Хівря потягнулась і обережно стрибнула на тахту. Хівря – бабусина киця. Її часто просили в позичку сусіди, бо не давала спуску мишам. Коли бабусю забирали з села, Хіврі вдома не було. Більше півроку вона тинялася по городах, по сусідах. Потім поїхали копати картоплю й знайшли кішку.

Коли Хіврю привезли, вона була худюща, голова, як дитячий кулачок, сама довга, вузька, наче щука. Тепер кішка вгодована, хвіст у неї пухнастий, шерсть блискуча.

Дуже важко звикала Хівря до міської квартири. Скрадалася, наче тинь. Майне по хаті й сховається за шафу. Потім призвичаїлась (Ю. Мушкетик).

Як описана кішка Хівря? Зробіть її словесний малюнок.

527.2

Які художні засоби використав автор?

527.3

Пригадайте, що властиве стилям науковому і художньому, чим вони

528.1 *відрізняються? Визначте стилі уривків з описами тварини.*

1. Очі в пацюка були як блискучі намистинки. Сірі, цупкі вуса рвучко сіпалися. Чорний хвостяра нагадував гумовий шнур.

2. Видра має довге тіло (1 м 20 см), довгий хвіст (40 см), короткі ноги, круглу голову з чорними очима, темно-буру лискучу шерсть на спині та з

продовження вправи на наступній сторінці

боків і сріблясту на нижньому боці ший і на животі. Коли тварина рухається по суші, передні й задні лапи її сходяться, і все тіло вигинається дугою вверх.

528.2 *Що допомогло вам дати правильні відповіді? Які риси властиві кожному стилю?*

529.1 *Яка мета художнього опису тварини й наукового? Визначте стиль уривків і напишіть речення, які містять опис тварини.*

1. Плямисті олені живуть на Далекому Сході. Там існують останні природні розплідники цих тварин. Плямистий олень є єдиним представником хвостатих оленів. Літнє забарвлення тварини дуже строкате.

Загальний тон шерсті червоно-цегляний, по боках тіла – сім рядів білих плям завбільшки з яблуко. По спині проходить смуга. Хвіст оленя прикрашений довгим чорним волоссям. Узимку тварина стає буро-сірою, і плями майже зовсім зникають. Мускуляста шия оленя вкрита досить довгою шерстю, яка спереду і на грудях трохи темніша, ніж в інших місцях. Роги самців не мають нижніх відростків. Площа, де живуть плямисті олені, безперервно скорочується. Варто подбати про охорону цих рідкісних тварин.

2. Кабарга – це дивовижна тварина, схожа на антилопу, висотою з півметра, довжина її тіла – приблизно метр. Задні ноги кабарги довші за передні, і, коли тварина стоїть, зад її трохи піднято. Шия в кабарги довга, голова невелика.

Тварина має темні виразні очі та рухливі ніздрі. Рогів кабарга не має. Зате природа наділила її іклами. У самиць ікла маленькі, а в самців довгі, гострі й стирчать з рота на 5-6 см. Шерсть тварини

груба і ламка, загальне забарвлення – буре. Рухи кабарги рвучкі й енергійні, крик пронизливий.

529.2 *Чи можна передати своє ставлення до тих, кого ми описуємо? Як це зробити?*

530.1 *Зробіть висновок про ставлення автора до описаної тварини. Обґрунтуйте свою думку.*

продовження вправи на наступній сторінці

Це був сірий полохань з довгими, гнучими, як дужки, ногами, великим круглим черевцем і маленькою голівкою. Ще полохань мав восьмеро маленьких блискучих очей і всі вони зорили в різні боки. Павучок погойдувався на струні павутини і бринькав по ній одною лапкою (Г.Тютюнник).

Додайте самостійно складене речення – кінцівку, яке б передавало ставлення до описаної тварини.

530.2

У кожному із словосполучень до прикметника доберіть антоніми.

531.1

Тулуб короткий, плями тьмяні, писок приплюснутий, смуги невиразні, ноги криві, хвіст куций, зріст низький, кігті тупі, шерсть жорстка, зуби дрібні, масть блякла, ніс сухий, хутро облізло, вуса обвислі.

Зробіть висновок про вживання епітетів у творі-описі.

531.2

Напишіть твір-опис за власним спостереженням, використовуючи поради підручника.

532.1

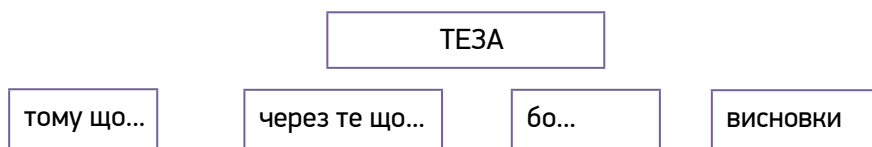
§72. Твір-роздум на підставі власного досвіду

Історія України – це біографія великих людей

Твір-роздум – це зв'язний текст, який розкриває логічно послідовний (як доказ чи пояснення чогось) ряд думок, міркувань, висновків на певну тему.

Характерною ознакою тексту-роздуму є перебування речень у відношеннях причини і наслідку (обґрунтування, пояснення думки, висловленої в іншому реченні).

Схема

533.1 *Прочитайте текст. Доведіть, що це текст-роздум.*

Відомим в історії України є ім'я князя Ярослава. За своє мудре князювання дістав назву "Мудрий". Своїм життям він підтвердив це знаменне прізвисько.

Це він остаточно розбив печенігів під самим Києвом і на тім місці побудував Софійський собор. Захистивши державу від ворогів, установив лад і спокій в усім краю.

Аби всі суди однаково судили, наказав записати всі права в одну книгу і назвав її "Руською правдою".

Князь Ярослав Мудрий будував церкви, а при них зводив школи і в такий спосіб ширив освіту.

З надією, що по нім Україна буде сильна і славна, вмер Ярослав Мудрий на 35-ому році князювання (Із книги «Історія України для дітей»).

534.1 *До зазначеної тези доберіть докази та висновок.*

Тарас Шевченко – великий українець.

535.1 *Напишіть твір-роздум на одну з тем, користуючись пам'яткою.*

1. «Чому треба знати історію». 2. «Для чого я ходжу до школи». 3. «Чим корисний спорт». 4. «Яких друзів я шукаю». 5. «Який шкільний предмет мені подобається». 6. «Моє улюблене заняття». 7. «Чи потрібен учням комп'ютер».

ПАМ'ЯТКА

Як писати твір-роздум

1. *Коротко сформулюйте тезу. Кожну нову думку, яка є доказом тези, починайте з абзацу.*

2. *Зберігайте тісний смисловий зв'язок між усіма частинами роздуму (тезою, доказами, висновком).*

3. *Використовуйте слова (словосполучення) у своєму творі при переході від тези до доказів: Усі ми знаємо..., Не випадково..., Добре відомо..., Адже..., У цьому нас переконує...; при виділенні доказів: По-перше, по-друге, по-третє... Наприклад, ...взьмемо приклад з життя..., прикладом може бути...; у висновку: Таким чином..., Ось чому..., Отже... .*

СЛОВНИКОВИЙ МІНІМУМ

для учнів 5 класу

1. Автовокза́л, ч., -лу
2. Автомо́биль, ч., -ля
3. А́втор, ч., -ра
4. Адресо́ваний
5. Адресува́ти, -у́ю, -у́єш
6. А́йстра, ж., -ри
7. Ака́ція, ж., -ці́ї
8. Аква́ріум, ч., -ма
9. Акти́вний
10. Аналізува́ти, -у́ю, -у́єш
11. Апте́кар, ч., -ря
12. Бруд, ч., -ду; смітт́я, ср.; грязь, ж., -зі
13. Бу́лька, ж., -ки
14. Буру́лька, ж., -ки
15. В'ю́нкий; верткий
16. Ванта́ж, ч., -жу́
17. Ви́брані твори, мн., ви́браних творі́в
18. Вимо́ва, ж., -ви
19. Ви́ораний
20. Ви́раз, ч., -зу; ви́слів, ч., -ову; фра́за, ж., -зи
21. Ві́тівка, ж., -ки; жа́рт, ч., -ту́; ви́гадка, ж., -ки
22. Відзнача́ти, -а́ю, -а́єш
23. Ві́ншувати, -у́ю, -у́єш
24. Ві́трина, ж., -ни
25. Воло́шка, ж., -ки
26. Ворожне́ча, ж., -чі
27. Впа́сти, впаду́, впаде́ш
28. Впли́в, ч., -ву
29. Впра́вно
30. Вприту́л
31. Вродли́вий
32. Всу́переч
33. Втіша́ти, -а́ю, -а́єш
34. Вчи́нок, ч., -ку
35. Га́й, ч., га́ю
36. Га́йок, ч., -ка́

37. Гátка, ж., -ки
38. Гáятися, гáюся, гáєшся
39. Гíллястий
40. Гíмнастёрка, гíмнастьóрка, ж., -ки
41. Гнідйй
42. Гóжий
43. Гóїти, гóю, гóїш,
44. Голоснйй
45. Гóмін, ч., -ну
46. Гостíнець, ч., -ця
47. Гук, ч., гúку
48. Гучний
49. Гúчно
50. Гринджóли, мн., -лів
51. Грúдочка, ж., -ки
52. Гавеня́, ср., -няти
53. Грéчний
54. Грунт, ч., -ту
55. Гúдзик, ч., -ка
56. Дерев'яний
57. Дíхання, ср.
58. Дібрóва, ж., -ви
59. Дідусів; дідусéва
60. Діжка, ж., -ки
61. Дільнй́ця, ж., -ці
62. Довідкóвий
63. Довільний
64. Довкóлишній
65. Дозві́лля, ср.
66. Доклáдний
67. Докорíнний
68. Доко́ряти, -яю, -яєш
69. Долівка, ж., -ки
70. Допíтливий
71. Дослívний
72. Достíглий
73. Дóтеп, ч., -пу

-
74. Дóтепний
75. Дотéпно
76. Дратівлівий
77. Дратувáти, -úю, -úеш
78. Духмяний.; запашний; пахúчий
79. Емáль, ж., емáлі
80. Єднáння, ср.
81. Жадáний
82. Жадáння, ср.
83. Жадібний
84. Жáлібний
85. Жартівлівий
86. Живá природа, ж., живóї природи
87. Жнивá, мн., жнúв
88. Жовтогарячий
89. Жоржіна, ж., -ни
90. Жорстóкий
91. Журí, незм.
92. Загрáва, ж., -ви
93. Зажінки, мн., -ків
94. Залюбкі
95. Запальний
96. Запитáння, ср.
97. Заплющити, -ую, -уеш
98. Зáтишок, ч., -ку
99. Заясніти, -ію, -іеш
100. Збагну́ти, -ну́, -неш
101. Звіробíй, ч., -бóя
102. Зéрнятко, ср., -тка
103. Зів'ялий
104. Злидáр, ч., -ря
105. Зóпалу
106. Íспит, ч., -ту
107. Істóта, ж., -ти
108. їдáльня, ж., -ні
109. їдкий
110. Калінонька, ж., -ки
111. Кóвзанка, ж., -ки
112. Конститу́ція Украї́ни, ж., Конститу́ції Украї́ни
113. Крапелінонька, ж., -ки

114. Кукуріку́
115. Куря́тина, ж., ни
116. Ку́сень, ч., -сня
117. Ла́ден, ла́дна, ла́дне
118. Леге́нький
119. Лима́н, ч., -ну
120. Ліхта́р, ч.,-ря́
121. Ло́но, ср., ло́на
122. Люб'я́зний, ува́жний; приві́тний
123. Лю́д, ч., лю́ду
124. Ля́пас, ч., -са
125. Майда́нчик, ч., -ка
126. Мальовни́чий
127. Ма́тінка, ж., -ки; не́нька, ч., -ки; ма́туся, ж., -сі; ма́муся, ж., -сі
128. Махро́вий
129. Ма́чуха, ж., -хи
130. Мерці́й; шві́дше; скорі́ше
131. Милові́дний
132. Милосе́рдний
133. мимові́льний; випадко́вий; неві́мушений
134. Мимохі́дь
135. Міліме́тр, ч., -ра
136. Мілі́ти, -ю, -єш
137. Мозко́вий
138. Му́дрий; розу́мний; досві́дчений; метико́ваний
139. Набу́тий до́свід, ч., набу́того до́свіду
140. Навві́передки
141. Навко́лишній сві́т, ч., навко́лишнього сві́ту
142. Навскі́с, навско́си
143. Навшпі́ньках
144. Нага́льний; терміно́вий; нега́йний
145. Напа́сть, ж., -сті
145. Наполе́гливий
147. Наріка́ти, -а́ю, -а́єш
148. На́рoдний календа́р, ч., на́рoдного календаря́
149. На́сміх
150. Насоло́да, ж., -ди
151. Насті́нний
152. Націо́нальний о́дяг, ч., націо́нального о́дягу
153. Наща́док, ч., -ка

154. Небезпéчний
155. Нéбiжка, ж., -ки
156. Неборáка, сп., -ки
157. Невблагáнный
158. Невдáха, сп., -хи
159. Невидю́щий
160. Незалéжна держа́ва, ж., незалéжної держа́ви
161. Нéмичний
162. Необáчний; необере́жний
163. Нiкчéмний
164. Нудьга́, ж., - ги
165. Обере́мок, ч., -мка
166. Óбрій, ч., -iя; небокра́й, ч., -áя; крайне́бо, ср., -ба горизóнт, ч., -ту; виднокру́г, ч., -гу; виднокрай , ч., -áя; небосхил, ч., -лу;
167. Одне́сiнький
168. Одноклас́ник, ч., -ка
169. Одноча́сно, водно́час, заразо́м
170. Озо́н, ч., -ну
171. Оклíчний
172. Окра́ець, ч., -йця; ски́бка, ж., -ки
173. Олімпíський
174. Па́ва, ж., -ви
175. Паля́ниця, ж., -ці; хлі́бина, ж., -ни; буха́нець, ч., -нця
176. Па́рость, ж., -сті
177. Переве́сло, ср., -ла
178. Перна́тий
179. Перна́ті друзі́, ч., перна́тих друзі́в
180. Пістря́вий; строкáтий; барвíстий
181. Пли́сти, пливу́, пливéш, пливемо́
182. Пля́ма, ж., -ми
183. Побажа́ння, ср.
184. Подоро́жник, ч., -ка
185. Поже́жа, ж., -жі
186. Поколíння
187. Поло́ва, ж., -ви
188. Полони́ти, -ю́, -iш, iть
189. Полóтнице, ср. -ща
190. Пора́да, ж., -ди
191. Поро́ша, ж., -ші
192. Посивíлий

193. Поспіша́ти, -а́ю, -а́єш
194. Премудри́й
195. Приго́лосний
196. Придніпро́вський
197. При́казка, ж., -ки
198. Про́мінь, ч., -меня
199. Промовля́ти, -я́ю, -я́єш
200. Простира́дло, ср., -ла
201. Проца́ння, ср.
202. Ра́влик, ч., -ка
203. Рись, ж., ри́сі
204. Рі́дна Украї́на, ж., рідно́ї Украї́ни
205. Різдвя́ні свята́, мн., Різдвя́них свят
206. Ри́ч, ж., ре́чі
207. Ро́ду-ві́ку
208. Роз'я́снення, ср.
209. Розв'язáння, ср.
210. Розпи́сувати, -ую, -уєш
211. Рясни́й; густи́й
212. Ряст, ч., ря́сту
213. Си́ньо-жо́втий
214. Сівба́, ж., -би
215. Си́нокіс, ч., -су; си́ножа́ть, ж., -ті; ко́сови́ця, ж., -ці
216. Си́яч, ч., си́яча́
217. Ски́ба, ж., -би
218. Славе́тний
219. Смере́ка, ж., -ки
220. Спо́лоха́ти, -а́ю, -а́єш
221. Спо́стерэ́жливий
222. Темпера́тура, ж., -ри
223. Ти́н, ч., ти́ну
224. Тримáти, -а́ю, -а́єш
225. Трі́щина, ж., -ни; щілі́на, ж., -ни
226. Убо́гий
227. Удо́світа
228. Ука́зка, ж., -ки
229. Украї́ночка, ж., -ки
230. Украї́нська абéтка, ж., украї́нської абéтки
231. Украї́нська гри́вня, ж., украї́нської гри́вні
232. Украї́нці, мн., -ців

-
233. Улюблений
234. Явити, явлію, явиш
235. Урочістий
236. Фарбувати, -ую, -уєш
237. Хвіля, ж., -лі
238. Хиліти, -ю, -иш
239. Хліборобський
240. Цукерки «Пташине молоко», мн., цукерок «Пташине молоко»
241. Цукерниця, ж., -ці
242. Чвара, ж., -ри
243. Шанувати, -ую, -уєш
244. Шикуватися, -уюся, -уєшся
245. Шкідливий
246. Щоденний
247. Щойно
248. Ягнятко, ср., -ка
249. Якнайду́жче
250. Яскра́во-жо́втий
251. Я́чневий

ЗМІСТ

ВСТУП

§ 1. Значення мови в житті суспільства. Місце і роль української мови в Українській державі.....	4
§ 2. Значущі частини слова. Спільнокореневі слова. Наголошені голосні в коренях слів.....	9
§ 3. Частини мови: основні способи їх розпізнавання. Іменник. Голосні у відмінкових закінченнях іменників. Велика буква і лапки в іменниках.....	12
§ 4. Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях прикметників.....	16
§ 5. Числівник. Займенник. Особові займенники.....	18
§ 6. Дієслово. НЕ з дієсловами. Правопис -шся, -ться у коренях дієслів. Голосні в особових закінченнях дієслів.....	21
§ 7. Прийменник. Написання прийменників з іншими частинами мови. Сполучник. Уживання сполучників і, та, й, а, але для зв'язку слів у реченні.....	24
Тестові завдання за темою «Повторення вивченого в початкових класах».....	26

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

§ 8. Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним словником.....	28
§ 9. Однозначні та багатозначні слова.....	33
§ 10. Уживання багатозначних слів у прямому та переносному значеннях. Лексична помилка (практично).....	33
§ 11. Загальноовживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова.....	36
§ 12. Групи слів за значенням. Синоніми. Ознайомлення зі словником синонімів.....	39
§ 13. Антоніми. Ознайомлення зі словником антонімів.....	41
§ 14. Омоніми.....	44
§ 15. Пароніми (ознайомлення).....	47
§ 16. Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення.....	49
§ 17. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки як різновид фразеологізмів.....	52
Тестові завдання за темою «Лексикологія».....	56

БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

§ 18. Корінь, суфікс, префікс і закінчення – значущі частини слова. Основа слова і закінчення змінних слів.....	58
§ 19. Уживання префіксів у вимові та на письмі. Префікси з-, (зі-, с-), роз-, без-, через-.....	62
§ 20. Вимова і написання префіксів під-, від-, над-. Префікси пре-, при-, прі-.....	64
§ 21. Основні способи словотворення: суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, основоскладання.....	68
§ 22. Сполучні О, Е в складних словах.....	69
§ 23. Зміни приголосних при творенні слів.....	72
§ 24. Написання разом і через дефіс складних слів з пів-, напів-, полу-.....	75
Тестові завдання за темою «Будова слова. Словотвір».....	79

ОРФОГРАФІЯ. ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ.

§ 25. Звуки мовлення	80
§ 26. Алфавіт. Позначення звуків мовлення на письмі.....	84
§ 27. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв я, ю, є, ї	88
§ 28. Голосні звуки.....	93
§ 29. Приголосні тверді, м'які, дзвінкі й глухі.....	95
§ 30. Вимова звуків, що позначаються буквами г і ґ. Особливості вимови українського звука [g].....	100
§ 31. Склад. Основні правила переносу слів.....	103
§ 32. Наголос. Ненаголошені голосні [e], [u], [o] в коренях слів.....	106
§ 33. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Словник наголосів.....	109
§ 34. Звуковий запис слів (транскрипція). Орфоепічний словник. Орфоепічна помилка.....	113
§ 35. Фонетичний розбір слова. Орфографічний словник. Орфографічна помилка.....	117
§ 36. Вимова приголосних звуків та позначення їх на письмі. Уподібнення приголосних звуків.....	120
§ 37. Спрощення в групах приголосних.....	123
§ 38. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків. Уживання у-в, і-у.....	126
§ 39. Чергування приголосних звуків.....	132
§ 40. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, є, ю, я. Правила вживання м'якого знака.....	134

§ 41. Сполучення <i>ьо, йо</i>	137
§ 42. Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом.....	139
§ 43. Подвоєння букв на позначення подовження м'яких приголосних.....	143
Тестові завдання за темою <i>темою «Фонетика. Графіка. Орфоенія. Орфографія»</i>	147
ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ	
§ 44. Словосполучення та речення. Відмінність словосполучення від слова, його форми і речення. Головне та залежне словоу словосполученні.....	149
§ 45. Речення. Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Окличні речення. Розділові знаки в кінці речень. Пунктуаційна помилка та її умовне позначення.....	154
§ 46. Граматична основа речення (підмет і присудок). Речення з одним головним членом речення.....	158
§ 47. Другорядні члени речення. Додаток.....	161
§ 48. Означення	165
§ 49. Обставина.....	168
§ 50. Речення з однорідними членами. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами.....	170
§ 51. Звертання непоширені й поширені. Розділові знаки при звертанні Вставні слова.....	174
§ 52. Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення.....	178
§ 53. Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові.....	181
§ 54. Діалог. Розділові знаки при діалозі.....	184
Тестові завдання за темою <i>«Відомості із синтаксису й пунктуації. Складне речення. Пряма мова. Діалог»</i>	189
§ 55. Повторення в кінці року.....	191

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

§ 56. Загальне уявлення про спілкування і мовлення. Види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо.....	196
§ 57. Усне і писемне мовлення. Монолог і діалог.....	198
§ 58. Складання діалогів.....	199
§ 59. Тема й основна думка висловлювання.....	200
§ 60. Ознайомлення з вимогами мовлення.....	202
§ 61. Текст. Поділ готового тексту на абзаци Простий план готового тексту.....	204

§ 62. Мовні засоби зв'язку речень у тексті.....	208
§ 63. Типи мовлення: розповідь, опис, роздум.....	210
§ 64. Поняття про стилі мовлення, сфери їх уживання.....	212
§ 65. Лист. Адреса.....	214
§ 66. Твір-розповідь про випадок із життя на основі власного досвіду.....	217
§ 67. Особливості побудови опису. Переказ розповідного тексту з елементами опису предмета.....	219
§ 68. Переказ розповідного тексту з елементами опису тварини.....	221
§ 69. Переказ розповідного тексту з елементами роздуму.....	223
§ 70. Особливості побудови наукового і художнього описів. Твір-опис предмета в художньому стилі.....	226
§ 71. Твір-опис тварини за власними спостереженнями.....	228
§ 72. Твір-роздум на підставі власного досвіду.....	230
СЛОВНИКОВИЙ МІНІМУМ для учнів 5 класу.....	232

Навчальне видання
Свінтковська Світлана Андріївна
Гашибаязова Олександра Василівна
Пасат Олександра Олександрівна

Українська мова

Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти
з навчанням молдовською мовою
(рівень стандарту)
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальний за випуск Юрій Морщавка
Редактор Лідія Верготі
Дизайн Ольга Постнікова
Комп'ютерна верстка Ольга Постнікова

Формат 90x70 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 16,55.
Наклад ___ примірників. Зам. № _____.

ТОВ «ТО «Соняшник»
Адреса видавництва: 61115, м. Харків, а/с 3182.
<http://helianthus.com.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 5180 від 11.08.2016 р.

Видруковано з готових діапозитивів у ТОВ _____

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № _____ від _____

форзац

форзац

